NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

XXIX. évf. 1985 1. szám

TARTALOM

Tanulmányok

ANGI ISTVÁN: A művészi jelentés zeneisége 3
TIBÁD LEVENTE: Székelyudvarhely régi utcanevei 21

Kisebb közlemények

KOZMA DEZSŐ: Vajda János tájlátása 29
MURÁDIN LÁSZLÓ: A *v* tövű igék egy csoportja a romániai magyar nyelvjárásokban 35
SZABÓ ZOLTÁN: Gondolatok a stilisztikai elemzésről 43
KÓSA FERENC: Megjegyzések egy ismertetéshez 49

Adattár

FARAGÓ JÓZSEF: Bihari népmondák a Halley-üstökösről 51
JANITSEK JENŐ: Szászfenes helynevei 55
CSOMORTÁNI MAGDOLNA: Bánkfalva, Csíkszentgyörgy és Menaság helynevei 66

Szemle

Ion Vlad, Lectura romanului *(Cs. Gyímesi Éva)* 75
Lőrinczy Huba, Szépségvágy és rezignáció *(Szabó Zoltán)* 76
Köllő Károly, Két irodalom mezsgyéjén *(Gaal György)* 77
Mózes Huba, Az egészet akartam *(Dávid Gyula)* 80
Török Gábor, A pecsétek feltörése *(P. Dombi Erzsébet)* 83
Paul Schveiger, O introducere în semiotică. Puncte de vedere *(Péntek János)* 84
* * * Atlas Linguarum Europae *(Zsemlyei János)* 85
* * * Dacoromania—Bibliografie *(Szász Lőrinc)* 87
* * * Bibliografia românească modernă (1831—1918) *(Mózes Huba)* . . 88
Ioan Pătruț, Nume de persoane și nume de locuri românești *(Gabriel Vasiliu)* 89
Nagy Jenő, Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok *(Keszeg Vilmos)* . . . 89
Grigore Benedek, Slovenské nárečia v stoliciach Sălaj a Bihor v Rumunsku *(Bán Elek)* 90

ROMÁNIA SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG AKADÉMIÁJÁNAK KIADÓJA

STUDII ŞI CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ ŞI ISTORIE LITERARĂ

Anul XXIX. 1985 Nr. 1

SUMAR

Studii

ISTVÁN ANGI: Muzicalitatea semnificaţiei artistice 3
LEVENTE TIBÁD: Nume de străzi vechi din Odorheiu Secuiesc . 21

Articole

DEZSŐ KOZMA: Natura ca sursă de inspiraţie poetică în lirica lui János Vajda 29
LÁSZLÓ MURÁDIN: Un grup de verbe cu radicalul în *v* în graiurile maghiare din România 35
ZOLTÁN SZABÓ: Consideraţii referitoare la analiza stilistică . 43
FERENC KÓSA: Pe marginea unei recenzii 49

Materiale, documente

JÓZSEF FARAGÓ: Legende populare bihorene despre cometa Halley 51
JENŐ JANITSEK: Toponime din Floreşti (jud. Cluj) 55
MAGDOLNA CSOMORTÁNI: Toponime din Bancu, Sîngeorgiu şi Armăşeni (jud. Harghita) 66

Recenzii

Ion Vlad, Lectura romanului *(Éva Cs. Gyimesi)* 75
Lőrinczy Huba, Szépségvágy és rezignáció *(Zoltán Szabó)* 76
Köllő Károly, Két irodalom mezsgyéjén *(György Gaal)* 77
Mózes Huba, Az egészet akartam *(Gyula Dávid)* 80
Török Gábor, A pecsétek feltörése *(Erzsébet P. Dombi)* 83
Paul Schveiger, O introducere în semiotică. Puncte de vedere *(Péntek János)* 84
• • • Atlas Linguarum Europae *(János Zsemlyei)* 85
• • • Dacoromania—Bibliografie *(Lőrinc Szász)* 87
• • • Bibliografia românească modernă (1831—1918) *(Huba Mózes)* . 88
Ioan Pătruţ, Nume de persoane şi nume de locuri româneşti *(Gabriel Vasiliu)* 89
Nagy Jenő, Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok *(Vilmos Keszeg)* . . 89
Grigore Benedek, Slovenské nárečia v stoliciach Sălaj a Bihor v Rumunsku *(Elek Bán)* 90

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIX. évf. 1985. 1. szám

TANULMÁNYOK

A MŰVÉSZI JELENTÉS ZENEISÉGE

Az esztétikai erőtér minősített ítéletei viszonyfogalmakból[1] jönnek létre; a műalkotások valóságtükrözésükben elsősorban e viszonyfogalmak dialektikus hordozói.

A viszonyfogalom nem az ítélet összetevőinek közvetlen tartalmaira reflektál, hanem magának az összetevődésnek, az elemek kapcsolatának a milyenségét jelöli. A nyelvben például a jelentés azért viszonyfogalom, mert a szó (vagy általában a beszédmű) kapcsolatát jelenti fogalmával, képzetével és nem magát a tárgyat; a tárgy maga már (vagy még) nem viszonyfogalom, kívül esik magának a jelentésnek fogalomkörén. A viszonyfogalmakból, a jelentésekből kialakított kapcsolatok mindig hordozzák a minősítés lehetőségét. A köznapi gondolkozás és a nyelv nem mindig, a műalkotás kötelezően minősíti viszonyfogalmait ítéletekben (ha ezt teszi, a köznapi gondolkodás maga is rendszerint az esztétikai szférába emelkedett). Károly Sándor kimutatja, hogy a jel és a jeltárgy viszonya a jelentést önmagában még nem formálja pontossá, ehhez elengedhetetlenül szükséges a jelentés viszonyfogalmának egész hatókörét tekintetbe venni. Mert „az *ágyaz* és *ágyat csinál* jeltárgya ugyanaz, de jelentésük nem, ui. szintaktikai viszonyuk más; az utóbbinál mondhatom: *kényelmes ágyat csinál*, az előbbinél az *ágy* nem kaphat jelzőt".[2]

Az esztétikai erőtér legfontosabb „jeltárgyai" az esztétikai viszonyok alkotó elemei, általában a valóság és az eszmény, konkrétan a téma és az eszme, a műalkotások mikrokozmoszában a művészi kifejező eszköz és annak vezérlő elve. Viszonyulásaikból, pontosabban viszonyításaikból, összevetéseikből jönnek létre esztétikailag minősített ítéleteink, hogy ez vagy az (jelenség, dolog, lény, tárgy, esemény, gondolat, tett stb.) szép vagy nem szép, illetve csúf vagy nem csúf...

De az esztétikailag minősített ítéletek dialektikusak; az A vagy non-A helyét az A vagy B kapcsolata váltja fel, a szép vagy csúf és ennek változatai, a fenséges vagy aljas, illetve tragikus vagy komikus... Ezek a minősítések pedig nem a valóságot és nem az eszményt, hanem a valóságot *és* az eszményt definiálják rendszerint úgy, hogy a műalkotásokat társadalmi közvetítettségükben mindig is

---

[1] A viszonyfogalmat mint jelentéstani kategóriát Károly Sándor részletesen elemzi. Ő mutat rá, hogy Gombocz Zoltán elsők között alkalmazta. Idézi: „A jelentés a *névtől* és az *értelemtől* egyaránt elválaszthatatlan. Jelentésről csak akkor beszélhetünk, ha név és a hozzá fűződő értelem *kölcsönös viszonyára* gondolunk. A jelentés, s erre a magyar szó grammatikai formája is utal, *funkciófogalom*: a névnek az az ereje, *vis verbi*, hogy képzettartalmat *jelent*, megjelenít, a szó értelmének az a tulajdonsága, hogy névhez kapcsolódik". Lásd: Károly Sándor, *Általános és magyar jelentéstan*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1970. 46. l.

Gombocz jelentősége a funkciófogalom alkalmazásában a retorika területén is kiemelkedő. Ez derül ki egyebek között P. Ricoeur elemzéséből St. Ulmann kutatásaival kapcsolatosan (vö. Stephen Ulmann, *The principles of Semantics*. Oxford Blackwell, 1951) a metaforáról mint „jelentésváltozásról." Ulmann ui. Saussure-t követve lemond az Odgen–Richard háromszög harmadik csúcsáról, és a „jelenség kettős értelmének, jelölő-jelölt (Saussure), kifejezés-tartalom (Hjelmslev), *név-értelem (Gombocz)* keretei között marad". (Kiemelés tőlem — A.I.) Lásd: Paul Ricoeur, *Metafora vie*. Ed. Univers. Bucureşti, 1984. 180. l.

„Gombocz munkájával majdnem egyidőben jelent meg Weisgerber munkája *(Bedeutungslehre)*, amelyben a jelentést viszonyfogalomnak (Beziehunsbegriff) nevezi, a hangtest funkciójának (»Funktion des lautlichen Teiles«) tartja". Lásd: Károly Sándor i.m., uo.

A továbbiakban a viszonyfogalomnak mind szemantikai, mind retorikai jellemzőjét szem előtt tartva az esztétikai szféra egészére és részleteire is alkalmazni fogjuk, különös tekintettel az érzelemre mint az esztétikai viszonyok hajtó erejére.

[2] Károly Sándor i.m. 43. l. Meghatározása a jelentésről — amit elemzéseink során kiinduló pontnak tekintünk — a következő: „A jelentés a jel (vagy jelkapcsolat) használati értéke (funkciója), amely a használók kisebb-nagyobb csoportja számára absztrahálás útján előírja (megszabja) a jel (jelkapcsolat) vonatkozását a valóság megfelelő részletéhez, ennek a valóságnak a vonatkozását a jelek használóihoz, a beszédszituációhoz s általában más jelek használatához, s e vonatkozásoknak megfelelően a jel (jelkapcsolat) hozzáilleszthetőségét más jelekhez a beszéd kisebb és nagyobb egységében, és e beszédbeli szerepben helyettesíthetőségét más jelekkel (vagy jelkapcsolatokkal)". I.m. 43. l.

a kijelentő → feltételes és → felszólító mód előrehaladó ívén programálják: ilyen, → ilyen lehetne, → ilyen kell legyen (rendszerint a volt, a van és a lesz művészi virtuális egységében).

Az esztétika elméletében kezdettől ott bujkált a sejtés, miszerint a szép jegyében minősített valóság *és* eszmény más, mint a valóság, illetve az eszmény önmagában. Platón[3] a világ szépségében, Arisztotelész[4] a művészetek világában keresett választ a rejtőzködő kérdésre. A Hippias alternatívája, *a* szép, illetve a *szépségek*, pontosabban *az* eszme tökéletessége (a tökéletes szép) és a *tárgyi világ* tökéletlensége (a szépségek heterogenitása) előre vetíti a *Poétika* felismerését: a költészet azt *is* megmutatja, ami megtörténhet... Innen már csak egy lépés választ el a minősítés elvont lehetőségeinek a megértésétől, miszerint a minősítés alternatíva: az igen vagy a nem, az elfogadás vagy a visszautasítás, a szimpátia, vagy az unszimpátia kettős lehetőségéből adódó döntés szükségessége — esztétikai ítélet.

Azok a tragédiák, amelyek például az értelem és az érzelem ellentmondásállapotára épültek, híven tükrözik az esztétikai ítéletmondás egyetemes feszültségét is: mert a szép mindig valamihez viszonyítottan szép, és nem etalon elsősorban, hanem a kívánt *más* valamivel szemben, még akkor is, ha a viszonyítás eredménye „csak" fokozott szebb, még szebb volt. Mert éppen ezek a fokozatok szülik diszkrét állapotaikban az újabb és újabb minőségeket: a valóság—eszmény konfrontációi szinte matematikailag feltételezettek az egyensúly-, az eltolódás- és a konfliktus-fázisok ítéletszerű esztétikai feldolgozásában: a szebb fenségessé válik, majd tragikussá, a rút aljassá, komikussá; a szép—rút viszonyfogalom-pár tengellyé szélesedik.

Az ítélet minősítésében a tetszés—nemtetszés látszata mögött az ítélet észszerűségét, valóságtól eszményig és fordítva, szellemi tevékenységünk egésze irányítja és határozza meg. Ennek az irányítottságnak a belső mechanizmusa maga a viszonyfogalom generálása, az ítélet előkészítése és létrehozása. Hajlamosak vagyunk ezt a belső mechanizmust pusztán a képiség, illetve pusztán a gondolatiság képzeti, illetve fogalmi szintjeire vonatkoztatni. Holott az irányítottság alapfeltétele a viszonyfogalom összetevőinek viszonnyá alakítása, a viszony pedig az összetevők kölcsönös közvetítése, közvetítettsége, a korreszpondenciák megtalálása, és e megtalálás tartalmának a kifejezése, mert a kép és az eszme csak közvetített, és együtt kép *és* eszme: alkotás.

Próbáljuk meg éppen ezt a közvetítést megragadni képtől eszméig, képzettől gondolatig az érzelmek esztétikai minőségében. Mert az érzelem az a mikro- és makrokozmikus részecske, amely pozicionálisan és sebességében is, e viszonyfogalmak kialakításában is, hatásában is egyaránt részt vesz.

Persze igaz, az esztétikai szféra különössége éppen abban áll, hogy virtuálisan kapcsolódik a valós egyeshez (tárgy) és az általánoshoz (gondolat). És ebben a virtualitásban nem beszélhetünk igazán sem tárgyról, sem gondolatról. Sőt, miként a jelentés fogalomkörében láttuk, az esztétikumében is észre kell vennünk: önmagukban a jeltárgyak nem jelentenek semmit, ők csak saját maguk. Így érzelemről sem beszélhetünk mint közvetlen viszonyról egyetlen műalkotásban sem. (Mellesleg ezért igaz, hogy a műalkotásban még tér, illetve idő sincs, csak a tér *és* idő potenciálja.) És mégis, tudjuk, minden műalkotás érzelmet ébreszt, sőt gondolatot hordoz, egy valóság képzetileg, érzékletesen megidézett talaján.

Miként lehetséges ez? Van vagy nincs képisége, érzelmi tartalma, eszmei töltése az esztétikai erőtérnek és implicite, a műalkotásoknak? A viszonyfogalomból fakadó ítéletek minősítései transzcendálnák a virtuális különös szféráját? És ezáltal megszüntetnék immanenciájukat? Mire megragadnók az esztétikai mező koordinátáit, már ki is siklana kezünkből a vélt felfedezés minden haszna?

Az utolsó megállapítás végkicsengését megfordítva, pontosan így is van. Mert az esztétikai szféra érvényességének haszna-örőme éppen abban a tényben rejlik, hogy az alkotás—befogadás alfája és omegája között a koordináták pontos, de szubjektív bemérése elengedhetetlenül elvezet az esztétikai szféra belső egészének a megbontásához, a viszonyfogalmak hálójából kibogozzuk a képet is, az érzelmet is, az eszmét is, sőt magát a valóságot is, az eszményt is, és... lerombolva az

[3] Vö. Platón, *A nagyobb Hippias*. 286–304. In: *Platón összes művei*. Magyar Filozófiai Társaság. Budapest, 1943. 472–99. l.

[4] Arisztotelész *Poétika*. Magyar Helikon, 1974. 22.1.

esztétikai különöst, hasznossá tesszük; csakis ezáltal viszonyulhatunk közvetlenül érzelmeinkben is mindazokhoz az összetevőkhöz, amelyekből megalkottuk az esztétikum erőterét és benne a műalkotásokat. Minden azon múlik, hogy e közvetítettség elvontsági foka hogyan és mennyire teszi lehetővé éppen a lebontásra és az abból fakadó elégtételre (mondjuk, tetszésre?) vonatkozó elvárásainkat.

Valójában tehát a közvetítettség, az *érzelem pontja*, ez az „és" az összetevők között potenciálisan hordozza azt, amit manifeszt tartalomként várunk el az esztétikai értéktől mindennapi létünkben is és a műalkotásokkal szemben is. Az érzelmi kíséret közvetítő minőségének nyomon kísérése rávilágíthat az alkotás—befogadás viszonyfogalom körének egészére is; hiszen a közvetítettség feltételezi nemcsak a közvetlenséget, hanem elsősorban a közvetítésre *váró* elemek szerepre vállalkozását, funkcionalitását is, tárgytól gondolatig, illetve képtől eszméig. De ha a tárgy képpé, a gondolat eszmévé közvetítődik, illetve kettőződik, az érzelem hogyan hajtja végre kísérő szerepét? Nos, ő is kétszeresen van jelen, elvontan és konkrétan. Az elvont érzelem a konkrétnak a törvényszerűsége, amely modellként hat az esztétikai szférában, illetve visszahat onnan a valóságra. Röviden: nem a tárgyat (sem érzékletét), nem a gondolatot (sem eszmei üzenetét) és nem az érzelmet (sem művészi vetületét) kell elemeznünk, hanem egy olyan — mondjuk úgy — metamechanizmust, amely a viszonyfogalmak szintjén rendeződik, de amely hatásában mindig is visszavált akár a valós, akár a virtuális összetevők tárgyfogalmain át ezeknek az összetevőknek a tevékenységére. Még rövidebben: egy ontikai tétel gnoszeológiai megvilágosítására vállalkozunk:

— a viszony létrejötte problémafelvető, amelyet megelőz előkészítése, és követ a megoldása;

— az előkészítés viszonylagos, de a felvetett probléma mindig abszolút, a megoldása pedig — sarkosítva — vagy sikeres (pozitív), vagy sikertelen (negatív).

Mechanizmusunk a másodfokú egyenlet jegyében funkcionál, és minden esetben feltételezi mindkét megoldás lehetőségét: az adott megoldás hátterében ott nesze mindig *az a másik* alternatívája is.

Ebből következik, hogy a feszültségkeltés a viszonylagos előkészítésből mint elvontból, mondhatnók, semlegesből indul: konkretizálódik a felvetett probléma szintjén, és a megoldás szintetizálja az előző két fázis általánosító szintjeit egy bizonyos konkrét mögé húzódó esztétikailag elvont kettősségében.

A felvetett probléma konkrétsága az egyedi látszatában bujkáló egyetemes; ő maga tehát különös.[5]

Megoldása ezt a különöst vezeti le: megszüntetve megőrzi a szintézisben.

A feszültség-oldás tehát a mechanizmus keresztmetszete. Ez a megállapítás így valamennyi emberi tevékenységre érvényes, tegyük hozzá, ugyanakkor valamennyi emberi tevékenységben e keresztmetszet központi hordozója az érzelmi szféra. Valóban, az emberi érzelem minden tevékenység különöse, az az akció-közép, amely koncentrikus hullám erejével sugározni képes, és rendkívül dinamikus, termékeny kapcsolatot tud teremteni az emberi tevékenységek különböző alakulatai között: ő maga mint közép a pólusok között egyszerre közvetlen és közvetett, közvetítő és közvetített, de mindezeket a tulajdonságokat állandóan átruházza létezésének körülményeire is: konkréttá vagy elvonttá képes tenni magukat a viszonyokat is, amelyek hordozójává vált, sőt közvetít is, és elsősorban az érzelem közvetít ezek között.

Tehát az emberi tevékenység különböző alakulatai az érzelmek révén közvetíthetők. E közvetíthetőség mint alapkritérium jelenik meg az esztétikai szféra számára: a művészi kép jelentésén, az esztétikai tükrözésen tulajdonképpen egy olyan sajátos közvetítést kell értenünk tevékenység és tevékenység között, amely maga is viszonylag önálló produktumokat — műalkotásokat — hoz létre ember és világa között. Ezek az alkotások tehát megint csak tevékenységi szférát teremtenek, és társadalmi szükségszerűségüket e tevékenységi szféra vissza-közvetíthetősége igazolja. Különösen áll ez a zene és társadalom közvetítettségére. Éppen ezért a zenei jelentés lényegét is közvetítettségében kell keresnünk, mégpedig elsősorban a közös láncszem, a közös akció-közép, az érzelmi együttható segítsé-

[5] A különösnek mint az esztétikum központi kategóriájának elemzését lásd: Lukács György, *A különösség*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957.

gével. A két szféra (társadalom, zene) közvetíthetőségéről Max Weber elemzéseivel kapcsolatosan T. W. Adorno általános érvénnyel is kijelenti: „ami a szellemet előre hajtja a zenében, a Max Weber által joggal központinak tartott racionalitás elve, nem egyéb mint a művészeten kívüli társadalmi racionalitás kibontakozása. *Ez* mintegy 'megjelenik' *amabban* (...) A zenéből nemcsak puszta analógiát, hanem voltaképpen ugyanezt a velejéig kettős jelleget hallhatjuk ki".[6]

Feltevésünk szerint ezt a több mint analógiát a közvetíthetőségben és közvetítettségben az érzelmek valósítják meg azáltal, hogy minden emberi tevékenység létezési módját megszolgálják, hogy az ember társadalmi és művészeti, tehát zenei tevékenységében is egyaránt jelen vannak, és hogy nemcsak *ott vannak*, hanem a tevékenység szférái között szerves viszonyokat teremtenek. Azt is mondhatnók, hogy magában a tevékenységi körök kialakulásában is szerepet játszanak: katalizátorként „átjátsszák" egyik tevékenységünk lényegének a struktúráját a másikba, és fordítva. Mert az érzelmek, akár a társadalom vagy a zene, az ember valóság-konfrontációjában születnek, ennek a valóságnak a talaján *racionalizálhatók*, pontosabban racionalizálódnak az eszmény irányában, illetve *realizálhatók* és realizálódnak is a valóság további alakítása felé is, miközben megmerültek az eszme értelmi-gondolati áramában. Racionalizálódásuk során pedig nemcsak híven követik az ontikailag vagy gnoszeológiailag felvetődő probléma (feszültség) megoldását, hanem szervesen hozzá járulnak mind a feszültség felkeltéséhez, mind megoldásához: átveszik és tovább élezik a létből fakadó kérdés megoldás-logikáját nyomon követve az értelem alakulásának minden stádiumát.

Persze a feszültség-oldás közvetítettsége nemcsak a belső, esztétikai mezőn belüli binomokban érhető tetten, érvényes, sőt meghatározó vonás az esztétikai mező konfrontációira is. Így maga a zene *is*, a társadalom *is* közvetített, és binomjában a viszonyfogalomhoz hasonló dinamizmust észlelünk. Az oldás-feszültség lánca itt is releváns; persze a párhuzamok síkján — vagyis ugyanúgy történik (vagy nagyon hasonlóan) a művészetben is, mint a társadalomban. A kettő közvetítettségének felfedezése a zene társadalmi nélkülözhetetlenségének legfőbb igazolása: annak a tudomásul vétele, hogy a zene életéből és átéléséből a valós élet megértése és megérzése következik. Vagyis nem puszta tükrözésről van szó, hanem azonos ontikai modell hasonló konkretizációjáról a világban is és a zenei világban is. Ilyen zenei világot teremtett például Beethoven, aki képes volt a kortárs óriások — Haydn, Mozart — csúcsain is túljutni, és a saját problémafelvetéseire a megadott formakultúrán és lehetőségein is túli, új megoldásokat keresni — a fejlődő társadalmi struktúra és racionalitás irányának megfelelően. „Ily módon tehát Beethoven viszonya a társadalmi valósághoz — írja Adorno — sokkal inkább a filozófiáéhoz hasonlatos — bizonyos mértékig a kanti, alapvetően a hegeli filozófiáéhoz —, nem pedig a tükrözés ominózus objektivitásához: Beethoven művei a társadalmat fogalmak nélkül felismerhetővé teszik, nem pedig 'lefestik'."[7]

Hasonló érvelésekkel a társadalom és a zene közvetítettségéről, amelyek a zenei jelentés megértésére szolgálhatnak, E. Blochnál is találkozunk. A zenei formákról alkotott triádikus rendszerében[8] a társadalom dinamikus struktúráját választja felosztása alapelvéül, amely, mint kitetszik, újfent az általános ontikai-gnosztikai séma (előkészítés—feszültség—oldás, avagy tézis—antitézis—szintézis) szerint funkcionál: a) kötetlen, szabad éneklés, b) zárt dal, amelyben a rend fölébe kerül a szabadságnak, c) nyílt dal, „amelyben a zárt dal kötöttségei a forma magasabb rendű szabadságában, az ellentétes építkezés (szonáta) elvében olvadnak fel."[9] Zoltai Dénes árnyaltan elemzi Bloch vizsgálódásait a fúga- és a szonátaszerkesztés elveinek különbségéről, és kimutatja, hogy „túlélezi ezt az ellentétet, amikor a 'drámaiatlan' fúgát mint a rendi társadalom reprezentatív műfaját szembeállítja a korai polgári korszak tipikus élethangoltságát képviselő, ti. témák harcára épülő szonátával. A fúga sokat emlegetett objektivitása sem egyszerűen a rendiség szociális szerkezetének statikus jellegét tükrözi vissza; a fúgaszerkezet a *már bomló* feudális világ viszonyai között jelent meg — az elmélyülő szubjek-

[6] T. W. Adorno, *Zene és társadalom közvetítettsége*, In: Adorno, *Zene, filozófia, társadalom*. Gondolat. Budapest, 1970. 455—6. l.
[7] I.m. 458. l.
[8] Vö. E. Bloch, *Geist der Utopie*, Idézi és elemzi Vitányi Iván, *A zenei szépség*. Zeneműkiadó. Budapest, 1970. 209. l.
[9] I.m. 209. l. (idézet Vitányi elemzéséből)

tív bensőség tartalmainak kifejezése szolgálatában. Ennek ellenére kétségtelen, hogy a szonáta zenei 'szubjektumának' 'két lelke' — ezt viszont már helyesen hangsúlyozza Bloch — technikailag a forma dinamikus erőtényezőinek hangsúlyossá válását, esztétikailag a készen kapott sors elleni forradalmi lázadás indulatát fejezte ki".[10]

Számunkra még árnyaltabbnak és egyetemesebbnek tűnnek a két szféra közvetítettségének és jelentés-analógiájának felismerésére Schönberg elemzései. Zeneszerzéstanában[11] a zene dinamikáját és jelentés-premisszáit a dallam-szerkesztésnek elemzésébe úgy vezeti be, hogy olyan modellhez juttat, amely valóban közös lehet a társadalom dinamikájával és jelentésfeltételeivel is, és elsősorban magával a gondolkodásával. Úgy tűnik, Hartmann szelleme kísért *a dallam* és *a forma* viszonyának elemzésében, az a híressé vált dichotomia, mit századunk gondolkodásával kapcsolatosan tételezett a Problemdenken (lásd dallam), illetve a Systemdenken (lásd forma) alternatívájában. Schönberg elemzése, bár nem mondja ki nyíltan, a *feszültség—oldás* viszony, sőt az *előkészítés—feszültség—oldás* modelljére épül, amelynek mint egyetemesen érvényes modellnek humanizálódása, irányítottsága egyaránt lehetséges, érvényes, sőt szükségszerű mind a társadalom életében, mind a zenéében. Ezt a modellt zeneileg a *dallam és a forma* viszonyában determinálja, amit társadalmi analógként akár a társadalmi erők és társadalmi formák viszonyában találhatunk meg (a mi terminológiánk szerint a termelő erők és a társadalmi viszonyok feszültségében-oldásában). A dallamot elemezve először az előkészítés gondolata merül fel nála is; rámutat: az *előkészítő* „magányos hang nem problematikus, mert a fül tonikának, nyugalmi pontnak érzi";[12] a *feszültséget* mint problémát fogja fel: „minden újabb hang kétségessé teszi ezt a nyugalmat",[13] tehát feszültséget hoz magával (látni fogjuk, az eltéréstől a kontrasztáló alternatívákig, onnan a konfliktuális egymásba átmenésekig és egészen az átcsapásokig menően). Ami pedig az *oldást* illeti, a problémát kiváltó dallam dialektikus viszony-párjában, a formában keresi: „Minden zenei forma kísérlet a nyugtalanság megszüntetésére, a probléma megoldására".[14] Akár a társadalmi mezőben . . .

De ezek az elemzések inkább a zenei és a társadalmi szféra közvetíthetőségét magyarázták, a közvetítő elemet kevésbé.

Ez az elem, mint láttuk, az ember érzelmi viszonyulásában összpontosult, és egyben ő maga is az *előkészítés—feszültség—oldás modelljében* funkcionál.

Mielőtt magát ezt a modellt megvizsgálnók, kiemeljük, hogy a jelentés maga ennek a modellnek konkréttá (társadalmivá vagy zeneivé) vált struktúrájából ered oly módon, hogy maga az érzelem közvetítő viszonya jeltárggyá válik, és (társadalmi és/vagy zenei) használati értéket nyer; mert az érzelem társadalmi tényhez *is*, zenei tényhez *is* kapcsolódik, és mindkét esetben hasonlóan.

Hogy az annyiszor vitatott pszichologizmus beütéseit kizárjuk, azt is kiemeljük, hogy a társadalmi struktúra (minden szenvedélyes viszonyulás ellenére), illetve a műalkotás, zenei mű (az esztétikai szférára obligát emocionalitás ellenére) *magában nem érzelem*, de mindkettő rögtön az érzelem hordozójává, illetve kifejezőjévé válik, ha megfelelő feltételek (az első esetben a társadalom kellő pszichózisa, a másodikban a művészet avatott alkotása-befogadása) mellett viszonyulunk hozzá, és jelentését hasznossá akarjuk tenni.

Éppen ezért a továbbiakban az érzelmi struktúrákat önmagukban is, de az alkotásra és a befogadásra vonatkozóan is külön-külön, illetve összevontan mutatjuk be mindenik grafikonunkban.

Nos, ebben a párhuzamos viszonyban a hasonlóság éppen a belső mechanizmusok működésének párhuzamossága, az, ahogyan a zene zeneileg „leéli" azt, amit a társadalmi szint ontikája szociálisan megvalósít, vagy megvalósíthat.

---

[10] Zoltai Dénes, *A zeneesztétika története I. Éthosz és affektus*. Zeneműkiadó. 1969. 157. 1.
[11] Vö. A. Schönberg, *A zeneszerzés alapjai*. Zeneműkiadó. Budapest, 1971.
[12] I.m. 115. 1.
[13] Uo.
[14] Uo. Schönberg elemzése ugyanakkor fontos tanulság is: egyfelől stílusok, korszakok, életművek formakultúrájára vonatkozik, amelyek szinte rutinos védekezési magatartásformák tanússágtételévé objektiválódtak, másfelől a mindig újat, egyedit jelenti, ahogyan minden dallamlépés, minden megformálás újraalakítja (persze sikerrel vagy sikertelenül) a felajánlott formavilágot — valahogyan a *langue-parole* zenei pandanjaként.

Tehát a viszonyfogalmak összekapcsolódásából fakadó ítéletek minősítése kicsiben is, nagyban is, intenzíve is, extenzíve is az előkészítés—feszültség—oldás absztrakt sémájának a konkretizációiban jön létre.

A konkretizáció esztétikai szinten a három fázis közvetítettségében partikularizálódik. Láttuk: ezt a partikularizációt az eszmei és képi evidenciák mellett — melyek egyetemességükben itt is jelen vannak, mint bárhol másutt az emberi tevékenység területein, hol külön-külön (képek, fogalmak), hol összevontan (képi fogalmak, fogalmi képek, például térképek vagy kémiai tér-modellek stb.) — itt az érzelmi kíséret obligója jellemzi; pontosabban az, hogy az esztétikai szféra felbontásában — a befogadás során — szellemi tevékenységünk sarkosítottan érzelmi beállítottságú. Vizsgáljuk meg az érzelmi mozzanat modelljét, oly módon, hogy jellegzetesen esztétikai funkciójára összpontosítsunk, éspedig arra, hogy az érzelem, pontosabban esztétikai metaforája, az előkészítés—feszültség—oldás közvetítője miként is közvetít, és közvetítésének lebontásával a valóság és az eszmény abszolútumához hasonlóan maga is miként válik önmagává, pontosabban miként válik érzelemmé. És tesszük ezt mindazért, hogy az esztétikailag minősített ítéletek viszonyfogalmának jeltárgyát genezisében fedezhessük fel. Mert minden tematikailag megragadott konkrét valóságelem és minden eszmeileg felvett elvont gondolat esztétikailag úgy válik virtuális jeltárggyá, hogy érzelmileg reagenssé lesz: az esztétikai jeltárgy = az adott tárgy jele + érzelmi közvetítettsége. Ez a viszonystruktúra épül majd be a jelentésbe, alakul esztétikailag használati értékké.

Az érzelem esztétikai modellje jellegzetesen két stádium koegzisztenciájára épül: a közvetlen és a közvetett állapotok szükségszerű egymásmellettiségére. Mindkét stádium az érzelmek struktúrájához hasonlóan töltést vesz fel, pozitív vagy negatív előjelet kap, és közülük legalább egyiket mindig érvényesíti.

A két állapot a közvetítéseket úgy bonyolítja le, hogy állandóan egymásba megy át. Metamorfózisában közvetett akkor, amikor előkészíti a feszültséget. Közvetlenné válik a feszültség közvetítése során, majd a megoldások „két gyökében" egyszerre közvetlen és közvetett; ha a megoldás pozitív változata érvényesült, a negatív csak közvetetten kísért, és fordítva, ha a negatív változat „győzött", akkor a sikeres megoldás elodázottságában csak nosztalgiásan hat. Például az egyensúly állapotában valóság—eszmény között, a szépben, a pozitív előjelű közvetlen stádium van jelen, amely a derű élményét programálja, majd oldásában egy hosszabb, de elvontabb kedélyállapothoz vezet. Fordítva, az egyensúly hiányában, a rútban, a negatív előjelű közvetlen stádium érvényesül, és a félelem élményét konkretizálja, majd elvezethet ennek elvontabb megnyújtásához, a szorongáshoz.

A szép állapota azonban tünékeny a változó világban. És ha a derű kedéllyé szélesedik is ki, ha a szép diszkrét vibrációja hosszabb tartamra rendezkedik is be, a legtöbb műalkotás a szép mellett (vagy helyette) a feszültség-oldás többszörösét, *láncreakcióját* mutatja be, és rendszerint több dimenziósan. Például a bartóki életmű jellegzetesen a szép—rút alternatíváira épül a társadalmi közvetítettségek bonyolult hálójában (a népi tematikától a nagyváros zajáig, az életigenléstől az éjszaka zenéjéig), hol az első, hol a második (pozitív, illetve negatív) megoldást ajánlja fel, de úgy, hogy a kettő mellérendelését megőrizve, a kulminációban vagy az ideálisat, vagy a torzat emeli a hídforma központi emelvényére. Például a *Két portré*ban még csak az alternatívát exponálja — ideális—torz —, de *A fából faragott királyfi* zenéje már a szép—rút láncreakcióját mutatja be oly módon, hogy itt még az ideális áll a központ magaslatán (ideális — torz — *ideális* — torz — ideális), míg a *Cantata Profana*ban már a torz kulminál (torz — ideális — *torz* — ideális — torz láncreakcióban, az apa és a szarvasokká változott fiúk konfliktusában); mindez a jelentéstartalmak, valamint a társadalmi közvetíthetőség jegyében történik.[15] Ezért is a bartóki életmű, akár a beethoveni, egyszerre panorámikus képe az ellentétek harcának és egységének.[16]

Az érzelmi közvetítés a pólusok között — valóság, eszmény — ingajáratában felveszi és továbbadja a pólusok értékeit: pozitív, illetve negatív töltéssel minősíti a mező konkrét viszonyát. A minősítés kritikus mozzanata pedig az ún. stádium-

[15] Vö. Angi István, *A szép és a csúf harca Bartók Béla zenéjében*. In: Angi István, *Zene és esztétika*. Kriterion, Bukarest, 1975. 15—24. l.

[16] Vö. Angi István, *A bartóki életmű egysége*. I.m. 10—4. l.

váltás, mikor is az adott érzelmi-közép manifeszt fázisból latens fázisba, és fordítva, lappangó állapotból nyílt állapotba megy át: az érzelmi emócióból affektivitás vagy az affektivitásból emóció jön létre. Maga a kritikus mozzanat pedig esztétikai szituációvá válik: az elökészítés—feszültség—oldás algoritmusa láncreakciót teremt. A kritikus mozzanat tehát a legbensőségesebben — mint viszonyközép — valósítja meg az elökészítés—feszültség—oldás láncát; a mozzanat algoritmikus ismétlődése heurisztikusan hasonlít az imitatív polifonikus szerkesztésmódhoz:

elő- → fe- → oldás
készí- szült-
tés ség

elő- → fe- → oldás
készí- szült-
tés ség

elő- → fe- → oldás
készí- szült-
tés ség

elő- → fe- → oldás
készí- szült-
tés ség

---

affek- → emó- → affek- → emó- → affek- → emó- → affek- → emó- → affek-
tivi- ció tivi- ció tivi- ció tivi- ció tivi-
tás tás tás tás tás

A láncreakció híven tükrözi a hullámmozgás legfontosabb törvényszerűségeit is: továbbítja az impulzust, fokozódik, csökken, majd elcsendesedik, és így vagy úgy, de mindig „viszi" az impulzust, és sikeres közvetítés esetén el is juttatja a célhoz (különben nem jött létre a viszony, és generálása meddő vállalkozás maradt). Ennek a közvetítésnek a bensőségessége — műalkotásra vonatkoztatva — három szintű: 1) az alkotás során felsejlik az átélt viszony; 2) elvont struktúrák módjára beépül a műbe is; 3) az esztétikai beleélés alatt újra konkrét viszonnyá válik. Ennek a három szintnek a koegzisztenciája egyben a közvetítettség és közvetíthetőség lehetősége; valósága pedig a közöttük fennálló analógia: az elökészítés—feszültség—oldás logikája ismételhető többféleképpen, de mindig hasonlóan. A mimezis legbelső világát elemezve, összehasonlítást tehetünk az alkotás—mű—befogadás érzelmi láncában (lásd az 1. ábrát).

A kiemelt algoritmus, amely az ok—okozati viszony sajátos hármas tagolása, magát az életet és elsősorban a társadalmi ember életét jellemzi; a szubjektum léte a világban rendszerint így alakul: a) „te vagy" — b) „rád tör" a megoldásra váró probléma (vagy éppen te kerested, ráakadtál stb.), és c) „megoldod" vagy jól, vagy rosszul; illetve „megoldódik" — vagy jól, vagy rosszul. Persze a megoldás fokozódik: „legjobb, ha te jól oldod meg, és legrosszabb, ha mások oldják meg neked... rosszul". Talán ezen a ponton juthatunk viszonyfogalmaink minősítő kereszttüzén át legközelebb a művészet társadalmi státusának megértéséhez. A műalkotás azáltal, hogy ennek a ritmikus rendnek a jegyében sajátos struktúrájába emeli a problémák feszültségét — az esztétikai befogadás, sőt beleélés révén —, a megoldás kívánását-vállalását a szubjektumra bízza (sőt megfosztja őt attól a vélt felmentéstől, hogy a kérdést mások oldják meg helyette); az esztétikai szféra dinamizmusa tehát az emberi lét egészére kihat. Arisztotelészt parafrazálva, a cselekvő ember mindennapi létéből teremti meg sajátos, különös szféráját azért, hogy vele a mindennapi létre visszahatva megtisztítsa azt a káros szenvedélyektől; az esztétikai szféra az ember kezébe teszi le az ember sorsának múltját—jelenét—jövőjét, vagy amint Kant mondaná kiemelve az általánosból a különöst, reflektál a létre, és tegyük hozzá, felteszi a kérdés kérdését is, nemcsak a már létező problémákat ismétli felerősítve, hanem új problémát teremt az ember számára saját életében, nemcsak megoldást ad a meglévő feszültségekre (romantikus mozzanat), hanem újabb feszültséget kelt, kérdezni is megtanít, és újabb válaszkeresésre indít (realista mozzanat).

Az esztétikai szféra érzelmi logikája a kérdésfeltevések és megválaszolások romantikáját és realizmusát úgy vonja össze alkotássá, hogy az *eszmény és valóság* pólusai között tételezett viszony gyakorlatilag minden lehetséges pontjára különkülön összpontosít. Ezek az összpontosítások rendszerint műalkotásokban tükröződnek, és pontszerűségeik folytonosságában megteremtik a mező tengelyrendszerét,[17] amely maximális elvonásban is legalább három dialektikus mozzanatra különíthető: az egyensúlyhelyzetre vagy annak hiányára eszmény és valóság között, vagy az eltolódások „mennyiségi" szakaszára, vagy a pólusok kibékíthetetlenségéből fakadó konfliktus állapotára. Így állandósulnak a szép—rút (egyensúly vagy annak hiánya), a fenséges—aljas (mennyiségi eltolódások), illetve a tragikus—komikus (konfliktusos állapotok) fő mozzanatai, megint csak algoritmusunk szerint:

oldás$_1$ — feszültség — előkészítés
szép ← fenséges ← tragikus ← eszmény

valóság → komikus → aljas → rút
előkészítés — feszültség — oldás$_2$

Ebben a rendben az érzelmi közvetítés a konkretizáló, mert minden alapmozzanatnak megvan a maga viszonylagosan stabil kísérő érzelme, amelyek a valóság—eszmény tengelyén a következőképpen rendeződnek:

				derű	öröm	szánalom	
					döbbenet	félelem	
				szép	fenséges	tragikus	
					mennyiségi		
				egyensúly	eltolódás	konfliktus	
valóság ←							→ eszmény
	konfliktus		mennyiségi eltolódás	egyensúly hiánya			
	komikus		aljas	rút			
kedély	részvétel	elvárás	remény	félelem			
mosoly	gúny	kinevetés	döbbenet				

A mozzanat és érzelmi közvetítőjének viszonylagos függősége annyira erős, hogy magát a kísérő érzelmet akár az adott esztétikai mozzanat kellő formájának is tekinthetnők, miként Hegel mondaná.[18] Az érzelmi kíséretek grafikonjaiból pedig kiderül, az érzelem jeltárgy önmagában is és valóság és/vagy eszmény kapcsolatában is, mert az érzelem formális megnyilvánulása és a műalkotás belső strukturálódása *analóg*. Éppen ezért a befogadás során a zenei jelentők az érzelem plusz-mínusz tárgy kapcsolatát is képesek hordozni, a jelentett pedig olyan zenei jelentést hordoz, ami túllép (és túl is kell hogy lépjen) önmaga világán, és használati értéke így válik társadalmilag hasznossá, akár a beszédközlésben: nem a jeltárgy képe épül be a jelentés körébe, hanem a jelentés viszonyfogalma köröz rá végső fokon a valóság tárgyi világára már akkor is, ha csak magát *az* érzelmet, *a* derűt, *a* félelmet érezzük meg általa — hiszen *az* érzelem, mint láttuk, úgy is rögtön és irányítottan valóságunkhoz tapad majd...

Íme egy alaphelyzet az érzelmek világából, amely áttekinthetően bizonyítja az emocionális kontraszt kétféle (+, —) megoldását, valamint a manifeszt, illetve latens állapotok kölcsönös feltételezettségét és az egyik (például +) manifeszt és a

[17] Vö. Angi István, *Az esztétikum groteszk-transzcendens tengelyrendszere.* In: i.m. 11—122. 1.

[18] „a tartalomra való vonatkozásban (...) a formanélküliség egyet jelent a formátlansággal, ezen pedig nem a forma hiányát általában, hanem csak a kellő forma hiányát kell érteni. *Ez a kellő forma azonban annyira nem közömbös a tartalommal szemben, hogy ellenkezőleg, maga a tartalom*" (kiemelés tőlem — A.I.). In: Hegel, *A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai.* Első rész. A logika. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1950. 214. 1.

másik (például —) latens fázis egyidejűségét is. (Lásd a nem-zárójeles, illetve zárójeles jelöléseket):

+ oldás	kedély	(mementó)
feszültség	derű ←——————→	félelem
— oldás	(nosztalgia)	szorongás

Innen már átmehetünk a szép—rút világára. A hullámmozgás analógiája releváns az előkészítéstől a műalkotáson át (lásd hullámrajz) egészen a kitűzött célhoz való megérkezésig. Az érzelmi konkretizációt a művészi struktúra ábrázolása felett és alatt jelöljük, mert itt mindkét mozzanatot — szép—rút — dialektikusan mutatjuk be (lásd a 2. ábrát).

A továbbiakban szétválasztjuk a következő dialektikus kategóriapárok grafikonjait, és az érzelmi tudatosítást csak a grafikon alatt jelöljük. (Kivételt képeznek majd a komikus grafikonjának befogadási szintjei, de erre visszatérünk). A fenséges művészi struktúráját így ábrázolhatjuk (lásd a 3. ábrát).

A fő jellemző a pozitív irányba fokozódó hullámzás, amely a pillanatnyi oldásokat újabb feszültségek felé továbbítja, egészen a végső (pozitív vagy negatív) megoldásig. (Például pozitív a teljes győzelem, vagy negatív a hősi halál a győzelem jegyében). Figyeljük meg a feszültség és oldás állandó elodázását, olyan mint egy növekvő amplitúdójú orgonapont (legszebb példák Bach orgonaművei, elsősorban a c-moll *Passacaglia*), melyben a felfokozott félelem (döbbenet) = feszültség a pillanatnyi győzelem (öröm) oldási fázisa után újabb döbbenetbe csap át, és csak a finálében dől el a végső megoldás sorsa.

Ezzel szemben az aljas érzelmi beállítódása a következő (lásd a 4. ábrát). Itt a hullámmozgás iránya ellenkező a fenségesével, az érzelmi töltéseké úgyszintén: a megoldás sorrendje is fordított: az általunk kívánt megoldás a negatív (például vesszen az aljas hős, ne sikerüljön álnok terve), persze ugyanúgy bekövetkezhetik a pozitív is (az alantas cél valóra válik).

A konfliktuális állapotokból először a tragikusét ábrázoljuk (lásd az 5. ábrát). A hullámmozgás megkettőződik: magasztos és alantas erők érzelmei fokozódnak egyidejűleg, majd a végkifejletben végzetesen összecsapnak; a cél pozitív, és valóra válik, de hordozója rendszerint elbukik. A kettősség kettősségével állunk szemben, mert a kétféle érzelmi hullám belső ellentéteinek egymásbajátszása azt a kettősséget is sejteti, miszerint a cél elérését pozitív, illetve a hős sorsát negatív közvetítéseiben egyszerre éljük át a kölcsönösen egymásra ható pozitív, illetve negatív erők konfrontációjában.

A komikus konfliktus ábrázolása az ún. esztétikai *után*ban játszódik le, vagyis a már evidenciává lett ésszerűtlenség újra lejáratása révén. Itt az érzelmi feszültséget az elvontból (rejtőzködőből) a manifesztbe (lelepleződöbe) történő átcsapás metaforizálja (lásd a 6. ábrát).

Miként már jeleztük, a grafikon itt a nevetés három fő fázisát jelöli: az emelkedő (humoros) és ereszkedő (szatirikus) irány közé húzódik meg az ironikus érzelem konkretizációja, mégpedig úgy, hogy rátevődik magára a jelenség ábrázolására. Mert itt a konkretizáló alkotó és a beleélő befogadó is — erkölcsi fölény hiányában — részt vállal és részt is kell hogy vállaljon a gúnyos nevetésre késztető szituációból: *részben* azonosulni kénytelen vele, és *egészében* elutasítja. Ezért is gondol egyet és mond mást; az egészet a rész fordított látszatába szeretné visszabujtatni, de sikertelenül.

A hat mozzanat belső strukturálható különbségei a *feszültségkeltés* különbségeiből adódnak. Így maga a feszültség létre jöhet:

a) *eltérés* révén a megszokottól — a szép és a rút esetében. Itt az érzelmi közvetítés nem bomlik fel összetevőire. A szép nem más, mint az ellentétek egysége; a rút ennek reciprok-értéke. Érzelmi konfrontációról viszont csak a szép *és* rút szándékolt összevetése esetén beszélhetünk, mikor is a derű a félelemmel közvetlenül kerül szembe (mint jeleztük, például Bartók zenéjében);

b) *váltakozás* által a fenséges, illetve az aljas struktúráiban, ahol az érzelmi konkretizációk összetevőikre bomlanak, és egymással váltakozva kísérik az esztétikai jelenség kimenetelét: fenséges esetében a döbbenet öröm vezetnek el a győzelem diadalérzéséig (pozitív kifejlet), vagy a pozitív, de gyászos mementó magasztosságához (negatív kifejlet); az aljas esetében a döbbenet remény alternatívái kísérik végig a jelenséget, és csúcsosodnak ki vagy a jogos elégtételt (negatív

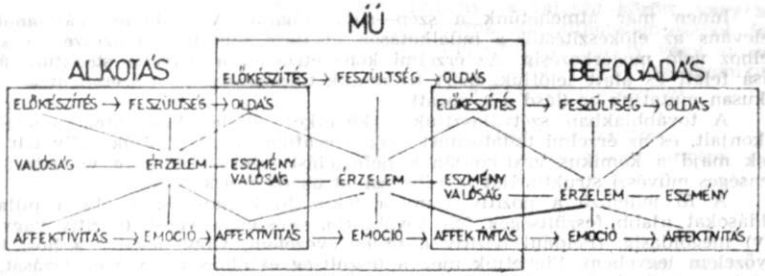

1. ábra

A SZÉP ÉS A RÚT ÉRZELMI KÖZVETÍTÉSE AZ ESZTÉTIKAI MEZŐBEN

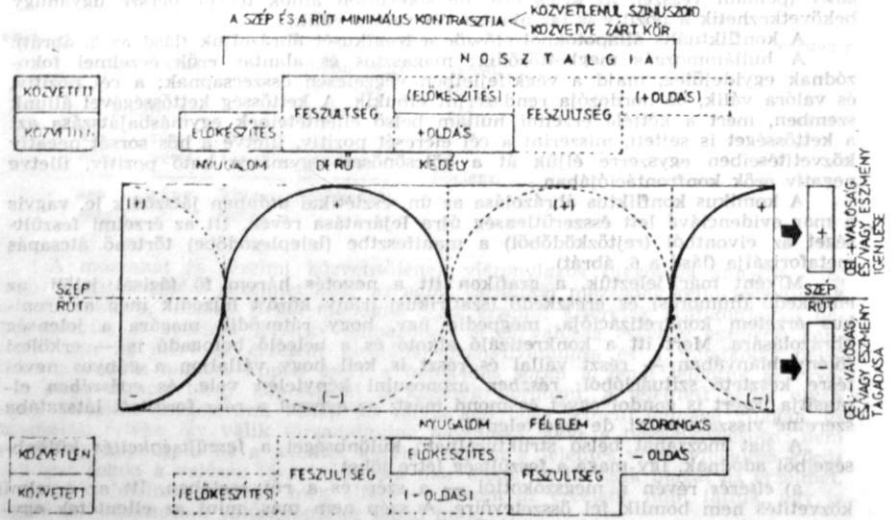

2. ábra

A FENSÉGES ÉRZELMI KÖZVETÍTÉSE AZ ESZTÉTIKAI MEZŐBEN

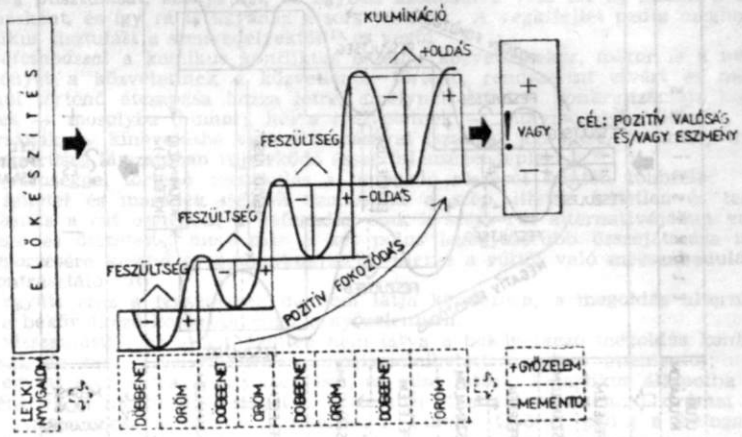

3. ábra

AZ ALJAS ÉRZELMI KÖZVETÍTÉSE AZ ESZTÉTIKAI MEZŐBEN

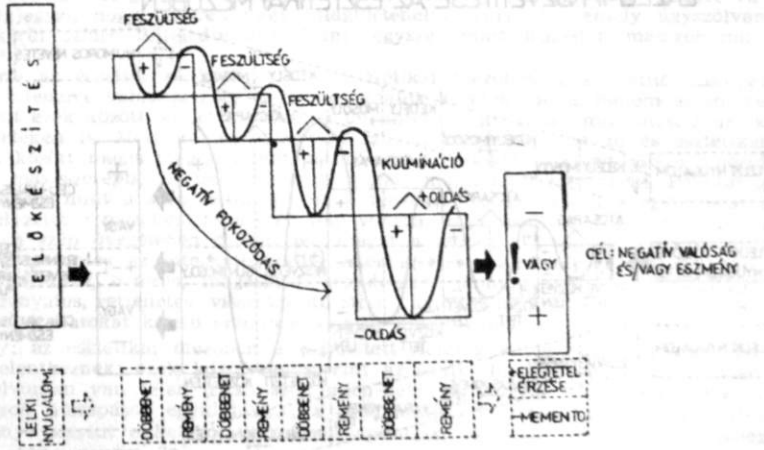

4. ábra

A TRAGIKUS
ÉRZELMI KÖZVETÍTÉSE AZ ESZTÉTIKAI MEZŐBEN

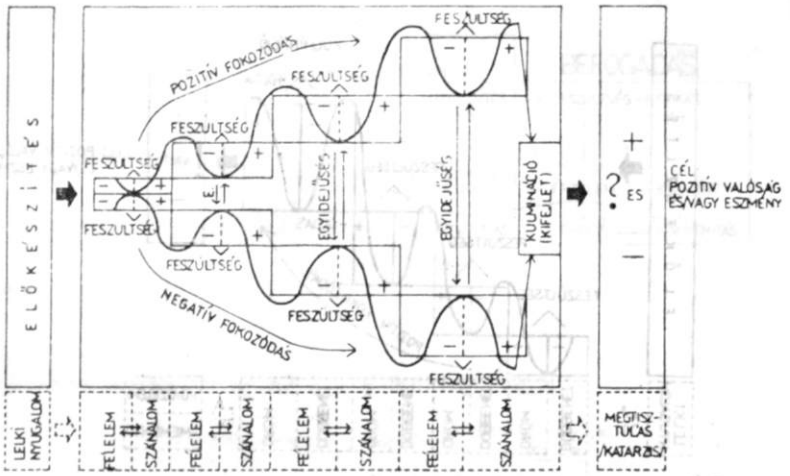

5. ábra

A KOMIKUS
ÉRZELMI KÖZVETÍTÉSE AZ ESZTÉTIKAI MEZŐBEN

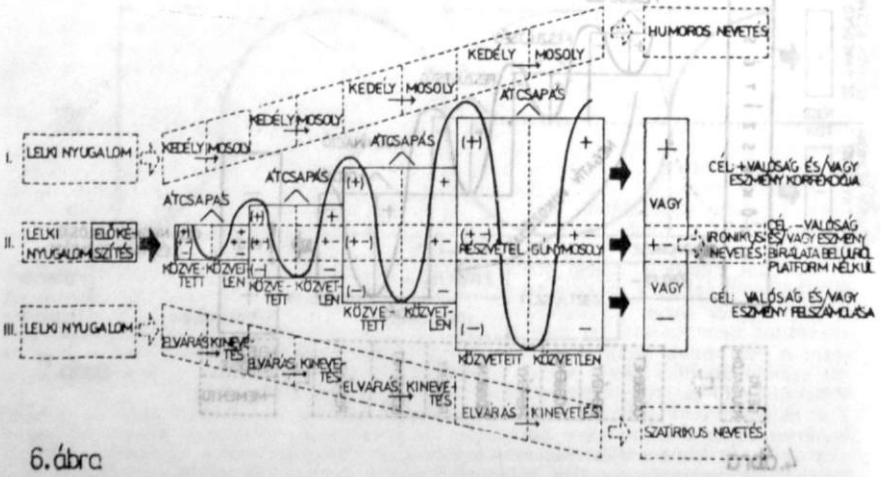

6. ábra

oldás!), vagy az álnok sikert (pozitív oldás!) sommázó dermesztő momentó finá-léjában;

c) *egymásba váltással* a tragikus konfliktus esztétikai mozzanatában; itt az érzelmi komponensek, a félelem és a szánalom, egyidejűségükben hatnak a tárgyiság és az alanyiság szerves összekapcsolásával, hiszen a félelem nem más, mint szubjektívált szánalom, és fordítva, a szánalom tranzitív félelem a tárgy felé; ebben az egyesülésben rendkívül erős beleélés jön létre: a befogadó előre látva a jelenség pusztulását, szánja azt, és egyben azonosulva vele fél is, hiszen ő sem tehet másként, és így rá is ugyanaz a sors várna... A végkifejlet pedig meghozza a katartikus tisztulást a szenvedélyektől;[19] és végül

d) *átcsapással* a komikus konfliktus érzelmi közvetítésekor, mikor is a nevetés élményét a közvetettnek a közvetlenbe történő, rendszerint elvárt és mégis váratlanul történő átcsapása hozza létre, amelynek érzelmi konkretizációja hol a kedélynek → mosolyba (humor), hol a részvételnek → gúnymosolyba (irónia), hol az elvárásnak → kinevetésbe való átcsapásával (szatíra) jön létre, és amely mindig az ésszerűség látszatában rejtőzködő ésszerűtlenséget leplezi le.[20]

A jelenséggel történő azonosulás a befogadó részéről szintén többféle:

— feltétel és maradék nélküli azonosulás a szép, illetve feltétlen és teljes visszautasítás a rút esetében; a befogadás csak a szép—rút alternatívájában válik feltételessé és összetetté, mert már a két pólus legegyszerűbb összejátszása is a szép megőrzésére késztet (a dinamikus szép), illetve a rúttól való megszabadulásra indít (kontrasztáló rút);

— együtt érez a fenségessel, de nem látja kötelezően, a megoldás alternatíváiban, a bekövetkező konkrétat, hisz a győzelemben;

— visszautasítja az aljast, szintén nem látva a bekövetkező megoldás konkretizálódását, de hisz a pusztulásában, megismételhetetlenségében (mementó);

— együtt érez a tragikus történéssel, és mint láttuk, katartikus állapotba jut (egyébként ez a megtisztulás tágabb értelemben fennáll valamennyi drámai kifejletre; Arisztotelész a zenére is kiterjeszti, Lukács György pedig a befogadás élményét egyetemesen katartikusnak fogja fel);

— árnyaltan visszautasítja a komikus mozzanat tárgyát, alanyát, sejtve-elvárva, de csak a manifeszt mozzanatban látva meg a leleplezésre váró negatívumot; a mégis-sejtés—elvárás a jelenség után-állapotából következik; abból, hogy egyszer már megtörtént, és hogy már megbukott, ismétlése időszerűtlen, *idője utáni* ismétlés, bohózat; Hegel erre vonatkozó észrevételét így elemzi Marx: „Hegel valahol megjegyzi, hogy minden nagy világtörténelmi tény és személy úgyszólván kétszer kerül színre. Elfeledte hozzáfűzni: egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat".[21]

Persze az érzelmi konkretizáció az esztétikai mezőben a közvetítő szerepét nemcsak intenzíve valósítja meg, a fő mozzanatok keretein belül, hanem extenzíve is: közvetít ezek között, és létre hozza az ún. interkategoriálisan minősített ítéletek sajátos értékeit is. Mert a viszonylagosan szilárd kapcsolat érzelem és esztétikai mozzanat között mégis megbomolhat, és az eddig epiteton szerepét játszó emóció átválthat más szerepbe is, helyet cserél és más mozzanatot szolgál ki. Például a derűs érzelem mint a szép leitmotívuma a fenségest lengve körül, megváltoztatja annak helyzetét a mezőben, és a szép felé vonzza, vagy fordítva, a győzelmi öröm ereje, ha a szép övezetében csillan fel, magát a szépet a fenséges felé irányítja stb. Ezért is fontos az interkategoriális értékek birtokba vétele (bájos, kellemes, miniaturális, lírai, orfikus, magasztos, grandiózus, monumentális, méltóságteljes, amorf, iszonyatos, rettenetes, visszataszító stb.), valamint az ezekben konkretizálódó és a fő mozzanatokat kísérő érzelmek sajátos dinamizmusának az ismerete is.

Tény: az esztétikai mezőben a minősített ítéletek kategóriái dialektikus párokban jelentkeznek; ezek közül rendszerint az egyik mindig konkrétan, a másik mindig elvontan van jelen (ritka szép ellen-példa a tengely végein elhelyezkedő konfliktusok átcsapásos egyidejűsége, a „rádioaktív" tragikomikus). A dialektika alaptörvénye szerint e kategóriapárok átcsapásosak, és végül lényegük cseréjéhez

[19] Arisztotelész i.m. 14—5. 1.

[20] „Mi tehát a komikus? Az ésszerűség látszatában fellépő ésszerűtlenség hirtelen, átcsapásszerű leleplezése". Mészáros Istvánnak ezt a meghatározását Szalay Károly idézi *A komikum breviáriuma* c. antológiájában. Magvető, Budapest, 1970. 347. 1.

[21] Marx—Engels *Művei*. 8. kötet. Budapest, 1962. 105. 1.

is elvezetnek. Ez a groteszk és/vagy abszurd állapota,[22] amelyben maguk az összetevő elemek lappangó létezésbe mennek át, és így tételezik egy új valóság és/vagy eszmény hajnalát, de persze hosszan megmaradhatnak a közvetettség rejtőzködő helyzetében is. Ezért az esztétikai szféra adekvátan az ellentmondások világa, amelyben ott van egységük a szép-rút-középben, de ott van hullámzó-gyűrűző harcuk is körülötte. És az egység — ha hitelesen forradalmi, radikális a mező — mindig relatív, a harc mindig abszolút...

Az érzelmek rekonstrukciója az esztétikai mű lebontása során, a befogadáskor, az egység és a harc alternatíváiban végig viszi maguknak az összetevőknek is a rekonstrukcióját; a közvetítés így a lényegcserék látszatában díszeleg: azonosítani próbálja az esztétikai szféra összetevőit a valós lét komponenseivel, az alkotó révén esztétikailag érzékivé tett eszményt (mint művészi valóságot!) a befogadó érzelmeivel éppúgy leellenőrzi, mint a szintén esztétikailag kiválasztott, önmagának megfelelő (művészileg eszmeivé tett!) inherens valóságot magát. Ezért átcsapásosak mindig az esztétikai mező minősített ítéleteiben a viszonyfogalmak, mint a szép, a rút stb.

A zeneműtől „patologikus hallgatói" — ahogyan Hanslick[23] nevezte őket — azt várják el, hogy tudatosítsa bennük azt, amiről benne szó van. Most attól függetlenül, hogy a zenében nincs szó, a zeneművel is csak arról tudósíthat, *amiről* szól, nem *amit* szól (ez utóbbit amúgy is halljuk). Már a beszéd jelentésével kapcsolatban is közismert, hogy „a jeltárgyat semmi esetre sem szabad azonosítani valamely egyedi tárggyal, (...) konkrét tárgyak osztályához kötni is hiba volna. A jeltárgy lehet elvont dolog"[24] is. A jelentés tehát *a* jel és az egyedi vagy valamilyen osztályhoz tartozó konkrét vagy elvont dolog jeltárgyának a *viszonya*. A jelentés viszonyfogalma a beszédéhez mérten az esztétikai szférában dinamikusabb, a zenében leginkább az. Láttuk, már a mindennapi beszédben is egy szó jelentése, mint például az *asztalé*, mennyire viszonyjelentés. A művészetben még inkább az. Viszonyítottságának közvetettségét a művészetek térbeli-látható és időbeli-hallható homogén közegeiből származó *inkább* és *kevésbé* tárgyiasságának, illetve fogalmiságának köszönheti. A zene pedig homogén közegileg is, és tárgyi-fogalmi kötöttségében is a legközvetítettebb közepet foglalja el.

Homogén közegének helye:

Objektív / Szubjektív	Tér	Idő	Tér/Idő
Vizuális			
Auditív		Zene	
Audio-vizuális			

Tárgyi fogalmiságának középje:

Ezért a zene jelentései a legelvontabb viszonyfogalmak. Míg a képzőművészetek jelentéskörében a konkrétabb tárgyi pólus, a költői-irodalmi alkotásokban az absztraktabb jel-pólus erősödik fel, addig a zenei jelentés jel- és tárgy-pólusai *helyett* közvetítőjüknek, az érzelemnek akció-közép struktúrája dinamizálódik. Végül is a zene jeltárgyai maguk az érzelmek, és szavakba áttéve, jelentése a derű,

[22] Vö. Angi István i.m. 120—1. l.
[23] Vö. E. Hanslick, *Vom Musikalisch-Schönen*, Leipzig, 1910. 120—140. l.
[24] Károly Sándor i.m. 45. l.

a félelem, a döbbenet és/vagy öröm, a döbbenet és/vagy remény, a félelem-szánalom, a nevetés és ezek különböző árnyalatai — ami bizony első látszatra kevéske jelentés-szálat sejtet, amely azonban valóságos gordiuszi csomóvá bonyolódik a konkrét művek sokaságában. Szerencsére ezt a csomót minden mű különkülön is ketté vágja, és elérhetővé teszi számunkra valamennyi érzelem (újra)tárgyiasulását a valóság—eszmény hullámzó röppályáján. Végül is, Hanslick bírálata csak félig jogos bírálat, mert — kicsit visszaélve a szavak bűvöletével — a zene mégis szól, ha nincs is benne szó, és arról szól, hogy szavak nélkül is van jelentése és használati értéke, érzelmi viszonyulásainkat jelenti, mert ha maga nem is érzelem, de strukturálódási módja analóg az érzelmével. És ha ezt az analógiát és nem mást akarunk kihallani belőle, akkor egészségesen hallgatjuk a zenét. Végül, a zene egészséges hallgatása a többi művészetek avatott befogadására is paradigma, mert a jelentések konkrétságának, illetve elvontságának különbsége művészetről művészetre nem ellentétes, csak kiegészítő, fokozati különbség. Az eszmény—valóság akció-közepét, az érzelmet központilag közvetítő zene jelentése csak annyiban különbözik a többi művészet tartalmától, hogy amazok vagy inkább a fogalmi általános, vagy inkább a tárgyi konkrét közeléből közvetítik ugyanazt, jelesül az érzelem művészivé szervezett struktúráját, pusztán náluk e struktúrának mint tárgy-jelnek viszony-amplitúdója „bővebb", pontossá formálása viszont kevésbé „szigorú". Ezért a többi művészet is, miként a zene, egyformán számon kéri jelentése avatott tudomásulvételét, eladdig, hogy a találkozás az egyszerivel mindig általánosan érvényes tanulsággal ajándékozza meg befogadóját zenében, festészetben, költészetben egyaránt.

Végső fokon a művészeten inneni és túli esztétikum is a dolgok vagy a gondolatok világában hasonlóan közvetíti ránk szabott üzenetét, csak érteni kell belőle, miként az esztétikum művelői mindig is értettek belőle. Akkor is, ha közvetlenül a táj sugallt eszméket[25] (talán a festészet törvényei szerint), és akkor is, ha a gondolat szavak nélküli szépségére tanított[26] (talán a költészet törvényei szerint). A viszonyalkotás ősi zeneiség-vágya azonban mindkét esetben azonos, miként a tűnt MUSZIKÉT idézi ma is minden igaz művészet, ha az esztétikai erőtér minősített ítéletei szerint jár el úgy, hogy e tér viszonyfogalmainak megértésére késztet.

Összefoglalva, a viszonyfogalom mint jelentés és a jelentés mint viszonyfogalom kölcsönös kapcsolatuk ellenére is két irányba sarkosíthatók — különösen az esztétikai szféra világában; mert itt, jogosan, gondolati-képisége felerősödik anélkül azonban, hogy elvonó általánosítható erejéből veszítene: pontosan annyi erővel jelentkezik, mint amennyit a különös általánosítás esztétikai erőtere megkövetel tőle. Nézzük tehát mindkét sarkosítását.

A viszonyfogalom *mint* jelentés az esztétikai értékek világára vonatkozik; az ítéletek képi-gondolati és mindig érzéki minősítésére. Ez a minősítés jelesül az esztétikai erőtér két pólusát, az eszményt és a valóságot viszonyítja, és így mint jelentő viszonyfogalom olyan minősített ítéleteket hoz létre, amelyek a két pólus konfrontációját jelölik: szép *vagy* rút, fenséges *vagy* aljas, tragikus *vagy* komikus. Bármelyik minősített ítélet a viszonyfogalom *jelentésében* az, ami: nem *a* tárgy

[25] A *Veszélyes örökség* első oldalain a táj szépségéről így ír Balzac: „Nem postamesternek kell-e lenni, hogy az ember türelmetlenül üljön egy ilyen rét előtt, ahol Raffael ege alatt Paul Potter ecsetjére méltó barmok legelésznek, meg egy csatorna felett, amelyet Hobbéma modorában árnyékolnak a fák? Aki ismeri Nemours-t, jól tudja, hogy a *természet* itt *versenyre kél a művészettel, amelynek viszont az a hivatása, hogy lelket adjon a természetnek*: itt *eszméket hordoz a táj* is, és *gondolkodásra birja az embert*". (Kiemelések tőlem — A.I.) In: Honoré de Balzac, *Veszélyes örökség* (Ursule Mirouët). Fordította Szávai Nándor. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1961. 6. l.

[26] Íme egy részlet Jean-Paul Sartre *Az undor* c. regényéből: „Szóval az előbb lent voltam a parkban. A gesztenyefa gyökere éppen az alatt a pad alatt mélyedt a földbe, amelyen ültem. Már nem emlékszem rá, hogy gyökér. A szavak szétfoszlottak, s velük szétfoszlott a dolgok jelentése is, használati módjuk is, arok a halvány jelek, amelyeket az emberek a dolgok felszínére róttak. (...) A képtelenség szó most születik meg tollam alatt; az imént a parkban, még nem találtam meg, igaz, nem is kerestem, nem volt szükségem rá: szavak nélkül gondolkodtam a dolgokról a dolgokkal. A képtelenség nem egy gondolat volt, amely megszületett agyamban, nem is egy hang sugallata, hanem az a hosszú, döglött kígyó lábamnál, az a fa-kígyó. Kígyó vagy pata, vagy gyökér, vagy keselyűkarom, mindegy. S noha semmit sem fogalmaztam meg tisztán, megértettem, hogy rátaláltam a létezés kulcsára, undoraim kulcsára, életem kulcsára. *S csakugyan, mindaz, amit azután feljogtam, visszavezethető erre az alapvető képtelenségre. Képtelenség: ez is csak egy szó; most szavakkal küzdök, de ott, a parkban, magát a dolgot ragadtam meg*". (Kiemelés tőlem — A.I.) Fordította Réz Pál. Magvető. Budapest, 1968. 217, 221. l. A fenti részletet mint paradigmát a képi és fogalmi gondolkodás különbségére hosszan idézi Károly Sándor Justus Pál fordításában (I.m. 57—58. l.). Mi idézetünket a közben megjelent teljes fordításból vettük, és a kiemelt részlettel, amit a mi elemzésünk szemszögéből jelentősnek véltünk, ki is egészítettük Károly S. idézetének felhasznált részletét.

és nem *az* alany, úgymond, szépségét hordozza, hanem magát a kettő konfrontációjából fakadó *viszonyt* minősíti az *az* és nem *más* logikája szerint széppé vagy például komikussá. A minősített ítéletek viszonyfogalmisága a képi gondolkodás szintjén sem lépi át a gondolati rendszer határát: nem magát *a* konkrét jelenséget minősíti, hanem a jelenség *és* az ébresztett gondolat *viszonyát;* e viszony pedig nem más, mint az esztétikai erőtér legbelsőbb tengelye. Tehát az esztétikai lét megítélésében közre játszó fogalmak úgy viszonyfogalmak, hogy jelentések módjára viselkednek.

A jelentés *mint* viszony esztétikailag úgy érvényesül, hogy klasszikus szemantikai meghatározását bizonyos mértékig helyzeténél fogva felerősíti. Mert a műalkotás világában hat, és nem a mindennapi létre vonatkozik (a kettő sajátos összefonódása az általánosan vett esztétikai szféra, amely közvetít valóság és műalkotás között). A műalkotás jelentése pedig egyszerre válaszadás arra is, amit fennebb vizsgáltunk, éspedig, hogy az adott esztétikai viszony milyen minőségű, de arra is, hogy maga az adott műalkotás — részben és egészben is — mit jelent. Az utóbbi kérdés tehát a viszonyfogalmakból létrehozott minősített ítélet olyan konkretizációját követeli meg, amely egyfelől az esztétikai jeltárgy használati értékének az érvényesítésére vonatkozik, másfelől magának az adott művészi jelnek a pontossá formálására az adott műalkotás keretein belül.

A felvilágosulás-kori hermeneutikus zenei szótárakba vetett hit azért nem teljesülhetett, mert a használati érték viszonylagosságát szerették volna abszolutizálni: ez és ez a jel azt és csak azt jelenti, feledve a jelérték viszony-feltételezettségét. A zenei „miről szól?" imperativusza csak első látásra egyedülálló. Mert, most már túl a szavak jelentésének viszonylétén és viszonytudatán, az irodalmi szöveg jelentése precíz hasonlósággal követi a zenei jelentés belső logikáját: az adott szóképet költői kontextusok sokasága használja fel, és sokféleképpen. Ez egészen a téma és eszme nagyságrendjéig érvényes megállapítás. És ugyanez érvényes a képzőművészet jelentéseire is: az adott tárgyi (konkrétabb vagy elvontabb) motívum sokféle festői, grafikai stb. felhasználására. Már-már vulgarizáló tömörítéssel mondva, például fiatal nő karján gyermekével jelenthet Madonnát a kisdeddel, anyaságot, és lehet vöröskeresztes plakát, háborúellenes üzenet hordozója stb.

A zene kikonkretizálásának félig sznob félig dilettáns (vagy egészen az) igényének szociológiai motivációit most nem kutatjuk; de mindig is összevágó jelenség marad a giccs igényével, és jellegzetesen kispolgári magatartás. Arra azonban mégis jó, hogy rámutasson egy rosszul feltett Aufklärung-kérdés igazságára, nevezetesen arra, hogy a „mit jelent?" imperativusza (értsd: jelentenie kell valamit!) önigazolásra szólítja fel a műalkotásokat, akár annak idején az enciklopedisták a szavakat. Csakhogy a műalkotás nem szó és nem személyazonossági fénykép, amint nem *a* vihar zúgása sem, és jelentése sem közvetlenül szó-, kép- vagy hangjelentés, még ha szavakkal, képekkel, hangokkal fejezi is ki; már anyagában és kifejező eszközében is különbözik a szótól, de a tükörképtől és a magában semleges „zenei" hangtól is: például a beszéd anyaga a fonéma, kifejező eszköze a szavak, de a költészet anyaga maga a szó és kifejező eszközei a szavakból megalkotott szóképek; és a festészet sem a tárgyak körvonalát vagy színét jelenti, hanem ezek viszonyaival sugall esztétikai üzenetet, amint a zene sem magával a hanggal, hanem a hangok viszonyaival válik jelentéshordozóvá.

Nos a jelentés mint viszony itt úgy érvényesül, hogy jeltárgya nem tisztán tárgy, hanem viszony, jeltárgy-viszony. A jelentés tehát a műalkotásban a jeltárgy-viszony viszonya a jellel — azaz jeltárgy-viszonyfogalom, a jeltárgy-viszony használati értéke.

Visszatérve a zenéhez, a zene jeltárgy-viszonya kényszeríti ki a „miről szól?" kérdését a legdrámaibban, mert valóban nehéz megmondani, miről is szól. Valójában szavak nélkül kell tudomásul venni azt, amiről szól. És a zene jeltárgy-viszonya itt lép kapcsolatba a viszonyfogalommal, mint jelentéssel. Ugyanis a viszonyfogalom eszmény-valóság kapcsolatának érzéki konkrét hordozója, közvetítője maga az érzelem. A zene az esztétikai viszony érzelmi hordozójára minden más művészetnél közvetlenebbül (NB. nem konkrétabban!) reflektál. Azt is mondhatnók, a zene az érzelem legkristályosabb metaforája. A zenei jelentés tehát a

zenei mű és az érzelem viszonya. A zenei jel (mű) használati értéke tehát az érzelemhez való viszonyulás jelentése. Persze az érzelmi viszony minden művészet conditio sine qua non-ja, de valamennyi sajátos struktúrájának megfelelően ragadja meg ezt az interiorizált bensőséget.[27] Mert a tárgyiság és fogalmiság Szküllája és Kharübdisze között mindig kénytelen a különös középtől erre vagy arra közeledni, az eszmény—valóság viszony pólusaiba konkrétabban beleütközni, mint a zene. Ezért az érzelem leképezése és/vagy kifogalmazása is túldeterminálta bb lesz ezeknél a művészeteknél, mint a zene esetében.

Ezért választottuk a zene szellemét az érzelem jelentésének az elemzésére azzal az igénnyel, hogy az érzelem esztétikai minőségeit egyetemes művészeti érvényességében is megközelíthessük.

Ezek szerint az érzelmet mint a zene jeltárgyát (pontosabban mint viszony-jeltárgyat) úgy vizsgáltuk, hogy az érzelem tárgyi viszonyait eleve konkrétabbnak tételeztük fel a többi művészetek esetében. Ez a konkrétság pedig azt jelenti, hogy a többi művészet az érzelem tükrözésében — mint a valóság-eszmény viszony közepében — tárgyjelét közvetlenebbül egészíti ki a viszonyjelentés valós és eszmei összetevőivel; ezért tartalma is figuratívabb vagy fogalmibb a szó ráismerhetőségének az értelmében. Nem jelenti viszont azt, hogy a zene tartalma kevésbé filozofikus, illetve kevésbé kontemplatív tartalom, mint a többi művészeteké, sőt . . .[28]

Az esztétikai viszonyfogalom minősített ítéleteinek felmérése és elemeire tagolása minden művészeti alkotás és befogadás logikai menetének alapja. A viszonyfogalomnak *mint* jelentésnek esztétikai megértése tehát az esztétikai-művészi jelentésnek *mint* viszonyfogalomnak a szétszedését és összerakását feltételezi. A kétirányú tevékenység közepe egyben az esztétikum közepét is jelenti, magát a valóság és eszmény között közvetítő érzelmet. Ennek az esztétikai érzelemnek a létezési módja pedig tipikusan zenei: a harmónia-vigyázás és a viszony-teremtés vágyát jelképezi. Az érzelem tehát nemcsak mint jeltárgy jelenik meg, hanem mint jeltárgy-viszony olyan értelemben, hogy bizonyos minőségeit ráruházza magára a műalkotás strukturálódására is: a műalkotás belső élete — dinamikus struktúrája — analóg lesz az érzelmek valós létezésével ember és világa, ember és eszménye között. Mint láttuk, a közvetítés érzelmi fesztávon többszólamú: a valóság és az eszmény között az esztétikai szférában, a téma és eszme között a műalkotásban, a műalkotás és társadalom között a mindennapi életben. Csakis ebben a hármas közvetítésben oldhatjuk fel minősített esztétikai viszonyfogalmainkat esztétikai gyakorlattá, és érthetjük meg igazából a mimezis és a művészi kép, a katarzis és a befogadás jelentésköreinek valódi tartalmát és gyakorlati használ is.

Az érzelmi közvetítés többszólamúságát az érzelem esztétikaivá szervezhetősége teszi lehetővé. Ennek a szerveződésnek a feltételei magának az érzelemnek a legalapvetőbb minőségeiből adódnak; ezek a következők: a kettős stádium, miszerint az érzelem létezik lappangó módon is (affektivitás), manifeszt módon is (emóció), tehát megjelenése lehet közvetett is, de közvetlen is; közvetítésében lehet pozitív vonzó és negatív taszító is; lefutó pályája mindig a fokozás hullámgörbéje; minden területén egyaránt képes a feszültség felkeltésére és megoldására, pontosabban ezeknek a létrejöttét kíséri és közvetíti; végül mindig a feszültség-oldás, illetve művészileg az előkészítés-feszültség-oldás láncreakciója szerint viselkedik.

---

[27] Hegel *Esztétikai előadások* III. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1956. 115. l.

[28] Az érzelemnek mint akció-középnek zenei metaforizálása persze nem áll meg a zenei alkotáson *belül sem* önmagánál, túlcsordul önmagán . . . Az érzelem mint közvetítő katalizátor szinte „genetikailag" rejtetten, de mégis hordozza a kísért pólusok inherens strukturálódási módjának üzenetét is, és titokban átadja zenei analogonjának. A zenén belül ilyen értelemben beszélhetünk, a valóság-pólus oldalán, a zene plasztic izálódásáról, az eszmény-pólus oldalán pedig poéziséről, sőt filozofikumáról. Meg kell tehát vizsgálni a jelentés viszonyfogalmában meghúzódó többletet is, azt a módot, ahogyan az érzelmi közvetítés elvezet a zene strukturálódásában a formális és dialektikus logika mozzanatainak szavak nélküli és mégis adekvát átvételéhez, a motívumtól a frázisig, onnan a periódusig, és végül a tétel egészéig, és megtalálni a fogalom, ítélet, következtetés stb. zenei analógiáit. És fordítva, a plasztic izálást is vissza kell keresni, a hangszíntől a dinamikán át a dallam ívéig, a ritmus vázáig, előbb a költészet és a tánc plasztikus elemeivel összevetve, végül pedig „festői" önmagában. Nyilván ez már egy (ha nem több) elkövetkező elemzés feladata.

Ezért kell a zene megértését, hogy úgy mondjuk, általánosabb zenehallgatásra beállítanunk. Nem kell, és nem is lehet a közvetlenségek individuális hálójába fognunk a zenei élményt. Inkább arra kell figyelnünk, hogy magunk és egész társadalmi létünk érzelmi lényege (újra)megvalósul benne, hogy átélése semleges állapotunkból a feszültség észrevételére késztet, hogy velünk marad a zenei élmény a megoldás keresésében is, megtalálásában is, és végül, hogy érzelmeinket (újra)elrendezi, és megtisztítva őket, lehetővé teszi érzelmi létezésünk racionalizálását valós életünkben is.

ANGI ISTVÁN

MUZICALITATEA SEMNIFICAȚIEI ARTISTICE

(Rezumat)

Bazîndu-se pe sensul relațional al noțiunii de semnificație (Beziehungsbegriff), lucrarea de față insistă atît asupra aspectelor semantice generale ale cîmpului estetic, cît și asupra trăsăturilor specifice ale acestora, obiectivate în creații artistice. Analizele pornesc de la premisa autorului, potrivit căreia rolul de mediator, ca centru de acțiune estetică, între polii de real și ideal, îl joacă sentimentele. Analiza trăsăturilor estetice ale sentimentelor conduce la concluzia în conformitate cu care structura și structurarea vieții cotidiene, respectiv a sferei estetico-artistice sînt analoage, datorită unuia și aceluiași mediator în cadrul relațiilor acestora și anume a sentimentelor. Astfel, sensul relațional al semnificației artistice este și el analog cu cel al sentimentelor. Iar redarea cea mai cristalină a acestei analogii se realizează în și prin muzică. Muzica ocupă locul central în sistemul mediilor omogene ale artelor, fiind totodată și „centrul de acțiune" între parametrii semantici ai „cvasi-obiectualității" picturale și „cvasi-noționalității" poetice. Celelalte arte grupate în jurul muzicii își vor realiza medierea cu realitatea într-un mod mai redundant — fie mai obiectual, fie mai noțional —, muzica în schimb va reda cel mai nemijlocit însăși medierea ca atare. Cea din urmă calitate condiționează spiritul muzicii drept originea tuturor semnificațiilor artistice. Bunăoară, medierea muzicală în sine devine și ea mai plastică sau mai ideatică în cadrul receptării (uneori și în cadrul creației, în muzica programatică), jalonînd inclusiv *differentia specifica* a tuturor artelor. În studiu este prezentată semnificația sistemului de axă valorică real-ideal al esteticului, precum și structurile specifice ale concretizărilor lui emoționale, pe cale artistică. Dinamica semantică a medierilor de către sentimente în viață și în artă este motivată prin identitatea lor algoritmică cu cea a sentimentelor, avînd la baza structurării lor unitatea și lupta contrariilor, de la *pregătire* la *tensiune*, și apoi la *rezolvare* ș.a.m.d.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIX. évf. 1985. 1. szám

SZÉKELYUDVARHELY RÉGI UTCANEVEI

1.1.1. Egy település helynevei sok mindent elárulnak a szakembernek, de még a kívülálló érdeklődőnek is a helység természeti viszonyairól, a lakosság életéről, szokásairól, mindennapjairól, gondolkodásmódjáról, történetéről stb. E nevek közül, főként a nagyobb települések, városok életében különösen lényeges szerepet töltenek be az utcanevek, melyeknek rendszere „sok tekintetben a város történetének is tekinthető... Az utcanevek nemcsak a jelenlegi városkép megértéséhez szolgálnak felvilágosítással, hanem feltárják a múlt egy-egy mozzanatát, a helyrajzi változásokat, a lakosság települését, foglalkozását, nemzetiségét, vallási, társadalmi tagolódását; rezonálnak az országos és helyi politikai eseményekre; megismertetik a nép lelkivilágát, tradícióit..."[1]. A települések múltjával foglalkozóknak eléggé pontos képet adnak az utcarendszer kialakulásáról, fejlődéséről, a helység gazdaság- és művelődéstörténetében bekövetkezett változásokról, a helyi névadási módokról, szokásokról, a névadás történetéről.

1.1.2. E közlemény Székelyudvarhely legrégebbről, a 16. század végéről (az 1589 és 1593 közötti időszakból) fönnmaradt hét utcanevével foglalkozik, ezek tükrében próbálja bemutatni nemcsak a korabeli névadási módozatokat, névtípusokat, hanem az utcarendszer alakulásának, a város fejlődésének egy szakaszát is.

E munka része egy átfogóbb, a város régi, 1589 és 1868 közötti, tehát a természetes névadással keletkezett utcaneveit földolgozó tanulmánynak, mely eredetileg pusztán névtani szempontból közelítette volna meg a témát. Az anyaggyűjtés rendjén azonban tisztázódott bennem, hogy egy ilyen jellegű, az utcanevek alakulását, változásait vizsgáló munka igen csonka lenne az utcanevekhez szorosan kapcsolódó, az egyes utcák, az utcahálózat, a város fejlődése egyes mozzanatainak és bizonyos művelődéstörténeti vonatkozásoknak a bemutatása nélkül. Ha egy ilyen munkában csupán a nevekre koncentrálnánk, kirekesztenők belőle azokat a lényeges mozzanatokat, melyek nélkül a dolgozat névtani szempontból ugyan egész lehetne, de a település életétől elszakítva, a város fejlődéséről, utcahálózatának alakulásáról aligha adhatna valamelyes képet. Éppen ebből a meggondolásból adtam föl előzetes elképzelésemet, mely szerint a tanulmányban kizárólag az utcanevek bemutatására, névtani vizsgálatára került volna sor. Munkámba, ahol ezt szükségesnek láttam, a kéziratos vagy nyomtatott források várostörténeti vonatkozásait is bedolgoztam. Ezen vonatkozások érintésében azonban igyekeztem a legszigorúbban mértéket tartani, nem lépni át más szakterületek határait, mindössze annyira, amennyire ezt a nevek lokalizálása, az egyes utcák fejlődésképének megrajzolása elengedhetetlenné tette.

1.1.3. A közlemény fölépítése, akárcsak a teljes tanulmányé, a következő: az első részben az anyag vizsgálata, a belőle levonható következtetések megfogalmazása kapott helyet, míg a második a törzsanyagot, az utcanevek szótárát tartalmazza, az egyes utcákra vonatkozó fő és utaló névcikkekkel.

1.1.4. Gyűjtőmunkám során igyekeztem fölkutatni a város történetére és helyneveire vonatkozó, általam hozzáférhető minden kézírásos és nyomtatott anyagot, melyek közül a legfontosabbak jegyzéke, a munkák címének rövidítésével együtt a közlemény végén található.

1.2.1. Az első udvarhelyi utcanevek eléggé későn, csak a 16. század végén tűnnek föl, a Székelyföldre vonatkozó írásos emlékek megszaporodása idején. Sajnos, az előző századokban csak a város nevével találkozunk [a pápai tizedjegyzékben található első említéstől — 1334: *Oduorhel*[2] — kezdődően], s az utcarendszer régebbi, 14—15. századi képére csupán a jóval későbbi emlékek alapján következtethetünk. De még arra is csak a későbbi századok forrásaiból nyerünk eligazítást, hogy milyen lehetett Udvarhely képe a 16. század végén, az első utcanevek írásos

[1] Eperjessy Kálmán, *Várostörténet az utcanevekben*. Bp., 1937. 1.1.
[2] Suciu, Coriolan, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania I—II*. Bucureşti, 1967—1968 II/9.1.

jelentkezése idején. A 18. század végi, 19. század eleji várostörténeti vagy városleíró munkák tanúsága szerint városunk nemcsak a 16. században, hanem a következő századokban is, mind bel- és külterületeinek csekély kiterjedése (egy-egy nagyobb, népesebb falu határának kiterjedése napjainkban is jóval meghaladja az udvarhelyiét), mind épületeinek szegényes, igen egyszerű és gyarló volta miatt — melyek polgárainak vagyonbeli tehetségéről is beszédesen vallanak — az erdélyi városok sorában anyagi gazdagság szempontjából nagyon-nagyon szerény helyet foglalt el. Utcáinak száma hosszú századokon át alig haladta meg a hármat-négyet. A település „Isabella Királynénak haláláig is [1559]... igen szoros határral volt be keritve; mivel határinak külső szélyei ütköztek az Bethlenfalvi, Szent Imrei, Dánfalvi [,] Gyáros és Czibrefalvi, Hogygyai, Szombatfalvi Hatarokba" — írja Szeles János, Udvarhely történetének 18. századi krónikása[3]. A múlt századokba visszatekintve, ugyanígy nyilatkozik a helység területeinek nagyságáról Szigethy Gyula Mihály, a helybeli református kollégium tudós professzora is a 19. század elején: „Eleinte igen csekély kiterjedésű helyecske volt ez, és csak a' Várból, 's az ahoz [!] kapcsoltatott Vár-mellyéki lakosok' épületeiből állott...".[4]

A város területe és népessége az 1571-ben János Zsigmondtól hozzákapcsolt *Gyárosfalva*, valamint az 1577-ben Báthori Kristóftól Udvarhelyhez csatolt *Szentimre* nevű falucska földjeivel és lakosaival valamelyest gyarapodott (SzékOkl.). E növekedési folyamatba tartozik az egykori várostól délre fekvő Cibrefalva népességének a beköltözése, melynek valamikor a 17. század első felében kellett megtörténnie, arról ugyanis sehol sem történik említés, hogy a települést valamelyik fejedelem rendelet útján kapcsolta volna Udvarhelyhez. Annyi bizonyos, hogy 1614-ben már mindössze négy család lakja.[5] Szeles Cibrefalvával kapcsolatosan ezt mondja: „Czibrefalva a Kapolnával által ellenben a Kükűllőn tul [állt], de hogy az Városhoz ragasztatott volna, arrol semmi bizonyos nintsen" (Szeles i.m. 3.). A legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a kicsiny falucska lakói önszántukból hagyták el lakóhelyüket, s fokozatosan, kisebb csoportokban költöztek be a városba, valamicskével tovább gyarapítva annak területeit és népességét.

Udvarhely lakosságának túlnyomó többsége — egészen a 19. század végéig — anyagilag nem túlságosan tehetős kézművesekből és földművesekből állott, akiknek portái nem fényességükkel és pompázatos külsejükkel, hanem szerény és sokszor nyomorúságos voltukkal vonták magukra a városba látogató idegenek figyelmét. „Házai alacsonyak, kevés a kőből való, legtöbbje fából épült s leginkább zsindellyel van fedve" — tudósít Lakatos, a város szülötte s első leírója.[6] S mintha az idő megállt volna, ugyanilyennek látja a helységet a Vásárhelyről ide származott Szigethy professzor is, aki több évtizedes udvarhelyi tartózkodása után maga is helybelivé vált: „Házai a' városnak többnyire fa-házak és rakattak borona-fákbol, 'sendelyel [!] fedettek [,] kevés vagyon kőből rakott ház, még kevesebb cseréppel fedett, a' kő-házak többnyire egy emeletűek [földszintesek]... Szinte csak a kő-házaknak van kémények, a 'többiek a' füstőt [!] a' hiuba veszik; de a gondviselés miatt ritkán esik égés" (Szigethy i.m. 1828, 1745.). A 19. század elejének híres székely utazója, Jánosfalvi Sándor István ugyan szintén említi a település külső jelentéktelenségét, szerénységét, de emellett a székelység életében betöltött kiemelkedő szerepét is hangsúlyozza: „Ezen város ámbár magában igen csekély és szerény kinézésű a nagyobb és fényesebb városokhoz képest, mégis nemcsak Udvarhely széknek, hanem az egész székelységnek anyavárosa".[7] Lakóinak szűkös anyagi helyzete ellenére századokon át jelentős közigazgatási és politikai tényező, iskola- és művelődési központ.

A 18—19. századi szerzőktől a város helyzetéről festett kép nagyon sokatmondó. Csupán azért idéztük e szerzők sorait, hogy elképzeltessük: ha még e késői időkben is ennyire szegény és elesett volt, milyen lehetett két-háromszáz évvel előbb, a 16. század végén, első utcaneveink jelentkezésének idején.

---

[3] Szeles János—Srájdel János, *Nemes Székhely Udvarhely és Ezen Nemes Szék Anya Városának Eredetéről, Gyülésről, Fekvésről, Határáról, Nevezetéről, Privilégiumáról, Nyomoruságairol, s több rend szerént ki tett sok Esettyeiről valo Könyvetske* ... 1798 és 1864 [Kézirat. Szejelyudvarhelyi Dokumentációs Könyvtár] 1.1.

[4] Szigethy Gyula Mihály, *Székely-Udvarhely' a' Nemes Székely Nemzet Anya Városának leírása.* 4 (1828), 1742—54. 1745. l.

[5] Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása.* 1868—1873. I/40 l.

[6] Lakatos István, *Székelyudvarhely legrégibb leírása.* Kolozsvár, 1942. 18. l.

[7] Jánosfalvi Sándor István, *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett.* Sajtó alá rendezte Benczédi Pál. Kolozsvár, 1944. 18. l.

Udvarhelynek 1577-ig, a *Szarka-kő* alatti egykori *Szentimre* nevű falu annektálásáig, a főteret is számítva, négy jelentős utcája volt: a megközelítőleg kelet-nyugati irányú *Piac* vagy *Piac-szer* (a mai *Szabadság tér* és *Augusztus 23. tér*), a belőle déli irányba kiágazó *Botos utca* (ma *Május 1. sugárút*), a szintén a központból induló és északnak tartó *Darabont utca* (mai *Köztársaság utca*) és az ugyancsak a *Piac*ból nyíló, keleti irányba vezető *Varga utca* vagy *Varga szer* (a mai *November 7. utca* alsó szakasza). Ezek az utcák már jóval (talán már századokkal) nevüknek 16. század végi első feltűnése előtt megvoltak. A 16. század végén, Szentimrének a városhoz történt csatolása után aztán kiépült a *Varga utca* folytatásában a *Szentimrei utca* (későbbi nevén *Szent Imre utca*), mely a *Varga utcát* keleti irányba meghosszabbította.

Nem érdektelen megjegyezni, hogy a tárgyalt időszakban a település mindegyik utcája a főtérből, a *Piac*ból nyílik, s a különböző égtájak — észak, kelet és dél — felé vezet. Nyugati irányú utcája ekkor még nem volt, csak a vár felé indult egy ilyen irányú közlekedési alakulat (a mai *Hargita tér*ből), de ez, amint forrásainkból erre következtetni lehet, csak később épült utcává (ezidőtájt még lakatlan út volt).

A központból kiágazó utcák közül az 1600-as évek táján, de később még hosszú századokon át háromnak van kiemelkedően fontos szerepe: a *Botos utcá*nak, mely az Udvarhelytől délre és nyugatra eső vidékekkel (Segesvár és Vásárhely környékével) teremtett összeköttetést és a *Varga*, valamint az ennek folytatásában épült *Szentimrei utcá*nak, amelyen a városból távozó utas az északra és délkeletre fekvő településekbe juthatott. Az utcából kiinduló út a városon kívül kettévált; egyik ága Sepsiszentgyörgyre, a másik Csíkszereda felé vezetett.

A várost a világgal összekapcsoló három főnti utca mellett jóval szerényebb föladat jutott a *Darabont utcá*nak (mai *Köztársaság utca*), mely napjainkban a helység egyik legfontosabb, a megyeszékhely irányába vezető útőre. Ez a ma oly jelentős utca a 18. század második feléig csak a közeli falvak felé irányuló közlekedést szolgálta. Rajta elindulva *Máréfalváig* és *Zetelakáig* lehetett eljutni, mivel akkor a Hargitán át Csík és Gyergyó felé országút még nem vezetett.

A *Piac* és a *Piac szer* név a város központi terét jelölte, ahonnan az utcák szétágaztak. A legrégebbi időkben a települést valószínűleg csak ez a tér alkotta, s e köré épült föl aztán a város utcarendszere. Településünknek hosszú századokon át a legjelentősebb alakulata, ipari és kereskedelmi központja, ahol a kézművesek nagy része és a korcsmárosok hada székel, s ahol a heti és országos vásárokat lebonyolítják. Ilyen alkalmakkor a közeli és távoli vidékekről hatalmas tömeg lepte el a várost, sokszor napokkal a vásár ideje előtt megérkezve. Mivel a 18. század előtt a hetivásárt nem kedden, hanem hétfőn tartották, a vásáros nép már vasárnap gyülekezni kezdett. Hogy a beözönlő tömeg a vasárnapot ne zavarja, az elöljárók a hetivásár napját keddre helyezték át. Erről Szeles az alábbiakat jegyzi meg: „Udvarhely városában a mult ſzáznak közepéig az heti váſár Hétfőn tartatott, de mivel az nép az előtt valo nap, ugy mint Vasárnapon igen egybe ſzokott gyülni, hogy azon Napnak tiſztelet adattaſsék, Kedre vitettetett által, hogy Hétfőn az nép bátrabban be gyülheſsen" (Szeles i.m. 93).

A vásártartási jog, mellyel a város rendelkezett, valamelyest erősítette Udvarhely gazdasági erejét, s nemcsak azzal gazdagította a helybelieket, hogy a kézművesek és a földművesek értékesíthették áruikat, hanem főként azzal, hogy „az három ſokadalmakon [országos vásárokon] és minden héti váſárokon is ſzedetni ſzokott Váſár vám [amely] a városi Privilegiumos rende (!) volt..." (Szeles i.m. 94). (E vásárokról részletesebben l. a *Piac* névcikk alatt.)

A föntiek összefoglalásaként megállapíthatjuk, hogy Udvarhely abba a településtípusba tartozik, melynek tagjaira jellemző, hogy a település központi teréből a különböző irányokba csillagszerűen ágaznak szét az utcák (városunk esetében a 16. század végén három utca és egy út). A főtér és a belőle kiinduló utcák képezik azt a városmagot, melyre a következő századokban, ha lassan is, az ekkor még teljesen hiányzó mellékutcák hálózata ráépül.

1.3.1. Az anyag névtani vizsgálata ilyen csekély számú név esetében talán fölöslegesnek tűnhet, mégis úgy véljük, hogy néhány általánosabb jellegű következtetés levonására e néhány adat is föltétlenül lehetőséget kínál.

A hét név, mellyel közleményünkben foglalkozunk, az első jelentkezés sorrendjében (betűhív formában) a következő: 1589 ÚSzOkl.: *piacz* (33., 34. és kk.);

1589 ÚSzOkl.: *piacz zerben* (31!) 1589 EHA: *az Varga Vczaban* (ua. ÚSzOkl. 39.); 1589 ÚSzOkl.: *az Varga zerben* (35,); 1590 EHA: *Botos vchaba(n)* [ue. az ÚSzOkl-ban: *Botos vchaban* alakban (140.)]. 1591 ÚSzOkl.: *zenttjmrehy uczyaban* (287.)

1.3.2. A z u t c a n e v e k s z ü l e t é s e é s v á l t o z á s a. Legelső hét utcanevünk megszületésében, létrehozásában a következő tényezők játszottak szerepet: 1) a közeli határrészek vagy helységek, melyek felé a megnevezendő utcák irányultak; 2) az utca lakóinak foglalkozása; 3) az elnevezendő objektum bizonyos alaki vagy más jellegzetessége (kiterjedtsége, összefüggő házsorokkal való ellátottsága stb.).

Ezek szerint a *Botos utca* nevét azért kapta, mert a várostól délre fekvő Botos nevű határrész felé, a *Szentimrei utca* pedig az egykori Szentimrefalva irányába vezetett. A *Varga utcát* vagy *Varga-szert* a cserzővargák alapíthatták a helységet átszelő patakocska mentén, s a közösség az ő mesterségük nevét emelte utcanévi rangra. A *Darabont utca* hosszú ideig azon lakosainak a nevét viselte, akik a helybeli várban különféle szolgálatokat teljesítettek. A helység fő terének a nevét — *Piac, Piac-szer* — a megnevezők egyszerűen az alakulat jellegzetes vonásai alapján (széltében, hosszában kiterjedt, épületektől szegélyezett térség) hozták létre.

E névadási módozatok, melyekkel legelső ismert udvarhelyi neveinket megteremtették, nemcsak a 16. század végére és nemcsak erre a területre jellemzőek, a következő századokban másutt is széles körben divatoztak, s ma is elevenen élnek.

Városunk e régi neveinek egyik legjellemzőbb sajátossága, hogy hosszú évszázadokon keresztül nem változtak, ugyanabban az alakjukban éltek vagy élnek ma is a helybeliek ajkán, amellyel az 1590-es évek táján megjelentek. Hét, ekkorról első ízben adatolható nevünk közül — legalábbis az idősebb emberek — hármat ma is ismernek *(Botos utca, Piac, Szentimrei utca)*, s kettőt közülük a mindennapi érintkezésükben használnak is *(Piac, Szentimrei utca)*, igaz, az egyiket, a *Szentimrei utcát* kissé módosult formában — *Szent Imre utca* —, de ez is igen régi, 1600-ban már ebben az alakjában is színre lép.

A *Varga utca* és a *Darabont utca* szintén nagyon sokáig használatos volt. Az előbbi a 18—19. század fordulója körül hullott ki a lakosság tudatából, az utóbbi pedig a 18. század elején vagy közepe táján (?) enyészhetett el. 1770 táján Benkőnél még élő névként jelentkezik, Szeles János viszont a város helybeli születésű és egész életében itt élő történetírója ezt mondja róla: „a mely most Bethlenfalvi utza, hajdon Darabont Utzának hivattatott..." (Szeles, 49.). Hét tanulmányozott nevünk közül mindössze kettő, a *Piac szer* és a *Varga szer* volt rövidebb életű, a többieket évszázadokon át használták.

A főutcák nevének szilárdsága elsősorban azzal magyarázható, hogy a tájékozódásban a legfontosabb szerepe a velük jelölt alakulatoknak volt. Valamely mellékutca, telek vagy terület helyhez kötését ugyanis legtöbb esetben ezekhez az utcákhoz való viszonyítással végezték, mivel ezeket a közösség minden tagja, de még a városba nemrég került idegen is ismerte, s így ezen utcák nevének sűrű változtatása mindenképpen zavart okozhatott volna a pontos eligazodásban.

1.3.3. A n e v e k f ö l é p í t é s e. Az 1589—1593 közötti négy évi intervallumból származó hét nevünk időben olyannyira közel áll egymáshoz, hogy minden nehézség nélkül szinkrón metszetnek tekinthető, a névadási szokások, módozatok ugyanis néhány év leforgása alatt nem változnak. Igaz, hogy az ezen időszakból származó neveink száma fölöttébb csekély, mégis megbízható alapot nyújthat a nevek szerkezetére, típusaira, kedveltségére vonatkozó néhány megállapítás megtételére, s e nevek más korok vagy más helységek különböző szinkrón metszeteivel való összehasonlításra.

Hét nevünk fölépítését tanulmányozva, szembetűnő, hogy a kérdéses időszakban (de a későbbiekben is) városunkban, más helységekhez hasonlóan, a többelemű utcaneveket kedvelték, ezek használata volt az általános.

E g y e l e m ű n e v ü n k csak egy van, a *Piac* (mely földrajzi köznévből emelkedett tulajdonnévvé). Itt jegyezzük meg, hogy e nevünket az ÚSzOkl. nem is tekinti tulajdonnévnek, s ennek megfelelően nem a név-, hanem a tárgymutatóban tartja nyilván. Ez abból a szemléletből fakad, hogy a *piacot* közszóként használták a helység központi térségének a megjelölésére, azon az alapon, hogy éppen a városnak ezen a részén, és nem máshol, tartották a heti „piacot" és az évi há-

rom országos vásárt, s ha ezek lebonyolítására néhány év múlva más területet jelöltek volna ki, akkor az új térség ideiglenes neve újra a piac lett volna, a főtérnek ezt a megnevezését pedig tovább nem használták volna.

Véleményünk szerint a *Piac* utcanév létrejöttében bizonyosan szerepe volt a terület eladó-vásárló helyként való fölhasználásának is, de bizonyosnak tartjuk, hogy nemcsak ennek, hanem a szóban forgó belterületi objektum alaki sajátosságainak is. E vélekedésünket alátámasztja az a tény is, hogy a *piac* szó (az olaszból átkerülve) nyelvünkben először 'sík terület, tér, térség' jelentésű földrajzi köznévként jelentkezik, s csak jóval később fejlődik ki 'vásártér', majd 'vásár' jelentése (vő. TESz.). Az pedig köztudott, hogy a különböző földrajzi köznevek könnyen helynevekké válhatnak. (Ha az ÚSzOkl. e névvel kapcsolatos álláspontját követnők, akkor a *Hegy, Oldal, Mál* stb. a Székelyföldön elégvé gyakran előforduló neveket sem tekinthetnők helyneveknek!)

Hogy a *Piac* már az ÚSzOkl. 9. számú, 1589-ből való protocullumában is tulajdonnévi jelentésben fordul elő, azt mi sem bizonyítja meggyőzőbben, mint az alábbi mondattöredékek. „... az kik az piacz zerben laknak, a korczomarosok teobbet adgianak [az adóba] az teob kesseghnel ..." (ÚSzOkl. 31). „... az kik az piacz zelben laknak es korcziomaual elnek ... teobbet aggianak [az adóba]" (ÚSzOkl. 36). Az, hogy a *Piac* neve az idézett protocullumban kis kezdőbetűvel fordul elő, nem utal a név köszói voltára, hiszen ebben a korban még a tulajdonneveket gyakran kisbetűvel kezdik. Ugyanezen protocullum eredeti kézírásos szövegében például a *Botos* határrésznév kis kezdőbetűvel szerepel, kinyomtatásakor azonban, érezve tulajdonnév voltát, a szöveg gondozója nagy kezdőbetűsre javította. Ez különben, a könnyebb áttekinthetőség miatt, egyik alapelve az ÚSzOkl. szöveg közlésének.) A *Piac* tulajdonnévi jellegének beszédes bizonyítéka a 17. század közepétől a *Piac* mellett élő, s 19. század végéig általánosan használt *Piac utca* név megléte, melyet semmiképpen sem lehet köznévként értékelni.

A kételemű nevek közé hat utcanevünk sorolható: *Botos utca, Darabont utca, Piac szer, Szentimrei utca, Varga utca, Varga szer.* Ezek, szerkezetüket tekintve, más települések kételemű neveihez hasonlóan, egy földrajzi köznévi alapelemre (jelen esetben az *utca* és a *szer* elemre) épülnek, melyek meghatározó eleme mindig valamely földrajzi tulajdonnév. Ez az utcanévbe (de bármilyen más helynévbe) kerülése előtt egyaránt lehetett köznév (a *varga* elem a *Varga utca* névben) vagy tulajdonnév (a *Botos* határnév a *Botos utca* névben).

A kételemű nevek alap és meghatározó elemei közötti viszonyt vizsgálva, megállapíthatjuk, hogy ezek között mindenik nevünk esetében jelzős viszony áll fönn: a meghatározó elem kijelölő jelzője a földrajzi köznévi alapelemnek, ugyanis a jelzői meghatározó elem szerepe mind a hat nevünkben a megkülönböztetés, a város többi utcáitól való elkülönítés.

Az alapelemeket vizsgálva, kiderül, hogy hat kételemű nevünk két — az *utca* és a *szer* — alapelemre épül: az *utca* négy, *(Botos utca, Darabont utca, Szentimrei utca, Varga utca),* a *szer* pedig két név *(Piac szer, Varga szer)* alkotója.

Az *utca* alapelem nagy megterheltsége azonban nemcsak a vizsgált korszak és nemcsak Udvarhely névanyagára jellemző, a magyar nyelvterület más részein is ezt az alapelemet kedvelték (és kedvelik ma is) leginkább az új belterületi nevek megalkotói. Hajdú Mihály ezt azzal magyarázza, hogy az *utca* jelentése közömbös, hangulat nélküli, s ezért bármilyen belterületi alakulat megnevezésére fölhasználható. Hogy ez mennyire igaz, azt saját anyagunkból vett példával is alátámaszthatjuk. Az udvarhelyiek még az igen pontosan körülhatárolható jelentésű *piac* földrajzi köznévből alkotott *Piac* helynévhez is hozzákapcsolták az *utca* elemet, amely éppen az *utca* teljesen semleges jelentése miatt történhetett. Az ily módon létrehozott *Piac utca* név semmivel sem mondott többet, mint elődje.

A piac 'kiterjedt térség' és az ebből kifejlődött 'eladó-vásárló hely' jelentésű földrajzi köznévnek, mivel csakis pontosan meghatározott tulajdonságú földrajzi alakulat jelölője lehet, sokkal szűkebb a használati köre az *utca*énál, s ez a magyarázata annak, hogy sokkal kevesebb a vele alkotott nevek száma.

A *szer* alapelem jelentéséről a CzF. szótárban a következők olvashatók: „bizonyos irányú vonalban egymás után következő tárgyak sora, menete". A szóval

kapcsolatos helynévi példaként — többek között — a *Pincze szer*-t említik. Ebből is világosan kitetszik, hogy földrajzi köznévként alkalmazva kezdetben a belterületen olyan alakulatokat jelöltek vele, melyeknek csak egyik oldalán, egyik során állottak épületek. [Később más jelentései is kifejlődtek (pl. 'településrész').] Jelentése tehát a *piacéhoz* hasonlóan igen pontosan körülhatárolt volt, amit bármilyen belterületi földrajzi objektum megnevezésére fölhasználni nem lehetett.

A 16. század végén a *Piac* és a *Varga utca* mellett használt *Piac szer* és *Varga szer* a velük megnevezett alakulatok egy meghatározott fejlődési szakaszát mutatja, azt, amikor a főtérnek csak valamelyik oldalát (oldalait) szegélyezte házsor, s a város keleti végéig vezető belterületi alakulatnak csak a délnyugati, a *Varga-patak* melletti felén emelkedtek épületek. De ugyanabban az 1589-es protocullumban, melyben a *Varga szer*rel találkoztunk (35. l.), megjelenik a *Varga utca* név is (39., 43.), ami arra enged következtetni, hogy ekkorra már a *Varga szer Varga utcá*vá épült ki, tehát mindkét oldalán házak emelkedtek. Az új név mellett egy ideig még a régi névvel együtt párhuzamosan élt, amelyet aztán a használatból a *Varga utca* név teljesen kiszorított. A *Varga szer* ugyanis későbbi forrásainkban nem tűnik föl. A csak egyik oldali házsorral rendelkező *Varga szer*nek 16. század végi, a mindkét oldalán házsorokkal bíró *Varga utcá*vá alakulása gondolatát azonban igen erős fönntartásokkal fogalmazzuk meg, éppen az *utca* alapelem közönbös hangulatú és határozatlan jelentése miatt, ezt ugyanis már akkor a legkülönbözőbb, egymástól igen eltérő tulajdonságú belterületi alakzatok megnevezésére is fölhasználták.

A *Piac* és a mellette élő *Piac szer* név szintén a fönnebb említett dokumentumból idézhető, melyben a *Piac* kilenc, a *Piac szer* pedig egy ízben említődik. Hogy a két név közül időben melyik előzhette meg a másikat, nem tudjuk, csupán az bizonyos, hogy a 16. század utáni forrásokban, egészen a 18—19. század fordulójáig fölváltva fordulnak elő, egymás mellett élnek. Az eredetileg 'csak egyik oldalán házakkal beépített földrajzi objektum' jelentésű *szer* földrajzi köznévvel alkotott *Piac szer* név az udvarhelyi főtér jelölőjeként tehát még akkor is használatos, amikor ezt a teret már réges-régen minden oldalról körülépítették. 1650-től a tér megnevezésére az eddigi *Piac* és *Piac szer* mellé megjelenik a *Piac utca* is, mely az előző kettővel párhuzamosan él. Ez pedig megerősíti azt a föltételezésünket, hogy a *szer* alapelem jelentése, akárcsak az *utcáé*, tágabb, határozatlanabb lett, olyan alakulatok megnevezésére is fölhasználták, melyek már nagyon távol álltak attól, hogy rájuk a *szer* alapelemet eredeti jelentésében alkalmazni lehessen.

A meghatározó elemek. Az utcanevekben, a földrajzi nevek más csoportjaihoz hasonlóan, tulajdonképpeni identifikáló funkciójuk a meghatározó elemeknek van. Ezek tartalmazzák azt a tulajdonnévi tagot (tagokat), mely (melyek) lehetővé teszi (teszik) a megnevezett utcák egymástól való biztos elkülönítését. (Néha azonban a földrajzi közneveknek is lehet erős identifikáló szerepük, ha azok önállóan fordulnak elő névként. Ezt jól illusztrálja a Piac nevünk.)

Alakjuk szerint vizsgálva neveinket, már első pillantásra megállapíthatjuk, hogy a 6 kételemű nevünkből ötben a meghatározó elem toldalék nélküli alakjában fordul elő: *Botos (utca), Darabont (utca), Varga (utca), Piac (szer), Varga (szer).*

Itt jegyezzük meg, hogy a *Botos utca* meghatározó elemét toldalék nélkülinek tartjuk, mivel ez már az utcanévbe kerülése, helynévi alkalmazása előtt képzős alakjában élt, képzőjét tehát nem az utcanév megalkotásakor kapta. (Az *-s* képző akkor kapcsolódott hozzá, mikor az elődök a *bot* köznévből a *Botos* személynevet megalkották.)

Egyetlen toldalékos meghatározó elemünket a *Szentimrei utca* nevünkben találjuk. E meghatározó elem *-i* képzője, a köznevek nyelvtanától eltérően, nem valamihez tartozást fejez ki, hanem irányt jelöl az adott névben, azt mutatja, hogy a szóban forgó utcán elindulva Szentimre helységébe lehet eljutni.

A főntiekből — bár neveink száma amelyekre vizsgálódásainkban támaszkodhatunk, igen csekély — kiderül, hogy már a 16. század végén főként a toldalék nélküli meghatározó elemes utcanevek voltak szokásosak. (E megállapítás nemcsak az utcanevekre, hanem a helynevek többi csoportjaira is helytálló, ebben a korban és a későbbiekben egyaránt.)

Tagjaik száma szerint az utcanevek meghatározó elemei (akárcsak más helynevekéi) általában egy-, két- vagy többtagúak lehetnek. A mi hat kételemű nevünk ilyen szempontból nem mutat változatos képet: kivétel nélkül mindeniknek a meghatározó eleme egyetlen tagból áll: *Botos* (utca), *Darabont* (utca), *Piac* (szer), *Piac* (utca), *Szentimrei* (utca), *Varga* (szer), *Varga* (utca).

A *Szentimrei* (utca) meghatározó elemet azért soroltuk az egytagúak közé, mert neveinket itt szinkronikus szempontból vizsgáljuk. (Nyilvánvaló, hogy egy történeti szempontú rendszerezésben a kéttagú nevek sorában kellene helyet kapnia.)

Akárcsak a későbbi századokban, neveink legnagyobb része már ebben az időben egytagú meghatározó elemet tartalmaz. Ez a praktikusság szempontjára vezethető vissza: a mindennapi érintkezésben ugyanis az ilyen neveket sokkal könnyebb használni, mint a két- vagy többtagú meghatározó elemeket tartalmazó nehézkes neveket (melyek századunkban a hivatalos névadásban különösen elburjánzottak).

1.3.4. Jelentéstani csoportosítás. Ez elég sok buktatót rejteget, mert az egyes megkülönböztető elemek, attól függően, hogy vizsgálódásainkban szigorúan csak a leíró szempontot alkalmazzuk-e, vagy a diakrónián némi teret engedve, azt is megnézzük, hogy ezek az elemek milyen indíték alapján kerültek neveinkbe, egészen más kategóriákba sorolhatók. A *Botos* meghatározó elem például mai szemmel nézve személynévnek tekintendő, ha azonban figyelembe vesszük a történeti források vallomását is, akkor helynévi elemként kell kezelnünk. Habár ez némi következetlenséget szül, mégis úgy véljük, hogy osztályozásunk mindenképpen reálisabb lesz, ha nem tévesztjük szem elől a névadási indítékokat, még akkor sem, ha ez a szinkrón vizsgálat következetes végbevitelét némiképp keresztezi.

Jelentésük szerint hat 16. század végi kételemű nevünk meghatározó elemei három csoportra oszthatók:

1) Helynevekből alkotott megkülönböztető elemek. Ezek (amint az előbb már a *Botos utca* név példáján bemutattuk) már az utcanévbe kerülésük előtt is helynévként éltek. Két meghatározó elemünk sorolható ide: a *Botos* (utca) és a *Szentimrei* (utca).

Mindkét meghatározó elemnek a lokalizáláson kívül irányjelölő szerepe is van: azt a földrajzi alakulatot jelölik meg, mely felé valamely utca halad. A *Botos* (utca) azt jelezte, hogy a vele megnevezett belterületi alakulat a várostól délre fekvő *Botos* nevű erdő- és irtásos kaszálóterületek irányába vezetett, de melynek nyomát ma hiába keressük, mert századokkal előbb a város belterületébe olvadt. Itt jegyzem meg, hogy az EHA-ban és az ÚSzOkl-ban egyaránt megtalálható. *Botos* adat egy csapásra szétzúzta azokat a képtelen népetimológiás elképzeléseket, melyek az udvarhelyiek körében közszájon forogtak. Habár a későbbiekben (a *Botos utca* névcikkben) erről majd részletesen szólunk, mégis álljon itt az ÚSzOkl. már annyiszor idézett 1589-es protokullumának egy perdöntő mondata: „Zabo Thamas az *Botosbali feoldet* ki bocziata kezebul az varosnak, az varos oztan tizesre oztak fel, kinek vagion most harom eztendeie talan" (ÚSzOkl. 30; a kimelés tőlem.).

Ugyancsak helynévi eredetű a *Szentimrei* (utca) meghatározó elem, mely településnevet őriz, azét a Szentimréét, amelyet Báthori Kristóf 1577-ben a városhoz csatolt, s melynek irányában ez az utca vezetett. (Az egykori falu helyét az udvarhelyiek ma is a *Puszta* névvel illetik.)

2) Az utca valamely jellegzetességét tükröző meghatározó elemek csupán egy utcanevünk születésében játszottak szerepet, ez a *Piac-szer*. Azt azonban ma már lehetetlen eldönteni, hogy az egykori névadók e név létrehozásakor a megnevezendő objektum alaki, kiterjedésbeli sajátosságait tartották-e szem előtt vagy pedig valamilyen célra való fölhasználhatóságát (hiszen századokon át ez volt a helységnek az a része, ahol a környékről hozott termékek gazdát cseréltek). Lehetséges az is, hogy a név létrejöttében mindkettő valamilyen módon szerepet játszott.

3) A lakosság különböző (valamiképp összetartozó) csoportjainak nevéből létrehozott meghatározó elemek

utalhatnak az utca egykori lakóinak a foglalkozására, társadalmi hovatartozására, nemzetiségére, vallására stb.

E csoportba három nevünket sorolhatjuk, tehát az összes kételemű nevünk felét, melyek mind a lakosság foglalkozására utalnak: *Darabont (utca), Varga (szer), Varga (utca).*

A *Darabont* megkülönböztető elem azoknak, az udvarhelyi várban szolgálatot teljesítő katonáknak vagy a gazdaságban foglalkoztatott egyéneknek a gyűjtőnevét őrzi, akik a várbeli élet akadálytalan zajlását munkájukkal hivatottak voltak biztositani. Jó részük béke idején nem a várban, hanem a Bethlenfalva irányába vezető, a várhoz közel eső utcában lakott, s a névadó közösség éppen ezért nevezte el az utcát *Darabont utcá*nak.

A *Varga* meghatározó elem két különböző, de ugyanazt a földrajzi alakulatot jelölő nevünk *(Varga utca, Varga szer)* alkotója. Nem véletlen, hogy ez foglalkozásnév már első neveinkben föltűnik, hiszen a vargáké volt a város egyik legrégibb, legjobban megszervezett céhe. Már Báthori Kristóf fejedelem „megerősítette az udvarhelyi timárok és cserző vargáknak latin szövegü czéhszabályait, melyekkel ősi időktől fogva éltek..." (Jakab—Szádeczky, *Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig.* Bp., 1901. 303). Minthogy a cserzővarga: „...önmaga által gyártott tehén és lóbőrből drágább mivü vastag talpu sarukat s bakancsokat varr" (CzF.), illetőleg varrt, az e mesterséget üzőknek jelentős mennyiségü vízre volt szükségük ahhoz, hogy a nyers állatbőröket lábbeli készitésére alkalmas anyaggá formálják. Ezért telepedtek mindenütt a folyóvizek mellékére. Udvarhelyen például a szintén róluk elnevezett Varga-patak mellé, melynek vízhozama néhány évszázaddal ezelőtt, *Varga utca* és *Varga szer* nevünk föltünésének idején, mikor a várost körülvevő erdőségek még szinte érintetlenül álltak, a mainál összehasonlíthatatlanul bővebb, gazdagabb volt. E kis, ma jelentéktelen (de nagy esőzések alkalmával napjainkban is nagy károkat okozó) patakocska partja ezért kinálkozott alkalmasnak a vargák megtelepedésére.

1.4.1. Néhány következtetés

a) Legelső utcaneveink kivétel nélkül igen szorosan kapcsolódnak a velük megnevezett objektumokhoz. Azoknak a névadási indítékoknak az alapján születtek, melyek a későbbi századokban és ma is olyannyira közönségesek a magyar utcanévadásban. E nevek alapjául Udvarhelyen a megnevezendő alakulat formája, kiterjedése *(Piac, Piac szer)*, lakossága *(Darabont utca, Varga utca, Varga szer)* és valamely már előzőleg megnevezett földrajzi objektum szolgált *(Botos utca, Szentimrei utca).*

b) Más helységekben már neveink első jelentkezése idején gyakoriak a személynevekből alkotott utcanevek, melyek a legelső udvarhelyi nevek közül teljesen hiányoznak. A *Botos* (utca) és a *Szetimrei* (utca) meghatározó elem eredetileg ugyan személynév volt *(Botos, Szent Imre)*, de később földrajzi alakulatokat neveztek el velük, tehát helynevekké váltak, s már nem személynévi hanem helynévi minőségükben kerültek be utcaneveinkbe.

TIBÁD LEVENTE

NUME DE STRĂZI VECHI DIN ODORHEIU SECUIESC

(Rezumat)

Studiul cercetează cele șapte nume de străzi din Odorheiu Secuiesc, păstrate încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea. În lumina acestora, încearcă să prezinte tipurile de nume și modalitățile de denumire din vremea respectivă, iar prin acestea și formarea rețelei de străzi. După părerea autorului, denumirile de străzi pot aduce o mărturie de seamă în legătură cu viața de odinioară a unei așezări.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIX. évf. 1985. 1. szám

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

VAJDA JÁNOS TÁJLÁTÁSA

„A líra [...] sohasem magát a természetet ábrázolja, és nem is a természeti élményt általában. A költemény szubjektuma egy különös élethelyzetben levő ember, akinek szituációjában csak a bensőség legdöntőbb tényezői válnak érzékelhetővé. A természet a helyzet különössége révén épp azt élteti át vele, ami az adott pillanatban legfontosabb a lelkének."

(Lukács György)

A külvilág lírai átlényegülése, táj és költő között szövődő viszony igen sokféle lehet. Egy természeti jelenség elindíthat egy gondolatot, érzelmet, ráébreszthet egy lelkiállapotra, kifejezőjévé válhat egy belső folyamatnak. Ugyanakkor természeti környezet—ember között van egy másik irányú viszonyulás is: amikor az én a természetet, annak egy darabját — úgymond — önmagához „igazítja", amikor a szubjektum saját belső világát mintegy kivetíti a környezetre.

Ennek megfelelően, az önmaga fölé emelt lírai én és a környező világ, a szubjektív és az objektív szféra egymásra találásának módjától függően alakul a lírai vers is. Így válik a műfajon belül egyedivé, esetleg külön modellé. Miért idézzük mindezt itt az olvasó emlékezetébe?

Azért, mert a magyar költészet egyik megújítójának, a méltán Ady-elődnek tekintett Vajda János költői világáról igen sokat elárul ez a viszony.

Végletes érzelemvilágú, hiperbolikus indulatú költő-típus számára a fő versformáló eljárás nem a szemlélődés, nem a megfigyelés, hanem a — kifejezés; nem a meglátás, illetve a megláttatás, hanem a — beleérzés. Ennek szolgálatába állítja költői képeit, hatalmas vízióit, nyelvi eszközeit, ez az önmagába forduló költői magatartás határozza meg művészetét.

Igen találónak érezzük rá Lukács György alábbi líraelméleti észrevételét:

„Teljesen lehetséges tehát, hogy a külvilág bizonyos eseménye érzéseket, indulatokat vált ki, de ezek azután megszabadulnak a szubjektumra gyakorolt további behatásoktól, és a szubjektumban önálló életet élnek, a külvilág többi benyomásaitól függetlenül, sőt bizonyos értelemben »ár ellen úszva« is. Mindennek az lehet a következménye, hogy a külső ingerek egyre inkább a puszta ösztönzés jellegét veszik fel, hogy az érzések kiváltója és az érzések közti megfelelés nagymértékben elhalványul, sőt látszólag meg is szűnik."[1]

Miként érlelődik esztétikai minőséggé, verssé Vajda költészetében a természeti ihletettség? Melyek a legjellegzetesebb formái, verstípusai a költői én és természet viszonyának?

Vajda János első megjelent verse, a még 1844-ből való *Bakonyi legény* a természet őszi képével kezdődik.

Szomorú nótát fúj
Az északi szél;
Előtte megzördül
Az őszi levél

A lírai szituáció, a dalforma hagyományos (Petőfi életképeire emlékeztet), a vers hangulata („a sajgó bánat") viszont — halványan ugyan — mintha Vajda ké-

[1] Lukács György, *Az esztétikum sajátossága*. Bp., 1965. II. 334.

sőbbi költeményeinek „bús előérzetét" igérné. Méginkább elmondhatjuk ezt egy másik, alig három évvel későbbi versének hasonló tájképéről:

Nyargal a szél a fák
Sárga levelével,
Jár a képzelődés
Nyugtalan lelkemmel,

(Merengések, 1847)

A „nyugtalan léleknek" ez a merengése a továbbiakban egy belső tájra vezet el a metaforikus értelemnek juttatva szerepet („Anyám lenne a föld, / Fa, virág testvérem;").

Íme, miként jelentkezik már az induláskor a lírailag átélt gondolatiság. Az életmű tudós kutatója, Barta János hívta fel rá a figyelmet: Vajda már pályája elején „filozófiai mélységet tud adni" a tájhangulatnak.[2] A vers, amelyre hivatkozik 1853-ban keletkezett, a hagyományos formákat (dalszerűséget, strófaképletet, ritmust) még őrző, ugyanakkor az új lírai lehetőségekkel kísérletező költemények szomszédságában. Már a kezdőkép egyetemesebb kisugárzású.

Fejem fölött a nap, körültem
Oly csöndes, néma rengeteg.
Nem rezg a lomb; ha zöld nem volna
Azt gondolnám, megdermedett.

(Nyári dél)

A végtelen csend, a mozdulatlanság, a lélegzetét visszafojtó erdő valamiféle érzéki ősi életmámorban fogant lelki nyugalomnak közvetítői. Néhány állandó képeleme *(nap, néma rengeteg, csillag)* és egyik sajátos költői eljárása (ahogy távolodik a konkrétan érzékelhető tárgyi valóságtól, úgy tágul képeinek dimenziója) is feltűnik.

A leírást, a részletezést elkerülő tájláttatás számos szép példájára bukkanunk már a *Sirámok* című ciklusban. Szemléleti fogantatású képi elemei *(a szálló barna felhők, a zúgó erdők, a szállingózó hervadt levelek)* túlmutatnak eredeti jelentésükön, ki nem mondott sejtéseket, mélyen rejlő, pontosan ki nem fejezhető érzelmeket ébresztenek a szemlélődőben.

Erdő, mező, merre nézek,
Egy nehéz, bús előérzet.
Hosszu árny kisért a réten;
Szél sohajt az erdőn, mélyen ...

Valami nagy rejtett bánat
Fogja el az egész tájat;
Az a bánat, mit az ember
Érez és nevezni nem mer ...

A bús előérzet, a rejtett bánat valósággal rátelepszik a tájra. A belső eluralkodik a külsőn, a töprengő nyugtalanság a látszólagos nyugalmon. „Mért születni, minek élni? ..." — szakad fel a vers végén a Vajdától majd annyiszor megfogalmazott kínzó kérdés. Ebbe az irányba hatnak a nyelvi eszközök, s főleg a dalforma könnyedségéből kirívó szótársítások („nehéz, bús előérzet" „nagy bú", „kiégett szív"), valamint az elvontságot erősítő hangulati elemek. Erről a ciklusról írja Gergely Gergely: „Bár benne áll (ti. Vajda) egy valóságos környezetben, mégis egy láthatatlan világ jeleit keresi benne. A látomás és valóság határán mozog."[3]

E láthatatlan, elérhetetlen világ keresésében a természeti ihletődés nem egyszer a végtelen, nem is emberi egyedüllét kifejezésének az eszköze, illetve jelképe. Egyik legismertebb, 1882-ben keletkezett csillagtávlatú önportréjában, *Az üstökös*ben például. De idézhetők egy másik, ugyancsak látomásos (ha nem is olyan érzelmi töltésű, nem annyira szimbólum-értékű mint az előbbi) a *Magány* című költeményét is.

---

[2] Barta János, *Vajda János pályakezdése.* Költők és írók. 1966. 157.
[3] Gergely Gergely, *Vajda János: Sirámok.* Az elbizonytalanodott én lírája. ItK. 1973. 2–3. sz. 268.

S mert ezt a magára maradottságot csak a világmindenséggel lehet mérni, a költeményben fenségesen kozmikus vízióvá nő a költő magasztosan fájdalmas magánya.

És láthatatlan elborul az égbolt.
Valami árny vonul el odafönt.
A mozdulatlan levegő meredt, holt.
Mintha befagyna, dermesztő a csönd.

Vajda gyermekkorának kedves tájai — mint az ősi egyszerűség, tisztaság jelképei — a „frivol jelenvilág" kontrasztjaiként kelnek életre a költő képzeletében. Az *Otthon* (1884) első sorai:

Panaszra mék a természethez.
Hol legsötétebb a vadon,
Föltárva keblemet, mely vérez,
Minden sebét fölszaggatom.

A „menekülő" versek közül a legegységesebb hangulatú *A vadi erdőben* (1875). A „mély vadon", a „félreeső völgy", a „sűrű árnyak", a „kis házikó", az „illanó felhők" egy áhított idill immár végleg múltbavesző jelképeivé magasztosulnak ebben a lírai emlékezésben. A versben megélt idill — mint Németh G. Béla mondja — „itt csak a vágynak, a vágyat kifejező sóhajnak, a sóhajt dallá, műalkotássá formáló esztétikai szándéknak eszköze. S jelképe egyben a vágyott békének, harmóniának a természetbe simuló emberi létnek".[4]

Érdekes — és több Vajda-versben fellelhető — a költemény időszerkezete: a vágy a „múlt idők"-ből a „jövendő idők"-be ível. A befejező sorok épp ezzel az időtlenséggel tágítják végtelenné a lélek egyszeri állapotát, egyetemessé az egyéni érzelmet:

S ismeretlen sirgödörbe'
Elalunni mindörökre ...
S ott egyebet mit se tenni,
Csak pihenni, csak pihenni ...

Íme a pillanatnyiság műfaja, a dal miként válik alkalmassá időtlen létérzés megszólaltatására. És most is — mint annyiszor — a megélt élmények az emlékezés meghittségével hatnak ránk. Máskor az életharcba belefáradó ember rezignáltságával Tíz év múlva, a *Gyermekkorom tájéka* című versében ilyenképpen:

Az ég, az most is oly tündöklő,
Mérhetetlen arany oceán.
De lelkem tükörén a felhő,
Viszfénytelen, bus ingovány.

Tudjuk, mennyire nem könnyű — olykor szinte lehetetlen — szétválasztani a költői kép két alapfunkcióját — megérzékítőt és hangulatteremtőt. Nem is vállalkozunk most itt erre. Azt azonban nyugodtan állíthatjuk, hogy Vajda legsikerültebb versei (versrészletei) azok, amelyekben a lírai atmoszféra, a hangulat az uralkodó és nem a tárgyi valóság. Gondoljunk csak az egységes hangulatú ciklusára, illetve az olyan híres költeményeire, mint amilyen az önkényuralom dermedtségére rádöbbentő allegóriája (*A virrasztók*, 1857), vagy az emlékké szelídülő fájdalmakat felsejdítő két Gina-vers: a *Húsz év múlva* (1876) és a *Harminc év után* (1892). Nem szükséges itt értelmezni őket. Egyetlen megjegyzés mégis ide kívánkozik: az emlékező, intim meditációnak nagyméretűvé növesztett képek a hordozói mindkettőben; ezáltal oldva fel a végletek feszültségét. Versbeni helyzetük, szerepük azonban különböző. Az elsőben a kép k e r e t e a versnek, a második ö n á l l ó a n külön jelenik meg, kiteljesítve azt az érzelmi állapotot, amelyet a költemény megszólaltat: egy mindenben csalódott ember („siralomházi lélek") végső lemondásának döbbenetét.

[4] Németh G. Béla, *A nyugalom vágyának egyetemesítése*. 11 vers. Bp., 1977. 188.

Így űl a hold áldz vihar után
Elcsöndesült nagy toronyos fellegen,
És néz alá a méla éjszakán
Bánatosan, de szenvedélytelen,
Hallgatva a sirbolti csöndességet
A rémteli sötét erdő alatt,
Amig a fákról nagy, nehéz könnycseppek
Hervadt levélre halkan hullanak...

Mint tudjuk, Vajda mindenekelőtt a képelemek változatos összekapcsolásával, a szavak szokatlan társitásával *(édes méreg, mulandó istenség, égi kéj, delejdús kezek)*, gazdag asszociációs körével éri el a művészi hatást. Képteremtő fantáziájának újszerüsége a lirai élmény transzponálásában mutatkozik meg, abban, ahogy az egyszeri látványt (a természet egyik-másik részletét) az általánosság szintjére emeli, ahogy a belső látás az érzékelhető tárgyak, jelenségek fölé nő, ahogy azokat „megszünteti".

Valóban „fordított panteizmusnak" vagyunk itt tanúi.

Ez az önleleplező befeléfordulás nem egyszer szélsőségesen túlfeszített indulatú. A *Gina emléke* XVIII. darabjában már-már rémképeket vetít elénk a költő „izzó agyveleje".

És fölöttem a sötét ég
Ketté hasad, nagyot csattan.
Út a villám egyre másra
Vétkes, átkos gondolatban.

A konkrét tájtól elszakadva, abból rendszerint csak bizonyos részleteket, hangulatilag azonos vagy egymáshoz közel álló tájelemeket exponál, megnövelve ezzel az „átrendezéssel", a szubjektumnak ezzel a kivetítésével a vers esztétikai hatóerejét. Ami azt is jelenti (az előbb láthattuk), hogy a lírai én igen gyakran felfedi magát. Olykor még túl is magyarázza a képbe belefoglalt gondolatot, érzelmet. Ilyenkor aztán szerkezetileg is egyenetlenek Vajda költeményei; csorbát szenved az érzelem-hangulat-hangzás egysége.

Vajda János versszerkezeteinek egyébként egyik minősítője az a mód, ahogy a két sík — a tárgyias láttatás és a vízió — egymásba játszik. Jó példa erre egyik legfilozofikusabb költeménye, a *Nádas tavon* (1888).

Témánk szempontjából jellegzetes verse Vajdának. A tavon csónakázó-tűnődő költőt a részleteiben érzékelt természeti táj bűvölete ringatja önfeledt, andalító hangulatba. Pontos rögzítés a verskezdő helyzetkép:

Fönn az égen ragyogó nap.
Csillanó tükrén a tónak
Mint az árnyék leng a csónak.

Eltérően sok Vajda-verstől, a természeti környezet itt nem egy-két kiemelt részével van jelen. Sőt épp az ellenkezőjének lehetünk tanúi: a szemmel befogható táj *egésze* keríti hatalmába a világmindenség titkain töprengő embert. Az égen ragyogó (majd a megállt idő szimbólumává váló) nap, a tó csillanó tükre, a halkan tovaszálló felhők, a fel- és eltűnő nádligetek, a „semmiség kék üre", a fényözön, a mozdulatlanság, az egymástól legtávolabbi természet-darabokat eggyéfonó káprázat:

Nap alattam, nap fölöttem,
Aranyos tüzes felhőben,
Lenn a fénylő víztükörben.
Itt az ég a földet éri,
Tán szerelme csókját kéri...
Minden oly csodás, tündéri.

A tájelemek végig tartópillérei az „andalító hangulat"-nak, és csak az elmélkedést berekesztő strófában „simulnak bele" a lét értelmét kutató lélek sejtelmes bizonytalanságába.

Hátha minden e világon,
Földi életem, halálom
csak mese, csalódás, álom?...

A nagy Vajda-versek egyik fő motívumát érjük tetten ebben a költeményben: természetélmény és filozofikum hangulatba ágyazódó összefonódását.

Erzelem és természeti kép egymásra találását vizsgálva eddig jórészt kötöttebb formájú, dalszerű (illetve ennek korszerűbb változatához tartozó) verseket vettünk szemügyre. Most nézzünk meg néhány szabadabb képi asszociációt.

Itt van a *Gina emléke* című ciklus utolsó (XXXII) darabja. Méltatói — szükszavúan ugyan — elismeréssel illették Vajdának ezt a költeményét, és maga a költő is a legjobb versei közé sorolta.

Különleges lírai szituáció a vers ihletője: Gina és a költő — haláluk után — mint éjféli kísértetek találkoznak egymással. A forma is különbözik az eddigi másfél évtized verstípusitól. Az elnyújtottan áramló sorok, versszakok laza szövésű — emlékezően álomszerű-irreális — látomásokká terebélyesednek:

Találkozunk majd még mi jókor,
Még ide lenn a földön sokszor.

Ha majd virrasztva őszi éjen,
Hallsz lépteket a falevélen,
Holott alaktalan bus árnyak
— Sír rabjai — sötéten járnak;
Lombkarjai a gyászfüzeknek,
Feléd hívólag integetnek;
Ásitozó sötét odúkból
Kelő nehéz, fojtó illattól
A rózsa, liliom megcsapva
Szomoruan fejét lehajtja;
A nagy döbbentő némaságból
Hozzád rejtelmes szellemhang szól,
S merengve, ringva bús sejtésen,
Gondolsz magast, érezve mélyen;

Valamelyes lekerekítettséget, szerkezeti fegyelmet a formailag is elkülönülő két-két soros keret kölcsönöz a versnek. A keretbe foglalt négy nagyranövesztett versszak, az epikusan részletező-elmélkedő megjelenítés alig tagolt. Múltat és jelent, valóságot és irreálisat elénk villantó, helyenként romantikus asszociációk követik egymást: „Éjfél után, sötét borúból, / Nagy, tarjagos felhőknek ormán, / Előjön a hold, s meg-megállva, / Merengve néz a keresztfákra."

Úgy tünik, a versszerkezetnek bizonyos lazasága tudatos művészi magatartás következménye. Jó érzékkel veszi észre Barta János: a költő átengedi magát egy révületszerű belső állapotnak. Egy — tegyük hozzá — némi titokzatosságot, sejtelmességet előidéző állapotnak.

Egy másik alkalommal (jóval később) épp az ellenkezője történik. A különös (erotikus) képzettársításokat kivételesen zárt szerkezet fogja egybe. Ime miként válunk részeseivé a nyári éjszaka szerelmi boldogságából kirekedt költő érzelmeket felcsigázó látomásának:

Végetlen, örök éj!
Az utcán méla csönd.
Fülembe éji kéj
Tünderharangja csöng.
Remegve két kezem
Szivem fölé teszem:
Aludj szivem!

Csillag ragyog, kacsint,
Egymásnak integet.
Mit látnak vajon itt
E szemérmes szemek?
Mindenki üdvezül,
Csak te vagy egyedül.
Pihenj szivem!

Éjjelek, 1885)

Ez a fegyelmezettség: a két részre tagoltság (az elsőben a környezetet, a másodikban a költőt látjuk), a végig megtartott strófa-, illetve rímképlet, az indulatokat visszafogó refrén — mindezek egy pillanatra se fékezik le a vers érzelmi sodrását, nem törik meg az intim hangulatot.

Egy másik zárt formájú költeményt (*Őszi tájék*, 1878) bemutatva, Széles Klára a természeti elemek mögül kiérezhető zaklatottság-érzést emeli ki mint feszültségkiváltó tényezőt.[5] A múlandósággal perlekedő költeménynek mi csak a kezdő „képét" írjuk ide, a leginkább leíró, részletező (pontosabban: annak tűnő) első versszakot:

Az égen a felhő egymást üzi hajtja.
Suhogva a parton hajlong a sikár.
Csóválja fejét a hegyélen a makkfa:
Hogy oda megint az örömteli nyár!
Gyülemlik a holló, varjú kavarogva.
A cinege fázik a tüskebokorba!
A kerti haraszton zokogja a szél:
Elhervad a rózsa, lehull a levél.

Hogy aztán ez után a még nem szubjektivizált alaphelyzet után az emberi lét értelmén töprengő költő lépjen elénk. („Mi itten örök: a halál-e, vagy a lét? / Hol itten a kezdet, hol és van e vég?").

A nagy filozófiai versek költője szólalt itt meg, a végső kérdésekkel önemésztő küzdelmet folytató Vajda. Ennek a „végtelen pernek", egyben a lirizált tájszemléletnek egyik legművészibb teljesítménye a hagyományos verselési formát megújító szép költeménye: *A bikoli fák alatt* (1880). A természet csak ürügy benne a filozófiai gondolatok megvallására, a rekkenő nyári dél „Álmában, önfeledten, épen / Legmélyebb titkokat beszél.", s a fákra leszálló „holló éj", a holdfényben megzörrenő haraszt: a gyötrő kétely árnyai.

Így lesz Vajda János hagyományokkal szakító, már kezdettől fogva látomásszerű természetlátása egy sokféleképpen értelmezett gondolati költészet élményformáló eszközévé. Olyan költemények tanúskodnak erről, mint a *Nyári éjjel* (1893), a *Búcsú a naptól* (1895) vagy az *Est-harang* (1896).

E versekben még nagyobb szerephez jutnak a korszerűbbé tett hagyományos strófa-, illetve versszerkezetek, egyre gondolatibbá válnak a modern életérzést kifejező reflexiók, metaforák. A költői képeknek és a versnyelvnek a letisztulása intellektuálisan átélt, bonyolult létérzéssel párosul.

De ez már külön vizsgálatot érdemlő fejezete Vajda János költői modernségének.

KOZMA DEZSŐ

NATURA CA SURSĂ DE INSPIRAȚIE POETICĂ ÎN LIRICA LUI JÁNOS VAJDA

(Rezumat)

Studiul prezintă, succint, interdependența dintre viziunea poetică a clasicului maghiar János Vajda (1827—1897) și fenomenele naturii. Încercăm să demonstrăm că în poezia lui Vajda natura și, în general, viața exterioară este subordonată subiectivismului liric, iar imaginea poetică astfel creată are un caracter vizionar, cu conținut filozofic. Pe parcursul analizelor sînt relevate mijloacele artistice ale lui Vajda (imaginea poetică, atmosfera lirică, limbajul poetic, structura poeziilor etc.).

[5] Széles Klára, *Vajda János*. Bp., 1982. 143—4.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIX. évf. 1985. 1. szám

A V TÖVŰ IGÉK EGY CSOPORTJA A ROMÁNIAI MAGYAR NYELVJÁRÁSOKBAN

1. A magyar nyelvjárások körében az igealakok használatának rendszerszerű bemutatására — háromszéki nyelvjárási anyag alapján — elsőként Erdélyi Lajos vállalkozott (NyK. XXXV, 332—69; XXXVI, 77—94). Erdélyivel egyidőben ugyancsak a székely igealakokkal foglalkozott Márkos Albert *Igék a nyikómenti székelységben* címen (A Kolozsvári Unitárius Kollégium Értesítője. XXVII. évf. 1906. 3—15). A jelenségmonográfia-típusra a moldvai csángó nyelvjárás igealakjainak ismertetésével Csűry Bálint mutatott példát (MNy. XXVIII, 22—30; 148—54). A további, e tárgykörbe vonható tanulmányok többsége a Csűry-féle iskola szemléletéből nőtt ki s jelent meg több, egyetlen helyi nyelvjárás igealakjait bemutató tanulmány, a Magyar Népnyelv lapjain (Szabó T. Attila, *A bábonyi népnyelv igealakjai*. MNny. I, 48—64; Végh József, *A derecskei népnyelv igetövei és igealakjai*. MNny. II, 204—51; Márton Gyula, *A nagymoni népnyelv igetövei és igealakjai*. MNny. III, 189—232; Szabó T. Attila, *Adatok a gajcsánai csángó népnyelv igealakjaihoz*. MNny. IV, 332—6; Varga Lajos, *Igealakok és igeragozás a szuhogyi nép nyelvében*. MNny. IV, 363—79). E hagyományt Márton Gyula újabb tanulmányban folytatja (l. Pais-Eml. 458—66; MNny. VI, 44—55), illetőleg alaktani jelenségmonográfiában egy-egy nagyobb nyelvjárási egység igetöveinek és igealakjainak bemutatására vállalkozik (l. *A borsavölgyi nyelvjárás igetövei és igealakjai*. NytudÉrt. 32. sz. Bp., 1962; valamint *Igetövek, igei jelek és személyragok a moldvai csángó nyelvjárásban*. Buk., 1974). E jelenségmonográfiának legteljesebb formáját a kalotaszegi nyelvjárás területéről Vámszer Márta nyújtja (*A kalotaszegi nyelvjárás igeragozási rendszere*. Buk., 1972), melyben az igetövek, az igei jelek és személyragok rendszerének és az igealakok használatának részletes bemutatására kerül sor. A feldolgozás korszerű szempontjait érvényesíti — egyetlen település vonatkozásában — Kiss Jenő (*A rábaközi Mihályi nyelvjárásának hang- és alaktana*. Bp., 1982. 94—7).

2. Az igealakokra vonatkozó, a fentemlített korábbi leírásokból kibomló tapasztalat alapján „A romániai magyar nyelvjárások atlasza" anyaggyűjtéséhez a kérdőfüzet összeállítói igyekeztek megfelelő számú címszót felvenni a különféle igetőtípusokra, továbbá szem előtt tartották, hogy a ragozásban alternatíve képviselve legyen az igéknek minden módja, ideje, száma, személye, alanyi és tárgyas alakban egyaránt, az iktelen és ikes igék minden jellemző és fontosabb formája (a MNyA. anyagának az igetövekben mutatkozó nyelvföldrajzi különbségeire lásd Imre: MMNyjR. 306—9). A romániai magyar nyelvjárások körében a gyűjtött anyagból az alábbiakban a *v* tövű igéknek egy csoportját, a *hív* és *szív* ige nyelvjárási formáit mutatom be.

3. A felső nyelvállású illabiális *i* ~ *i* magánhangzót tartalmazó, csupán *v*-s változatú *hi/hivok* igetőnek ezek az alakjai kerültek kikérdezésre a kijelölt kutatópontokon: *hív, hívsz, hívnak, hívj, hívjatok, hívjátok, hívott, hívtad, hívta, hívnám.*

hív: *hiv* (D:1, 3, E:3, 5, J:3, M:3, 4, 8, P:1, T:9—11, 17, 19, 20, U:1),[1] *hiᵛ* (A:2), *hi̇v* (B:4), *hiv* (A:1, B:6, C:2, F:1, 8, U:6); — *hí* (A:3, B:3, 5, 7—10, D:2, 4, 5, E:1, 4, 5, 7, 9, F:7, G:2, H:1, I:2, J:1, 2, L:8, 12, M:2, 8, 10—14, N:3, R:1, O:2, T:3, 5, 16), *hi̇* (F:1, L:6), *hi* (C:1, E:2, F:5, U:7); — *hij* (B:1, 2, D:6, I:1, M:16, N:1, O:1, T:4, 13, 20), *hi̇j* (F:4); — *hivu* (E:6, 8, 10—13, F:2, 3, 6, 7, 9—13, G:1, K:1—3, 5, L:1—3, 6, 7, 9—11, 13, 14, 17, 19, M:1, 6, 15, 17, N:2, R:2, T:1, 12, 14, 18, U:4, 5, 8), *hi̇vu* (L:5, 16, U:3), *hivu* (T:15, U:2); — *hivul* (K:4, L:4, 15, 17, M:5, 7, 9), *hivu̇l* (L:18), *hívul* (N:4, T:6—8), *hivu̇l* (T:2).

hívsz: *hífsz* (A:2, B:4, 8, D:3, E:5, M:7, T:9, 10, 16), *hi̇fsz* (B:6), *hifsz* (E:8, F:5, U:4, 6, 8), *hí'sz* (D:5, T:3); — *hissz* — (D:6, G:1, 2, L:13, N:4, O:2, T:1, 5, 6, 11, 13, U:3), *hissz* (K:5, R:2, U:7), *hísz* (A:3, B:3, 5, 7, 9, D:1, 2, 4, E:1, 2, 4, 8—10, F:3, 4, 7, J:1, 2, K:2, L:1—3, 8, 11, 12, 14, M:4, 5, 8, 11—16, 18, N:3, O:1, T:4, 12, 17, U:1, 2, 4), *hi̇sz* (M:3, T:15, 18, 19), *hi̇sz* (K:1, L:6, 15), *hisz* (C:1, 2, L:16), *hisz* (E:6, F:1, 8, 12, L:19, M:8, 11); — *hicc* (N:2); — *hijsz* (B:10, E:2, 9, I:2, R:1, 2, T:7, 20), *hijsz* (B:1, I:1, N:1); — *hijó* (B:10); — *hívol* (D:5, J:3, P:1, T:14), *hivu̇l* (T:16), *hivol* (A:1); — *hivussz* (F:6, 9, 10, L:9, T:14, U:5), *hi̇βussz* (F:11, H:1), *hivussz* (T:9), *hivusz* (M:17, T:2), *hivusz* (E:11, 12, F:13, L:17, M:9), *hivusz* (E:7, L:4), *hivusz* (E:6, 13, F:1, 8, K:3, 4, L:5, 7, 10, 18, M:1, 2, 10, T:6).

hívnak: *hívnak* (A:2, B:8, D:3, E:3, 5, J:3, T:14), *hívnąk* (T:16), *hi̇vnak* (B:6), *hivnak* (A:1), *hivnąk* (B:1, T:11, U:6, 8); — *hínak* (A:3, B:2—5, 7, 9, 10, D:1, 2, 4, 5, E:1—4, 8, 13, F:3, 4, 9, 10, 13, G:1, 2, J:1, 3 L:2—4, 7, 11, 12, 17, M:3, 4, 9, 12, 15, P:1, R:1, T:5, 13, 19), *hínąk* (F:6, 7, M:2, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 16—18, N:3, 4, T:1, 2, 4, 6—12, 15, 18, U:1—4), *hi̇nak* (C:1, E:6, F:1, L:1, T:17), *hi̇nąk* (N:2), *hinak* (H:1, N:1, U:6), *hinąk* (T:19, U:5), *hínak* (O:1, T:3), *hinak* (C:2), *hinnak* (D:6, F:11, L:8),*hínnąk* (M:7), *hi̇nnak* (I:2, K:1, 3, M:5), *hi̇nnąk* (M:1), *hinnak* (E:7, F:2, 5, 8, 12, J:2, K:2, 4, 5, L:5, 6, 9, 10, 13—16, 18, 19, R:2, O:2), *hinnąk* (E:8, U:7, 8); — *hijnak* (I:1, T:20).

hívj: *hívj* (M:7, O:2), *hivj* (T:11, U:4), *hivjál* (A:2, B:4, D:3, J:3, P:1, T:3), *hívjąl* (T:16), *hívjá'* (B:8, E:5), *hi̇vjál* (B:6), *hívjál* (A:1), *hivjąl* (U:6), *hivjąl* (U:8); — *hijj* (F:7, I:1, L:7, M:8, 11, 16, T:4, 5, 10, 12, 18, U:4), *hijj* (K:5, N:1, R:2, O:2), *hij* (T:11), *hij* (J:1, L:2, M:4, T:13), *hijjál* (B:2, 3, 9, D:2, 4, 5, E:1, 3, 9, 12, 13, G:1, 2, L:3, 8, 11, 12, M:1—3,

[1] A betűjelnek és számnak megfelelő kutatópontok jegyzékét lásd NyIrK. X, 58.

5, 9, 14, T:20, U:2), *híjjál* (M:17, 18, N:4, T:1, 2, 6, 8, 9, 15, U:1), *hijjál* (L:5), *hìjjál* (D:1, K:1, N:3), *hijjál* (F:6, 10, K:2, 4, L:9, M:15), *hijjál* (T:19, U:5, 7), *hijjál* (F:5, 8), *hijjâl* (E:6, F:2), *hijjá'* (E:7, L:4, O:1), *hijjá'* (L:13), *hijá'* (L:16), *hijà'* (E:8), *hijál* (E:10, M:10), *hijâl* (F:12, 13), *hijál* (B:5, R:1), *hijál* (M:13), *hijá!* (E:11, L:14), *hijâl* (C:1, F:4, L:1), *hijjá* (A:3, B:10, I:2, M:5, 6), *hijjá* (D:6, J:2, K:3, T:14), *hijjâ* (F:9, L:19), *hìjá* (E:2, F:3, L:11), *hijá* (E:4, M:12), *hìjjá* (L:18), *hijà* (T:17), *hijá* (L:6, 10); — *hivuj!* (L:15, 17, T:7), *hiujj* (H:1).

hívjatok: *hívjatok* (B:4, 8, D:3, J:3, P:1), *hívjatok* (E:5, M:7, T:16), *hívjatok* (A:2), *hìvjatok* (B:6), *hivjatok* (A:1), *hívjatok* (U:4, 8), *hívjatak* (F:8); — *híjjatok* (A:3, B:2, 9, D:3—5, E:5, 12, 13, G:2, I:1, 2, L:8, M:2—4, 14, O:1, T:5, 8—10, 13, 15, 20, U:1), *híjjatok* (M:8, 11, 17, 18, T:1, 2, 18, U:2), *híjjatok* (M:16), *hìjjatok* (D:1, 6, K:1, T:12), *hìjjatok* (T:19), *hijjatok* (B:1, O:2, T:11, 14, U:5), *hijjatok* (U:7, 8), *hijjatak* (E:7, F:9, G:1, L:3, M:1), *hijjatak* (F:5, 10, K:3—5, L:5, 15, 19, N:1, R:2), *hijjatak* (F:2, K:2), *hìjatok* (B:7, E:11, F:3, T:4), *hìjatok* (T:17), *hijatak* (L:11), *hìjatak* (N:2), *hìjjatak* (F:6), *hijjatok* (J:2), *hijatok* (T:6), *hijatak* (F:11, L:16), *hijatak* (L:6, 13), *hijatok* (B:3, 5, 10, E:1—4, 9, 10, J:1, M:6, 9, 10, 12, 15, R:1, T:2, 3, 7), *hijatok* (L:12), *hijatok* (M:13, N:4, U:1, 3), *hijatok* (E:8, M:5), *hìjatok* (C:1, F:4), *hijatok* (C:2), *hijatok* (M:8, 11, N:3), *hijatak* (F:12), *hìjatak* (F:1), *hijatak* (F:7, 13, L:2, 4, 7, 17, 18), *hijatak* (E:6, L:1, 9, 10, 14); — *hiatak* (H:1).

hívjátok: *hívjátok* (B:8, D:3, J:3, M:7, P:1), *hívjátok* (T:18), *hívjátok* (A:2), *hìvjátok* (B:4, 6), *hivjátok* (U:6), *hivjâtak* (F:8), *hivjátok* (A:1); — *hijjátok* (A:3, B:9, 10, D:4, 5, E:5, 7, 9, 13, G:2, I:1, 2, M:2—4, 14, O:1, 2, T:12, 20), *hijjátok* (M:17, 18, T:1, 2, 8—10, 15, 18, U:2), *hijjátok* (T:5), *hijjátak* (G:1, M:1), *hìjjátok* (D:1, E:12, K:1), *hìjjátak* (F:6), *hijjátok* (B:1, D:6, K:2, L:5, T:13, 14, 17), *hijjâtok* (F:2), *hijjátok* (T:19, U:5, 7, 8), *hijjátak* (F:9, 10, L:10, 13), *hijjá·tak* (R:2), *hijjátak* (N:1), *hijjâtak* (F:5, K:4, 5, L:15, 19), *hijjátak* (J:2, K:3), *hijátok* (B:2, F:3, J:1, L:8, M:10, T:3, 6), *hijátok* (U:1, 3), *hijátok* (L:11), *hijátak* (L:3), *hìjátok* (T:11), *hijatak* (L:6), *hijátok* (D:5), *hijátok* (B:3, 5, 7, E:1, 2, 4, 10, M:6, 9, 12, 15, T:4), *hijátok* (M:13, N:4, R:1, T:7), *hijátok* (L:12, M:16), *hijátok* (E:3), *hijátak* (F:7, L:2, 4, 7, 18), *hijátak* (F:13), *hìjátak* (F:11), *hìjátok* (F:9), *hìjátak* (L:16, 17), *hijâtak* (F:1), *hijátok* (E:6, 11, M:5), *hijátak* (C:1), *hijátok* (M:8, 11, N:3, U:4), *hijátok* (L:9), *hijâtok* (L:1), *hijâtok* (C:2), *hijâtak* (N:2), *hijátak* (F:12, L:14), *hiiâtak* (F:4); — *hiâtok* (H:1).

hivott: *hivott* (A:3, B:5, D:1, I:2, J:3, M:3, 9, P:1, T:16), *hívott*, *hivott* (B:4, E:5, 8, M:15, U:6), *hivot* (A:1), *hivott* (B:1), *hivatt* (F:12, K:2),

— *hívutt* (E:4, 12, F:7, G:2, M:6, 7, 9, 17, N:4, T:2, 4, 7—10, 12, 15, 18, U:2, 3), *hívutt* (L:12), *hivutt* (E:6, 7, 10, 11, 13, F:2, 3, 5, 8—11, 13, G:1, K:1—5, L:1—10, 13, 14, 16, 19, M:1—3, 10, N:2, 3, T:1, 6, 11, 14, 19, U:1, 4—6, 8), *hivutt* (L:17, 18), *hivut* (F:1, 4, L:15), *hívut* (M:12); — *hítt* (B:8, 9, D:4—6, E:1, 9, J:1, 2, L:11, M:4, 8, 13, 14, 18, O:2, R:1, T:5, 13), *hitt* (D:2, M:16), *hít* (E:2, 3, M:5), *hít* (B:3, 7, 10, O:1, T:17), *hìtt* (M:11), *hìt* (C:1), *hitt* (B:6, F:8, M:8, 11, R:2, U:7); — *hijt* (B:2, I:1, T:3, 20); — *hiutt* (H:1), *hijutt* (N:1).

hívta: *hífta* (A:2, B:8, D:1, J:3, M:7, P:1), *hífta* (D:3), *hífta* (T:16, U:6), *hìfta* (B:4, 6), *hifta* (A:1, C:2); — *hítta* (A:3, B:9, D:1, 5, E:1, 2, 4, 7, 9—12, F:3, 6, 7, 9, 10, 13, G:1, I:2, J:1, 2, L:8, 11, M:3, 4, 5, 9, 15, 17, O:2, R:1, T:3, 5, 7, 13, 15), *hítta* (G:2, L:3, M:1, 2, 7, 13, 14, 18, N:4, T:1, 2, 4, 8—12, 16, U:1—3), *hí ta* (D:2, L:12), *hít ta* (M:18), *hìta* (E:3, M:6, O:1), *hita* (B:3, 5, 7, 10, D:4, T:17), *híta* (M:10, 12), *hìta* (B:1), *híta* (E:8), *hìtta* (E:5, 13, F:2, L:1, 4, 7, 16, T:14), *hìtta* (F:11), *hìta* (F:1), *hìta* (C:1), *hitta* (E:6, F:4, 5, 8, 12, H:1, K:1—5, L:2, 5, 6, 9, 10, 13—15, 17, 19, N:1, R:2, T:18), *hít ta* (M:8, 11, N:2, 3, T:6, U:4—8), *hitta* (T:19), *hitta* (L:18); — *hijta* (B:2, I:1, T:20).

hívnám: *hívnám* (A:2, B:8, D:1, 3, E:5, J:3, M:7, O:2, P:1, T:3), *hívnám* (T:10, 18), *hìvnám* (B:4), *hivnám* (A:1, B:1, 6), *hivnám* (U:6), *hivnâm* (F:1), *hivnàm* (U:8); — *hínnám* (L:8, M:1), *hìnnâm* (E:8, F:11, L:16), *hinnám* (D:6, E:7, F:2, J:2, K:4, L:9, 10, 13, 14, 18), *hinnám* (T:1, U:6, 7), *hinnám* (E:6, F:8, 12, 15), *hinnâm* (F:5, K:2, 3, 5, L:5, 6, 19, R:2), *hínnám* (T:15); — *hínám* (A:3, B:5, 7, 9, 10, D:1, 2, 4, 5, E:1, 4, 9, 11, 12, F:3, 6, 7, 9, 10, 13, G:1, I:2, J:1, L:3, 4, 7, 11, 12, M:2—6, 9, 10, 12, 14—16, T:4, 5, 11, 12, 14, 17), *hínám* (M:8, 11, 13, 17, 18, N:4, R:1, T:1, 2, 6—10, 13, 18, U:1—4), *hínâm* (B:3, C:1, E:2, L:2, 17), *hínám* (E:3, 10, G:2, O:1), *hìnám* (N:3), *hìnám* (E:13), *hinâm* (C:2), *hinàm* (N:2), *hinám* (N:1, T:19, U:5), *hinâm* (F:4, H:1, K:1, L:1); — *hijnám* (B:2, I:1, T:20).

Mint a fenti adatokból látható, a *hiv / hívok* igető jelen idő egyes szám 3. személyű alakjának egy részében — a köznyelvhez hasonlóan — *v*-t találunk. Ez a *v*-és *(hiv, hiv)* forma igen szórványosan felbukkan valamennyi nyelvjárási egységben, s *v*-és tövét a ragozás folyamán olykor mindvégig megtartja (pl. Mezőfény: *hiv / hivol / hivnak / hivjál / hivot / hifta / hivnám / hivjatok / hivjátok;* Érkörtvélyes meg Pósalaka: *hiv / hifsz / hivnak / hivjál / hivott / hifta / hivnám / hivjatok / hivjátok*), más kutatópontokon viszont a ragtalan alakban jelentkező *v*-és tő a ragozás folyamán más tőalakkal váltakozik (pl. Szárazajta: *hiv / hifsz / hinak / hijj / hivutt / hitta / hivnám ~ hinám / hijjatok / hijjátok;* Gelence: *hiv / hifsz / hivnak ~ hinak / hivjál / hifta ~ hitta / hivnám ~ hinnám / hivjatok / hivjátok;* Kóbor: *hiv / hissz / hivnak ~ hinak / hivj ~ hijj / hivutt / hitta / hinám / hijjatok / hijjátok*). A sza-

mosháti, bihari, szilágysági és bánsági magyar nyelvjárásokban az előbbi szórványos esetek mellett a jelen idő egyes szám 3. személyben általában a magánhangzós *hi*, ritkábban a mássalhangzós *hij* tövet találjuk; ez a tő van meg a jelen idő egyes szám 1. személy, olykor a múlt idő egyes szám 3. személy kivételével valamennyi többi igealakban (pl. Sárosmagyarberkesz: *hi / hisz / hinak / hijál / hít / hita / hinám / hijatok / hijátok;* Diósad: *hi / hisz / hinak / hijá / hivutt / hitta / hinám / hijátok / hijatok;* Kisiratos: *hij / hijsz / hinak / hijj / hijt / hijta / hijnám / hijjatok / hijjátok).* Más esetekben a ragozás folyamán a magánhangzós és mássalhangzós tövek szeszélyesen váltakoznak (pl. Bélfenyér: *hij / hissz / hinnak / hijjá / hitt / hitta / hinnám / hijjatok / hijjátok).*

A jelen idő egyes szám 3. személyben a kalotaszegi és a mezőségi nyelvjárásban teljesen általános a régies *hivu* alak. Esetenként ezt a tövet találjuk a jelen idő egyes szám 2. és a múlt idő egyes szám 3. személyű igealakban is (pl. Harasztos: *hivu / hivussz / hinnak / hijjál / hivutt / hitta / hinnám / hijatak / hijátak;* Görgényüvegcsűr: *hivu / hivusz / hinnak / hijjál / hivutt / hitta / hinám / hijjatok / hijjátok),* másutt viszont a *hivu* csak a jelen idő egyes szám 3. személyben él, sem a 2. személyben, sem a múlt idő egyes szám 3. személyben nem bukkan fel (pl. Nyárádkarácsonyfalva: *hivu / hisz / hinak / hijjál / hitt / hitta / hinám / hijjatok / hijjátok).*

A mezőségi nyelvjárásban szórványosan felbukkan ugyan az *l*-es *hivul* tő is, de ez az *l*-es forma az udvarhelyszéki székely nyelvjárásban egészen általános. A székely nyelvjárás egészére ugyanakkor a *hi, hij, hivu, hivul, hiv* ragtalan tőalak szeszélyes váltakozása a jellemző (pl. Csíkvacsárcsi: *hi / hisz ~ hisz / hinak / hijj / hitt ~ hitt / hitta / hinám / hijjatok / hijjátok;* Tatrang: *hij / hijsz / hinak / hijjál / hijt / hijta / hijnám / hijjatok / hijjátok;* Dálnok: *hivu / hivussz / hinak / hijjál / hivutt / hitta / hinám / hijjatok / hijjátok;* Kénos: *hivul / hivussz / hinak / hijjál / hivutt / hitta / hinám / hijjatok / hijjátok).*

4. Ugyanebbe a tőtípusba tartozó *szí / szivok* igetőnek ezek az alakjai kerültek kikérdezésre: *szív, szívj, szívta, szívnék, szívnók.*

szív: *szív* (A:1, D:5, E:4, 10, G:1, I:2), *szìv* (B:6, M:1), *sziv* (B:3, C:1, 2, U:4, 6, 7), *szívu* (E:6, 9, 11—13, F:2, 3, 6—8, 11, 13, K:1—3, 5, L:1, 5, 7, 9—11, 13 14, 19), *szívul* (K:4), *szivul* (L:4), *szí* (A:3, B:4, 5, 7, 9, 10, C:3, D:1—4, 6, E:1—3, 5, 7, 8, F:4, 5, 7, 9, 10, 12, I:1, J:1, 2, L:2, 3, 6, 12, M:1, O:2, P:1, R:2), *szi* (F:2), *szí*[1] (F:1), *szíj* (A:2, B:1, 2, 8, J:3, L:12, O:1, 2); — *szip* (G:2, L:8, 17, 18, M:1—18, N:3, 4, R:1, 2, 4—20, U:1—3), *szìp* (L:15, T:3), *szip* (H:1, L:16, N:1, 2, U:5, 7, 8).

szívj: *szívj* (A:1), *szívjál* (D:5, I:2), *szivjál* (U:4, 7), *szivjál* (B:3), *szivjàl* (C:2), *szivjà*[1] (C:1); — *szíj* (B:9), *szijj* (F:2, 4), *szijj* (A:3), *szijjál* (A:2, 3, B:4, 7, 8, 10, C:3, D:1—3, E:1, 5, 7—10, 13, I:1, K:4, L:2, 12, O:1, P:1), *szijjàl* (F:12, R:2), *szijjá*[1] (D:4, L:4), *szìjál* (B:2, 5, F:7, K:1, L:3, 11), *szijjá* (E:3, F:3, G:1, I:2, J:1), *szijjál* (B:1, E:11, 12, F:6, 10, K:3, L:5), *szijjàl* (E:6, F:1, 8, 11, O:2), *szijjá*[1] (J:3, L:7), *szijjál* (T:16), *szìjá* (L:14),

szijjàl (F:4), *szijàl* (F:13, L:1), *szijàl* (K:5), *szijjá* (L:19), *szijjà* (L:9), *szijál* (E:2), *szijá* (L:10); — *szípj* (L:18, M:13, 16, N:3, T:2, 5, 11, 17, U:2), *szipj* (H:1, L:15, N:1, 2, U:8), *szipjál* (G:2, L:8, M:1—3, 9, 10, 14—16, T:3, 4, 7, 11—14), *szipjál* (M:8, 17, 18, N:4, R:1, 6, 8—10, 15, 16, 18, 19, U:1, 3), *szipjál* (U:5—7), *szipjá!* (M:6), *szipjá* (M:4, 5), *szipjà* (M:12), *szipjàl* (T:20), *szipjá* (L:17).

szívta: *szifta* (I:2), *szifta* (C:2), *szifta* (U:4); — *szijta* (B:2, 7); — *szitta* (A:3, B:4, 9, D:1, 2, 5, 6, E:1, 5, 7, 9—12, F:6, 7, 10, 11, G:1, J:1, K:1, L:2, 3, 11, 13, O:1, 2, P:1), *szitta* (E:8, F:12, I:2, J:2, R:2, T:16), *szitta* (A:2, B:8, L:12), *szitta* (E:13, L:7, 10), *szitta* (L:4), *szita* (F:1), *szitta* (B:6, C:1, E:6, F:2, 8, 9, K:2—5, L:1, 6, 9, 14), *szitta* (F:5, L:5, 19), *szita* (B:1, E:4, F:4), *szita* (A:1, B:3, 5, 10, C:3, D:4, F:3, I:1, J:3); — *szipta* (D:3, E:2, L:8, 18, M:3, 12, 14, 15, T:2, 3, 5, 8, 14, 17), *szipta* (G:2, M:1, 2, 5—10, 13, 16—18, N:3, 4, R:1, T:1, 4, 6, 7, 9—13, 15, 18, 19, U:1—3, 6), *szipta* (H:1, K:5, L:16, 17, T:20), *szipta* (N:1, 2, U:5, 7, 8), *szipta* (L:15).

szívnek: *szivnęk* (B:1, D:5), *szivnę'k* (T:16), *szivnék* (U:4), *szivnęk* (C:2), *szívnák!* (P:1); — *szinék* (F:6, 7, 9, 10, G:1, J:3, L:2, 3, 7, 12), *szinęk* (C:3, E:11, F:3), *szinęk* (E:3, F:2), *szinę'k* (A:2, B:2, 7, D:2, 4, E:1, 4, 10, J:1), *szinéik* (A:3, B:3, 10, D:1, E:5), *szinę'k* (E:2, 9), *szinęęk* (B:9), *szinik* (E:12), *szinik* (B:4), *szinik* (L:4), *szinák* (A:1, 3, D:2, I:1), *szine'k* (A:1, B:5), *szinék* (L:11), *szinęk* (L:10), *szinák* (O:1), *szinnék* (E:7), *szinnęk* (F:11, 13), *szinnęk* (K:1), *szinnęk* (F:4), *szinnek* (C:1), *szinnéik* (D:3), *szinnéik* (D:6), *szinnék* (B:6, R:2), *szinnék* (J:2, L:13, 14, O:2), *szinnęk* (E:6, F:5, 8, 12, K:4, 5, L:5, 9, 19), *szinnęk* (K:2, 3, L:6); — *szipnék* (G:2, L:8, M:1—3, 8, 10, 13, 16, N:3, R:1, T:3, 5, 8, 10, 14, 17, 18, U:1), *szipnęk* (L:18, T:4, 11), *szipnęk* (M:7, 18, T:1, 2, 19, U:2), *szipnęk* (M:15, T:13), *szipnęk* (H:1, L:15, 17, N:2, U:8), *szipnę'k* (M:6, T:15, U:3), *szipné'k* (M:4, 5, 9, 12, 14, T:9), *szipnik* (T:6), *szipnęk* (L:16), *szipnęk* (L:16), *szipnęk* (U:5), *szipnę'k* (T:7), *szipniék* (T:12), *szipnięk* (T:20), *szipni'ęk* (N:1), *szipni'ęk* (M:17), *szipnięk* (U:6, 7), *szipnák* (N:4), *szipnák* (U:7).

Az adatok tanúsága szerint a vizsgált terület nyelvföldrajzilag éles izoglosszában két részre oszlik. A mezőségi nyelvjárás délkeleti felétől — gyűjtésemben Jobbágytelke, Nyárádszentmárton, Héderfája, Gogánváralja, Magyarsáros vonalától — keletebbre az egész székelységen át a mássalhangzóra végződő egyalakú változatlan *szip* igető hallható. Az ige csak a fentebb jelzett határvonaltól nyugatra *v*-s tövű. Ragtalan alakja a mezőségi és a kalotaszegi nyelvjárásban általában *szivu* (Miriszlón és Marossárpatakon *szivul*, illetőleg *szívul*), ritkábban (a mezőségi nyelvjárás észak-keleti részén a *szivu* alakkal szeszélyesen váltakozva) *szí*. A ragozás folyamán a magánhangzó időtartama váltakozó, a

toldalék kezdő mássalhangzója pedig olykor megnyúlik (pl. Szék: *szí ~ szivu / szijjál / szitta / szinék;* Nagykapus: *szivu / szijjál / szitta / szinék;* Harasztos: *szivu / szijjá / szitta / szinnęk;* Feketelak: *szivu / szijjál / szitta / szinnék).*

A szamosháti, szilágysági, bihari és a bánsági magyar nyelvjárásokban az igető ragtalan alakja általában *szi* (pl. Hirip: *szi / szijjál / szitta / szinik;* Siter: *szi / szijjál / szitta / szinéik ~ szinák),* a *szi* mellett megjelenik olykor a *j*-s *szij* tő is (pl. Érkörtvélyes: *szij / szijjál / szitta / szinéik;* Keresztes: *szij / szijjál / szitta / szinnák).* A köznyelv hatásaként néhány esetben felbukkan a *v*-s *szív* alak is, de amely a ragozás folyamán nem mindig őrzi *v*-s alakját (pl. Misztótfalu: *szív / szijjá / szitta / szinnék).*

MURÁDIN LÁSZLÓ

UN GRUP DE VERBE CU RADICALUL ÎN *V* ÎN GRAIURILE MAGHIARE DIN ROMÂNIA

(Rezumat)

Parcurgînd literatura de specialitate de dialectologie cu privire la problemele conjugării verbelor, autorul prezintă formele dialectale de conjugare a două verbe cu radicalul în *v* şi anume: *hí / hívok* şi *szí / szívok,* pe baza unui material original anchetat. În graiurile maghiare din România aceste verbe au următoarele forme de radicali: *hí, hív, hívu, hívul, híj,* respectiv *szí, szív, szívu, szívul, szíj, szíp.* Determinînd aria repartizaţiei teritoriale a acestor forme de radical, autorul cercetează unde şi în ce cazuri pe parcursul conjugării apar forme de radical în *v* şi fără *v* (de ex. *hívutt, szívutt* sau *hítt, szítt),* respectiv forme de radical în *j* şi *n,* drept urmare a lungirii consoanei de la începutul sufixului *(híjátok > híjjátok, hínak > hínnak).*

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIX. évf. 1985. 1. szám

GONDOLATOK A STILISZTIKAI ELEMZÉSRŐL

Az elmúlt években szövegnyelvészeti forrásokból fokozatosan a stilisztikai elemzés egy módszerét fejlesztettem ki, amit a kiérlelés fázisainak megfelelő részletekben tárgyaltam, ismertettem,[1] és több elemzéssel példáztam is.[2] Most a módszer lényeges pontjainak felvázolása után az elemzések néhány általános kérdéséről szeretnék szólni, hogy aztán módszerünknek ilyen általános szempontokból fakadó értékelésére is sort kerithessek.

1. A stilisztika ágai közül a stilisztikai elemzés a leginkább szöveghez, a szövegegészhez és nem a szöveg alkotóelemeihez, sem pedig szövegfeletti kategóriákhoz kötött stilisztikai vizsgálat. Érthető, hogy a stilisztika mindegyik ágánál jobban hasznosíthatja a szövegnyelvészet eredményeit. Mi több, egy új szövegnyelvészeti stíluselmélet, ha még csak részleges is, lényegében szintén a stilisztikai elemzéssel függ össze, annak elméleti alapja. A kettő kapcsolata tehát a módszer és az elmélet egységét jelenti.

A stilisztikai elemzés módszerének kidolgozásához szükséges elméletet szövegnyelvészeti alapon az általános tudományelmélet szempontjai szerint fejlesztettem ki.[3] A leglényegesebb tennivaló az volt, hogy az elemzés módszerét az elemzés tárgyából mint egyértelműen meghatározott, világosan körülhatárolt fogalomból vezessem le. Csak így lehet ugyanis biztosítani a cél, a tárgy, a módszer és az elmélet egységét, amely ma az általános tudományelmélet elvei szerint az elméletek kidolgozásának alapkövetelménye. A kiindulópont tehát az elemzés tárgyát alkotó két fogalom, a szöveg és a stílus, a kettő kapcsolata és egysége. Ebből vezethető le az elemzés módszere, célja, jellege, fázisai, egyszóval egy stilisztikai elemzési modell, egyben egy elemzési elmélet, ami emiatt még csak műveleti (operacionális) és csak részleges jellegű.

Az ezzel a részleges stíluselmélettel összekötött elemzési módszer a maga rendszerszerűségében egyfajta funkcionális és szerkezeti modell, legalábbis abban az értelemben, ahogyan mondjuk Jakobson elemzési módszerét felfogják.[4]

2. A stilisztikai elemzés elméletének és módszerének legfőbb elvei a szöveg fogalmából, valamint a szöveg és a stílus kapcsolatából, jól kimutatható egységéből fakadnak, mindenekelőtt abból, hogy a stílus jellegzetes szövegsajátosság. Fontos sajátosság továbbá az is, hogy mind a szöveg, mind pedig stílusa egységes egész, szerves összetettség.[5]

Az elemzési elmélet számára a kiindulópont épp az, hogy a szöveg és stílusa egységes egész, globális struktúra. Az elemzés célja és egyben jellege ennek megfelelően a globalitás. A globális cél a szövegszervező elv segítségével valósítható meg. Emellett a szervező elvnek alárendelt kategória, a szövegkohézió felfedése szintén produktív eljárásnak tekinthető. Az egységes egészet jelentő szöveg egyben szerves összetettség is, különböző alkotóelemekből tevődik össze, tehát az elemzés során különböző rétegeit és kontextusait különítjük el. Az elemzés fázisait a rétegek (tehát pl. a megjelenített és a megjelenítő valóság) egymást követő leírásai alkotják. Hangsúlyoznunk kell, hogy a szövegegész alkotórészeként

---

[1] L. pl. *A stilisztikai elemzés az újabb szövegelméletek megvilágításában.* MNy. 1974, 3, 315–24; *Az irodalmi mű stiláris kohéziójáról.* Nyr. 1976, 2, 163–72; *Text Theory and Stylistic Analysis.* RRL. 1975, 4, 421–4; [A stilisztikai elemzés]. *A szövegvizsgálat új útjai.* Bukarest, 1982. 115–23; *Szövegkohézió és a globális stilisztikai elemzés.* Nyr. 1985 (megjelenőben); *The Importance of Text Coherence for the Global Stylistic Analysis.* E. Sözer (Szerk): Text Connexity, Text Coherence. Aspects, Methods, Results. Hamburg, 1985 (megjelenőben).

[2] L. pl. József Attila: *Nyár.* Nyr. 1974, 2, 177–83; József Attila: *Favágó.* Nyr. 1982, 1, 62–73; Mikszáth Kálmán: *A néhai bárány.* NyIrK. 1984, 2, 121–6.

[3] Helmut Schiffert, *Einführung in die Wissenschaftstheorie.* München, I (1969), II (1970); J.A. Fodor és J.J. Katz (Szerk.): Readings in the Philosophy of Language. Englewood Cliffs (N.J.), 1964. 1–20. T.A. van Dijk, *Some Aspects of Text Grammars:* A Study in Theorethical Linguistics and Poetics. The Hague – Paris, 1972. 165–88; M. W. Wartofsky, *A tudományos gondolkodás fogalmi alapjai.* Bevezetés a tudományfilozófiába. Budapest, 1977.

[4] Hankiss Elemér, *Az irodalmi mű: struktúra vagy modell?* Valóság 1970, 7, 74–88.

[5] A szöveg és a stílus fogalmának ilyen tartalmú meghatározásait, értelmezéseit, az ezeket igazoló idézeteket l. tőlem *A szövegvizsgálat új útjai* (l. az 1. al.) 92–3, 115.

felfogott rétegek, így a stílus is, szintén egységes egészet jelentő kategória, pontosabban: globális részstruktúra.

A globalitás és a szerves összetettség tényéből következően az egyes rétegek, köztük a stílus elszigetelt elemzése nem lehetséges. Tehát a stilisztikai elemzés egy tágabb körű vizsgálat (komplex szövegleírás, irodalmi műelemzés) része.

Ebből is következik, hogy a stilisztikai elemzésre vonatkozó általános kérdések a tágabb körű vizsgálat egészét, az irodalmi műelemzést is érintik.

3. Az elemzés ma az irodalomtudományban és ennek következtében a stilisztikában is a legfontosabb vizsgálat. Az erőteljes műközpontúság következtében az elemzés nemcsak az elsődleges, hanem a többi ágat és a többi ágnak az irodalomtudomány vagy a stilisztika rendszerében elfoglalt helyét és szerepét is meghatározó vizsgálat. És ennek kialakulásában (egy nagyfokú tudománytörténeti átváltásban, a történetiség egyoldalúságának megszüntetésében) a szövegnyelvészetnek is szerepe van: egyrészt következménye, másrészt pedig indítéka, rugója a változásoknak.

Hogy az irodalmi mű vizsgálatát egyszerűen elemzésnek, műelemzésnek, komplex szövegleírásnak vagy pedig poétikának, esetleg leíró poétikának nevezik (de más műszavak is lehetségesek), abban a vélemények eltérnek, témánk szempontjából azonban ez nem is lényeges kérdés. Ennél fontosabb azonban az, hogy újabban az irodalomtudomány ágait a műalkotás rétegeihez kötik, azok szerint különítik el. Benjamin Hrushovski például az irodalmi mű vizsgálatával azonosított leíró poétika ágai között a következőket szerepelteti: verstan, irodalomszemantika, narratológia és stilisztika.[6] Ez is az irodalmi mű elemzésének fontosságát, szakágakban való gazdagságát jelzi.

Érthető tehát, hogy az első és a legfontosabb kérdés magára az elemzés tartalmára vonatkozik. Ha a szóbajöhető szakirodalomban sok érdekeset olvashatunk is egy-egy elemzési módszerről, magáról az elemzés fogalmi tartalmáról alig esik szó. Értelmezése a legtöbbször az adott módszer bemutatásának a körére szűkül. A fogalom világos értelmezésének a hiánya az egyik oka annak, hogy oly sok az elemzés fogalmához és egyáltalán az elemzésekhez fűződő félreértés, sőt téves felfogás, tévhiedelem. Aligha van még olyan szaktudományi vizsgálat, amelyhez annyi tévhit kötődne, mint az elemzéshez.

Majd mindenki másként fogja fel, de hogy hogyan, azt rendszerint a szakemberek, még kevésbé az elemzéseket olvasók és iráníuk érdeklődők még a maguk számára sem tisztázzák. Ezért aztán gyakran tapasztalhatjuk, hogy sokak szemében egy elemzés sem jó, mert nem esik egybe egy valamilyen — rendszerint homályos — elképzeléssel, vagy hogy sokan csalódottan vélekednek egy-egy szakelméleti szempontból különben elfogadható elemzésről.

A következőkben számba veszünk néhány, a miénktől, elsősorban a mai szaktudományi felfogásoktól eltérő véleményt, majd az idevágó tévhiedelmeket. Többek között ez utóbbiak cáfolata is jelzi, hogy mit lehet és mit nem lehet elemzésen érteni. Emellett persze jeleznem kell egyfajta értelmezését is, ami a fejtegetések alapjául szolgál. Eszerint az elemzés egy műalkotás egészének tudományos érdekű, jellegű taglalása egy elmélet, egy modell alapján. A *taglalás* itt foglalata az elemzést alkotó három vizsgálatnak: a leírásnak (a tények és a tények közötti összefüggések felfedésének), az értelmezésnek (a felfedett tények és összefüggéseik magyarázatának) és az értékelésnek (az esztétikai minősítésnek).

4.1. A fogalom tisztázása érdekében az elemzés mai tartalmát először a korábbi eljárásokkal, a belőlük elvonható, kikövetkeztethető felfogásokkal vetem egybe. Kiderül ebből elsősorban az, hogy ma elemzésen nem egészen azt értjük, mint régebb. Korábban ugyanis az elemzés szűkebb körű eljárás, elsősorban a mű jelentésének az értelmezése, azon belül is a legfontosabb mozzanatra vagy a leginkább kritikus jelentésrészletre való sarkítás volt.

Ezt példázza az, ahogyan Horváth János és Baróti Dezső Petőfi *Minek nevezzelek?* című versét elemzi. S a két elemzés közötti különbség, az eltérő eredmény, Baróti bírálatának, cáfolatának a lényege is a jelentésértelmezésben, elsősorban az „édes szép ifju hitvesem" eltérő magyarázatában van. Horváth szerint a költő „végre megállapodik, elfárad, megpihen az egyszerű és igaz szép hitvesem

[6] *Poetics, Criticism, Science*: Remarks on the Fields and Responsibilities of the Study of Literature. PTL 1976, 1, III–XXXIII.

megszólításban".[7] Baróti viszont úgy véli, hogy „az ifjú házas Petőfi... a szenvedély forrását találta meg benne".[8] Szerinte — és úgy véljük, hogy igaza van — nem a biedermeier feleségszemlélet nyilvánul meg a vers kritikus sorában, mint ahogy Horváth János véli, hanem a romantikus szenvedélyes szerelem, az 'amour-passion'. Különben a nem tagadhatóan romantikus versben egy biedermeier sor feltételezése a stílustörés elismerését vonná maga után.

És mindkét szerzőnél ezekhez a jelentésértelmezésekhez kapcsolódnak — ugyanúgy, mint általában a korábbi műelemzésekben (ha tudniillik egyáltalán szóba kerültek) — a stílusra vonatkozó észrevételek. Horváth az elragadtatott líraiságot kifejező metaforákat említi meg, és ezeket állítja szembe az „édes szép ifju hitvesem" egyszerű, metafora nélküli kifejezés nagy hatásával. Baróti viszont az ismétlődő és végső fokon megválaszolatlan kérdéseket, a kérdések különböző érzelmi tartalmát, valamint a szóképeket és ezek egy részének sajátos dinamikáját, a mozgáseffektusokat alakító igéket emeli ki.

Nem foglalkozom itt a korábbi kimondottan stilisztikai érdekű, jellegű és főleg a csak nyelvi, stilisztikai keretben elhelyezett elemzésekkel,[9] minthogy szűkebb vizsgálati körűkből a mindenféleképpen tágabban értelmezett elemzés, a műelemzés fogalmi tartalmát érintő következtetéseket nemigen lehet levonni.

A fentebb említett példákból is látható, hogy régebb az elemzések inkább sarkítottak, súlypontozottak, és kevésbé kiterjesztettek voltak. Ma azonban még a csak egy réteg vagy esetleg alréteg vizsgálatában kimerülő elemzések[10] is azt jelzik, hogy szerzőik a többi réteg hasonló alaposságú, részletességü elemzését föltételezik. Az irodalmi mű komplexitása, a különböző rétegek, kontextusok figyelembevétele a múltban nem volt jellemző sajátossága az elemzéseknek. Ma viszont ez a jellegzetes (l. pl. a Németh G. Béla szerkesztette „Az el nem ért bizonyosság" című kötet elemzéseit). Ezért is állíthatjuk, hogy ma az elemzésnek összetettebb a tartalma, tágabb a köre, mint régebb. Egy műnek a sokrétűségéből fakadó interdiszciplináris vizsgálata, a különböző tudományokat képviselő szakemberek bevonása egy-egy mű elemzésébe[11] korábban elképzelhetetlen lett volna.

4.2. El nem hanyagolható különbség az is, hogy régebb, csekély kivétellel, az elemzés módszerére nem sokat adtak. Az irodalmi mű vizsgálatát sokan az interpretáció művészeteként fogták fel. A módszer hiányát sokaknál mintha sziporkázó ötletesség vagy a kifejezés vonzó stílusa pótolta volna. Ma azonban az elemzések módszertanilag megalapozottabbak, és így a korábbi szépítő póttendenciák túlhaladottak (pontosabban: túlhaladottak kellene hogy legyenek).

Ezt a lényeges átváltást veszi észre és emeli ki Király István: a strukturalizmus — és tehetjük hozzá, hogy mindegyik újabb elmélet, így a szövegnyelvészet is — „véget vetett annak az elemzési módnak, amelynek jelzői s intuitív ötletei voltak csak inkább, s nem átható, konkrét fogásai. Megteremtette az előfeltételeket ahhoz, hogy ne szép, cizellált mondatokat kívánó pszeudoművészet, de pontos fogalmakkal élő, leírni tudó, s nem utolsósorban megtanulható tudomány legyen a műelemzés".[12]

4.3 Az elemzés fogalma köré fonódó tévhiedelmek közül azonban ennél is több és ennél is károsabb hatású felfogás az, hogy az elemzés valamilyen rejtélyes, sőt titokzatos vizsgálati mód, amiről tulajdonképpen nem is tudhatni, hogy mi, még kevésbé, hogy hogyan oldható meg.

Mindennek cáfolataként állíthatjuk, hogy az elemzést nem szabad abszolutizálni, nem szabad valamilyen rendkívüli, minden más szaktudományi vizsgálat fölött álló eljárásnak tekinteni. Az elemzés nem elvégezhetetlen, megoldhatatlan

---

[7] Petőfi Sándor. Budapest, 1922. 312.

[8] Első megjelenése: *Mínek nevezzelek?* Pándi Pál (Szerk.), *Petőfi állomásai*. Budapest, 1956. Az idézett kiadás Baróti Dezső, *Árnyékban üles fény*. Budapest, 1980. 317, 321.

[9] Pl. Bárczi Géza, *Stíluselemzés. Jókai: Az arany ember*. Nyr. 1959, 4, 429–39; Kovalovszky Miklós, *Robogj föl Láznak ifjú serege* (Egy Ady-vers elemzése). Nyr. 1962, 4, 405–17; T. Lovas Rózsa, *József Attila: Külvárosi éj*. 1960, 1, 66–74.

[10] L. pl. Roman Jakobson és Boris Cazacu, *Analyse du poème* Revedere *de Mihai Eminescu*. CLTA 1962, 1; Petőfi S. János, *Műelemzés — strukturalizmus — nyelvi struktúra*. Kritika 1968, 10, 18–28.

[11] Ez az interdiszciplinaritás van meg például a következő két elemzési kötetben: Hankiss Elemér (Szerk.), *Formateremtő elvek a költői alkotásban*. Budapest, 1971; Uő. (Szerk.): *A novellaelemzés új módszerei*. Budapest, 1971.

[12] *Marxizmus, költészet, irodalomtörténet* [Beszélgetés Király Istvánnal, közli E. Fehér Pál]. Kritika 1972, 6, 14.

problémát jelentő feladat, nem feltételez semmilyen elsajátíthatatlan technikát. Nem szabad tehát semmi rendkívüliséget látni benne. A maga sajátos arculatával, sok és sokféle nehézségével, sok mindenben problematikus jellegével nem rendkívülibb, mint az irodalomtudomány vagy a stilisztika bármelyik más ága.

4.4. Végletességében az előbbihez hasonló és a közgondolkodásban úgyszintén erőteljesen ható felfogás a teljes mértékben visszautasító, nemleges beállítottság. Még filológiai végzettségűek részéről is hallható az a vélemény, hogy minek elemezni, minthogy az irodalmi művet olvasni kell, gyönyörködni kell benne.

E vélemény cáfolatába sok minden beletartozik. Mindenekelőtt az, hogy az elemzés és az olvasás két különböző dolog, két eltérő természetű tevékenység.[13] Az egyik — mint fentebb meghatároztuk — egy sajátosan szaktudományi eljárás, egy általánosan számon tartott irodalomtudományi vagy stilisztikai vizsgálat. Alsóbb szinten pedig egy jellegzetes és mindenféleképpen hasznos iskolai tevékenységi forma. A másik pedig az irodalmi mű különböző (pl. szórakoztató, művészi érdekből) való elolvasása, felfogása, ami a művészi élményszerzés egyik legtartalmasabb formája, a műélvezet forrása lehet. Annyira eltérő a két tevékenység, hogy egyiket sem lehet a másikkal pótolni, helyettesíteni, tehát nem mondhatjuk, hogy az olvasás feleslegessé teszi az elemzést, vagy hogy az elemzés az olvasói műélményt, a személyes átélést helyettesíti.

Persze a nagy különbség ellenére a kettő között jócskán vannak kapcsolatok. Minél többet elemez valaki, minél jobban ért hozzá, annál inkább el tud mélyedni az olvasásban, annál több mindent vesz észre az olvasott műben. Sőt azt is állíthatjuk, hogy az elemzés szilárd szaktudományi alapot adhat az olvasói élménynek, a műélvezetnek, vagy hogy az olvasási élmény részleteit egésszé teljesíti ki. De az is igaz, hogy az olvasói élmény is hathat az elemzésre: ötletekkel gazdagíthatja, szubjektivitással színezheti, mindazzal, amit az egzaktságra törekvő objektivitás mellett mindig meglevőnek, el nem tüntethetőnek tekintünk.

Érdekes azonban — és ez szintén az elemzésekhez fűződő sokféle tévhiedelemre vall —, hogy más területeken hasonló tartalmú elemzésellenes véleményt nem is igen hallhatunk. Nem hallhatni például azt, hogy minek mondatokat elemezni, mire jó a nyelvtani elemzés, hisz a nyelvi elemeket nem elemezni, hanem a beszédben használni kell, vagy hogy amikor beszélünk, akkor nem elemzünk.

4.5. Az előbbi nézettel összefügg egy másik tévhiedelem, ami abból fakad, hogy az elemzést csak az író alkotási területéhez kötik, és így az elemzés segítségével felfedett összefüggéseket és egyáltalán az elemzés eredményeit kérdésessé teszik, mondván, hogy az író az alkotás során biztos, hogy nem úgy látta a dolgokat, például nem számolt egy szövegszervező elvvel, vagy nem gondolt arra, hogy láncszerű versszerkezetet alakítson ki.

Az elemzés azonban, legalábbis az újabb elméletekből fakadó sokféle elemzés nem az alkotáshoz, hanem a befogadáshoz kötődik, következésképpen kiindulópontja nem az író alkotásvilága, hanem a befogadónak (a művet felfogónak, értelmezőnek, megértőnek, elfogadónak és elemzőnek) a szférája. Az elemzést tehát a befogadási (kommunikációelméleti műszóval 'dekódolási' szempont), a mű felfogása, a mű keltette hatás határozza meg. Az elemző a befogadás tényéből, a mű hatásából indul ki, és ennek megnyilvánulásait, okait próbálja felfedni. A szövegszervező elv nem az író, hanem az elemző princípiuma, egyben fogódzója, támpontja, aminek a segítségével a mű megértését elősegítő, a hatásokat kiváltó szövegbeli eszközöket fedi fel, és ennek megfelelően rendezi.

5. Az elemzésről szóló általános megjegyzések után próbáljuk megítélni elemzési módszerünket. Ehhez a kiindulópont az a felfogásunk, hogy egyik elemzési módszert sem szabad abszolutizálni. Mindegyik módszer, ha megfelel az általános tudományelmélet követelményeinek, önmagában véve jó és elfogadható lehet. Mindegyik módszer segítségével többet-kevesebbet felfedhetünk a vizsgált irodalmi mű sajátosságai, belső és külső összefüggései közül. De mindegyik elemzési módszernek a pozitívumai mellett megvannak a maga hibái, hátrányai, korlátai is. Ennek a szemléletnek megfelelően próbáljuk meg értékelni módszerünket.

---

[13] Az idevágó fogalmakról, kérdésekről l. pl. Henryk Markiewicz, *Az irodalomtudomány fő kérdései.* Budapest, 1968; Péczely László, *Bevezetés a műelemzésbe.* Budapest, 1973; Miklós Pál, *Olvasás és értelem.* Budapest, 1971; František Miko, *A szépirodalom mint kommunikáció.* Horányi Özséb (Szerk.), *Kommunikáció I.* Budapest, 1977; Siegfried J. Schmidt, *Interpretation Today — Introductory Remarks.* Poetics 1983 (12), 71–81; Uő., *L'interprétation: veau d'or ou nécessité?* Versus 1983, 35/36, 77–98; Kulcsár Szabó Ernő, *A zavarbaejtő elbeszélés.* Budapest, 1984.

5.1. Legnagyobb pozitívuma kétségkívül globális jellegében rejlik. Segítségével az irodalmi mű, illetőleg az irodalmi mű rétegeinek, így stílusának is az egésze ragadható meg. Ennek egyik eléggé nyilvánvaló gyakorlati haszna az, hogy az elemzés viszonylag rövid idő alatt elvégezhető, bemutatható. Lényege ábrák, vázlatos összegezések, esetleg előrejelzések formájában is rögzíthető. Ez a kedvező körülmény különösen jól kiaknázható az iskolai irodalomoktatásban, az iskolai egy órás vagy annál is rövidebb elemzésekben. Az elemzés rövid idő alatt elvégezhető, mert az egészre utaló megjegyzéseket nem feltétlenül kell részletezéseknek követniök.

Emellett a módszer gyakorlati haszna abban is megnyilvánul, hogy az — eddig eléggé elhanyagolt — prózaelemzések számára szintén járható utat biztosít, minthogy a módszer elveiből következően nincsenek megközelítésbeli, korábban áthághatatlan vagy legalábbis annak vélt különbségek egy rövid vers és egy terjedelmes regény között. Az persze igaz, hogy az elemzendő regény szövege nem áll előttünk, nem tekinthető át annyira gyorsan, mint egy három-négy szakaszos versé. Ez azonban a módszer alkalmazásának nem elvi akadálya.

Előnye továbbá az is, hogy a többféle réteg és kontextus figyelembevételével az elemzés sok mindenre kiterjed, sok mindent magában foglal, és így hű tükörképe az irodalmi mű összetett jellegének. Eszerint az elemzés körébe vonunk olyasmiket is, amiket a múltban eléggé elhanyagoltak. Ilyenek mindenekelőtt a második rétegbe tartozó jelenségek, például egy tájkép vagy az idősíkok vizsgálata.

Az egyes rétegek és kontextusok vizsgálatában tulajdonképpen a szövegszervező elv segít hozzá ahhoz, hogy az irodalmi mű viszonylag sok tényét, sajátosságát, összefüggését fel tudjuk fedni. A tapasztalatunk az, hogy többet mutathatunk ki, mint nélküle. És amiket felfedünk, a szövegszervező elv segítségével rendezni is tudjuk. Éppen ezért az elemzés alapprincípiumát rendező elvnek is nevezhetnénk.

S mert figyelemmel vagyunk az irodalmi mű összetettségére, számolnunk kell következményeivel, a tág körű elemzés interdiszciplináris jellegével, ami az elemzést nyitottá teszi. Ez mint kedvező körülmény többek között azt jelenti, hogy megvan a lehetőség, a szükséges keret, sőt az igény is arra, hogy a stilisztika szakembere a maga szakterületén kívül eső, az irodalmi mű másik két rétegének, tehát más szakterülethez tartozó jelenségeknek a vizsgálatában a kérdéses szakágak képviselőinek az eredményeit hasznosíthassa. Így például az Ady-vers (Párisban járt az Ősz) elemzésébe beépíthetjük mindazt, amit Király István mond a halál kétféle szemléletéről, vagy amit Bölöni György ír a vers létrejöttében fontos szerepet játszó párizsi élményről.

5.2. De elemzési módszerünknek a szóba jöhető előnyei mellett jócskán vannak negatívumai is, köztük — sajnos — nem egy olyan, ami az elméleti alapokból következően lényegében meg nem szüntethető. Legnagyobb hibája kétségkívül az, hogy — mint az eddig közölt anyagban már tárgyaltuk — önmagában nem alkalmas (1) az irodalmi mű, így a mű stílusának az egyénítésére, (2) a diakronikus megközelítésre, (3) esztétikai értékítéletre. E tényleges hiányokat csak kiegészítésként és csak kiegészítő értékű, jellegű szempontok alkalmazásával lehet úgyahogy pótolni.

Baj továbbá az is, hogy a tények és a tények közötti összefüggések felfedéséhez, vagyis módszerünknek viszonylag erős leírási alkalmasságához viszonyítva eléggé gyenge az értelmezési, magyarázási adekvátsága. Ezt részben a külső kontextusok bevonásával, például a társadalmi és történelmi feltételek, a különböző helyzetek és körülmények és egyáltalán a külső kiváltó okok figyelembevételével javítani, erősíteni lehet, de mindenféleképpen számolnunk kell azzal, hogy értelmezési alkalmassága távolról sem kielégítő.

Megmutatkozik ez abban is, hogy az elemzés három rétegéhez tartozó jelenségek vizsgálatában a kölcsönös összefüggések kimutatása sokszor elsikkad, azaz például a stílustények elemzését nem mindig tudjuk megvilágítani, megmagyarázni a másik két réteg, főleg a tartalom megfelelő részleteivel. Itt természetesen nem erőszakolt és irreleváns magyarázatokra gondolok, amelyekkel semmire sem mehetnénk, hanem a tényleges összefüggések felfedéséből fakadó, a szóban forgó

stiláris jelenség lényegére utaló és használatának, szerepének természetszerű, minden szempontból elfogadható megindokolására.

És hiba fakadhat az elemzés sokrétűségéből. Hogy az elemzés sok mindenre kiterjed, az — mint fentebb említettük — a vizsgálat egyik pozitívuma. De a sokrétűséggel vissza lehet élni, a sokrétűség épp a nagyfokú kiterjedtség miatt hibák forrása is lehet. Ha nem ragaszkodunk következetesen mindegyik menetben a szövegszervező, a rendező elvhez, az elemzés könnyen széthullhat.

Elemzési módszerünk megítélésében azonban nemcsak tényleges hibák, hanem meg nem értéséből vagy félreértéséből fakadó hibáztatások is lehetségesek. Ezek közül a legáltalánosabb az, hogy többen az elemzést globális jellege miatt egy hamis látszat alapján ki nem fejtettnek tekintik. Minthogy a globális elemzés lényege az egész megragadása, az egészre utaló megállapítások részletezése nem jellemzője, nem meghatározója módszerünknek. A részletezések lehetségesek, de nem feltétlenül szükségesek. A kérdés lényege tehát nem az, hogy mennyi részletezés szükséges, hanem az, hogy a globalitás, a globalitás elsőbbsége biztosítva van-e vagy sem.

5.3. Idevágó fontos kérdésként kell a módszer sajátos nehézségeiről is beszélnünk. A globális elemzésben, mint láttuk, a lényeg az egészre utaló megjegyzés, ami rendszerint egy rövid megállapítás, jellemzés. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az elemzésnek ez a rövidsége egyáltalán nincs arányban az előkészítés idejével. A látszatra egyszerű elemzés hosszas, fáradságos munka eredménye.

5.4. Említettük, hogy nincs abszolút értékű, minden tekintetben jó elemzési módszer, minthogy mindegyiknek megvan a maga értéke — előnye, de ugyanúgy a hibája és korlátja is. Jó, elfogadható módszer tehát sok van, a módszer tekintetében a sokféleség elvét valljuk. Ebből következik, hogy nemcsak az eltérő módszereket, hanem az eltérő elemzési eredményeket, ugyanazon írásmű eltérő értelmezéseit is jónak, helyesnek, elfogadhatónak tekinthetjük. Persze ez esetben is állítjuk, hogy egyik értelmezés sem abszolút értékű. Mindegyikben lehet helyes és hibáztatható, vitatható részlet.

Mindegyik, szaktudományi szempontból elfogadható módszer segítségével az irodalmi műnek más-más tényeit, sajátosságait, összefüggéseit fedhetjük fel. És egyik érvénye nem feltétlenül zárja ki a másikét. Minél több módszerrel elemeznek egy művet, és minél több és többféle értelmezése van, annál többet tudunk meg róla, annál gazdagabbak, sokoldalúbbak a róla szóló ismereteink.

SZABÓ ZOLTÁN

CONSIDERAŢII REFERITOARE LA ANALIZA STILISTICĂ

(Rezumat)

Autorul discută unele probleme legate de analiza stilistică şi, în general, de analiza literară în cadrul căreia analiza stilistică este situată. Mai întîi prezintă modul în care a dezvoltat o teorie textuală a analizei stilistice din sursele interdisciplinare ale lingvisticii textului şi pe baza criteriilor teoriei generale a ştiinţelor. Diferitele aspecte ale acestei teorii şi ale metodologiei le-a prezentat în alte publicaţii (v. nota 1). Ca aplicaţii ale acestei metode au fost publicate şi analize (v. nota 2). Problemele generale ale acestei analize (denumită şi 'analiza stilistică globală') sînt legate, în primul rînd, de conceptele de analiză şi lectură. Analiza este concepută ca o abordare ştiinţifică a operei literare, bazată pe o teorie şi un model. Analiza propriu-zisă constă din trei faze: descriere, interpretare şi evaluare estetică. Conceptul de lectură este însă legat de diversitatea actului de a citi o operă literară, act care implică impresiile cititorului şi este o sursă a plăcerii artistice. În multe cazuri, cele două concepte sînt confundate. Din această confundare provin multe opinii eronate, care au un efect deformator şi asupra analizei stilistice. Autorul încearcă să elucideze şi să combată aceste opinii, în interesul dezvoltării analizei stilistice.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIX. évf. 1985. 1. szám

MEGJEGYZÉSEK EGY ISMERTETÉSHEZ

A magyar irodalmi nyelv története mint új tudományszak már eddig is igen jelentős eredményeket ért el. De egyelőre távol áll attól, hogy legeszményibb nyelvváltozatunk normáinak és egységének kialakulásáról történeti változásaiban és folytonosságában is összefüggő, általános képet adjon. Például irodalmi nyelvünk szókincsének, mondattani rendszerének, stilisztikai elemeinek egykori normalizálódásáról nagyon keveset tudunk. Ezért nehéz dolga van annak, aki feltáratlan vagy alig feltárt korszakot és nyelvi részleget választ vizsgálódása tárgyául. Ilyen esetben a kutató a nyelvi tények, sajátosságok megítélésekor sokszor csak többé-kevésbé vitatható foglalhat állást, vállalva a tévedés veszélyét is. Természetes tehát, hogy Apor Péter nyelvével kapcsolatban is fölvetődnek kisebb-nagyobb fontosságú vitatható kérdések.

Apor koráról Bárczi Géza úgy nyilatkozik, hogy „Azok az írott nyelvi normák, melyek a XVI. század második felében meglepően gyorsan, alig néhány évtized alatt kibontakoztak, a XVII. században és a XVIII. század jó részében szinte megállapodnak azon a fokon, ameddig 1600 táján eljutottak, vagy legalábbis a mindennapi gyakorlatban csak nagyon lassan haladnak előre, fejlődnek tovább" (MNyÉ.² 234). Tegyük hozzá, irodalmi nyelvünk egységesülése lényegében csak a múlt század közepére fejeződött be.

Pais Dezső *A magyar irodalmi nyelv* című értekezésében, amellyel megvetette a vizsgálatok alapját, Apor nyelvére vonatkozóan a következőket olvashatjuk: „Az erdélyi fejedelmi udvar és a vele kapcsolatot tartó, jelentős részében eléggé emelkedett műveltségű erdélyi úri rend körében egy társalgási nyelvtípus alakult ki. Az erdélyi történet- és emlékírók, így Szalárdi János, Kemény János, Bethlen Miklós, Cserei Mihály, Apor Péter kifejező eszköze volt ez az erdélyi köznyelv, mégpedig az értelemnek fényes és hajlékony, a fantáziának színes, az érzelemnek finom rezgésű eszköze" (I. OK. IV, 448).

Apor Péter helyesírása és nyelvének hangállapota című munkámban az eddigi szakirodalmi eredmények, valamint az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* meg az Apor család hat kötegnyi levéltára XVIII. századi anyagának ismeretében magam arra a megállapításra jutottam, hogy a vizsgált író szövegeinek hangtani arculata az irodalmi norma érvényesülése szempontjából átmeneti, középső fokot képvisel. (Igaz, ezt dolgozatom kerete miatt az utóbbi forrásokból bemutatott adatok alapján csak szórványosan bizonyíthattam.) E nyelvi minősítés nem a normatív jelenségekre összpontosító s azokat túlbecsülő szemléletmódom következménye, ahogy Murádin László gondolja az idézett könyvemről megjelent méltatásában (*Egy téma lehetőségei.* Utunk 1984. június 1.). Én csupán arra törekedtem, hogy az Apor írásait átszövő irodalmi nyelvi elemeket a k o r a b e l i é r t é k ü k n e k m e g f e l e l ő e n mutassam ki.

Murádin úgy véli, hogy Apor provinciális típusú író. Kétségtelenül erős nyelvjárásiasság jellemzi, mint akkoriban a legtöbb írót. (A XVIII. századi irodalmi írásbeliséget irodalmi nyelvjárásként vagy provinciális irodalmi nyelvként is szokták emlegetni.) De Apornál az irodalmi nyelvi norma-jelenségek is viszonylag számottevők!

A szóban forgó ismertetésben van egy szélsőséges állításféle: „Apor valamennyi kézirata a székely nyelvjárás becses emléke", amely teljesen figyelmen kívül hagyja az irodalmi norma létét és jelentőségét. A norma hatásával már jóval korábban, a XVI. századi emlékekben is mindig számolni kell. Az előbbi idézet lényegében azt fejezi ki, hogy Apor tájnyelven írt, műveiben nincs normatív irodalmi nyelviség. Murádin jelzi ugyan, hogy az író „nyelve mégsem élő nyelvjárás, hanem írásbeliség, amely az élőbeszéddel szemben szükségszerűen kötöttebb jellegű, s így más jellemző jegyeket is hordoz", de ennek nem tulajdonít kellő fontosságot.

Az ismertetés írója szerint „a téma nemcsak az irodalom felől, hanem a nyelvjárások oldaláról is megközelíthető lett volna." De hisz én — a „téma lehetőségei", illetve követelményei szerint — irodalmi nyelvi és nyelvjárási szempontból is ugyanolyan tüzetesen tanulmányoztam Apor nyelvét, mert másként hiányos kép alakult volna ki róla. Munkám céljául azt tűztem ki, hogy Apor írásgyakorlatát az irodalmi nyelv egységesüléséhez és normalizálódásához viszonyítva fogjam vallatóra. Végül az így nyert eredmények alapján értékeltem az író nyelvhasználatát, kiemelve előremutató normatív vonásait. De ezzel semmi sem sikkadt el kéziratainak provincializmusából és nyelvjárástörténeti becséből.

Persze nyelvjárástörténeti monográfiát is írhattam volna Apor nyelvéről, mivel erős tájiasság jellemzi, de az más műfaj, s akkor másképp tevődött volna fel a kérdés a helyesírás vizsgálatával kapcsolatban is. Én azt akartam fölfedni, hogy Apor szövegei mit tükröznek az irodalmi nyelv vonatkozásában, s ezzel párhuzamosan nyelvjárásiasságukra is fény derült.

Apor hangjelölési rendszere sajátos egységet alkot egész fél évszázados írásgyakorlata alatt. Nem tudhatni, ez mennyire rejt magában ösztönösséget vagy tudatosságot. Az író konzervativizmusával függ össze vagy más okkal? Érdekes a Murádin föltevése, de vajon Apor jelzésformáinak, -rendszerének (pl. *i* = *i, i, o* = *o, ó, ö, ő;* stb.) állandóságát meghatározhatta-e az akkor „bomlatlan, egységes keleti székely nyelvjárás" a maga belső normájával, amellyel az író szövegeiben gyakran szembenállnak az irodalmi nyelvi norma jelenségei. Apor szilárd nyelvérzéke, anyanyelvjárásismerete nem ingadozás nélkül (*inditta* ~ *inditotta, mi* ~ *mű, tano* ~ *tanu, A/z/zony* ~ *Aſz/zon* stb.) támaszkodik a székelv dialektusra.

Ha majd behatóbban ismerjük a XVII—XVIII. század irodalmi nyelvét és nyelvjárásait, Apor helyesírását és nyelvének hangállapotát is sok tekintetben jóval biztosabban tudjuk megítélni.

KÓSA FERENC

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIX. évf. 1985. 1. szám

ADATTÁR

BIHARI NÉPMONDÁK A HALLEY-ÜSTÖKÖSRŐL

Edmond Halley (1656—1742), a neves angol matematikus és csillagász, egyetemi tanár, majd a greenwichi csillagvizsgáló igazgatója, sok más munkája és felfedezése között az 1456-i, 1531-i és 1607-i nagy üstökös korabeli leírásainak tanulmányozása, valamint az 1682-i üstökös személyes megfigyelése alapján arra a következtetésre jutott, hogy mindenik esetben ugyanaz az üstökös tért vissza a Föld közelébe. Pályaelemeinek kiszámítása után következő megjelenését is „megjósolta", és tizenhat évvel halála után, 1758-ban a róla elnevezett üstökös újabb feltűnése valóban fényesen igazolta csillagászati számításain alapuló tudományos előrelátását.

A Halley-üstökös egyike a Nap körül keringő és a Föld közelében elvonuló legfényesebb, szabad szemmel is látható üstökösöknek. Keringési ideje 76 év 135 nap. Legutóbb 1910-ben volt látható, annyira közel, hogy a Föld áthaladt a csóváján. Legközelebbi megjelenése 1986-ban várható.

Ámde mi köze van a Halley-üstökösnek a népmondához? E kérdésre választ keresve, az emberiség őskorába visszanyúló és részint még ma is élő hiedelemvilág egyik szívós elemét, az előjelet kell figyelembe vennünk. Az előjel a jóslás egyik fajtája: a hiszékeny ember bizonyos eseményeket vagy cselekményeket valamilyen más esemény közeli bekövetkezésének jeleként, előhírnökeként értelmez. Az előjelek „érvényességi" körében nagyságrendi különbségek vannak: a tenyér viszketése csak a kéz gazdáját figyelmezteti arra, hogy pénzt kap; a küszöbön, a házba befelé fordulva mosakodó macska egy egész háznak jósolja a vendéget; a halált jelző kutyavonítást vagy bagolyhuhogást már a szomszédság vagy az egész falu hallja — és így tovább.

Az előjelek nagyságrendjében a legfőbb helyen kétségtelenül az égitestek rendkívüli, szokatlan változásai állanak. A látszólag váratlanul bekövetkező vagy ismétlődő nap- és holdfogyatkozásokat, az üstökösök átvonulását a Föld lakóinak jó része, sőt gyakran az egész emberiség észlelte, s mivel e csillagászati jelenségek törvényszerűségeinek magyarázata a népek körében évezredeken át ismeretlen volt és maradt, a páni félelem és rettegés lélekállapotában a legsúlyosabb és legáltalánosabb katasztrófák: éhínségek, járványok, vagy akár az egész emberiség sorsát megpecsételő világvégek baljós előjelének hite szövődött köréjük.

Az üstökösök a hagyományos néphitben a háborúk előjelei lettek, s az a tény, hogy a Halley-üstökös 1910. évi átvonulása után néhány évvel, 1914-ben Európában kitört az első világháború, a két nagy esemény egymástól merőben független, de közeli bekövetkezése a XX. századi néphit számára az üstökösök háborút jelző baljós szerepét — inkább utólag, mint előre — hallatlanul felfokozta és megerősítette.

Az üstökösök mondateremtő és kristályosító ereje-szerepe még érthetőbbé válik, ha magával a monda fogalmával is megismerkedünk. „A monda lényegét" ugyanis Solymossy Sándor így körvonalazta: „Az eredeti alap, a magja mindenkor valami valóság: az, ami a mondában hiteles, ami egykor tényleg megesett, megvolt, vagy ma is megvan. Ez a reális központi rész aztán ki van színezve, megvan, de nem helyesen, magyarázva. Olyan eseménysort, mozzanatokat kapcsolnak hozzá, amelyek a képzelet szülemények. E kigondolt elemek érdekes, nem várt magyarázatul szolgálnak, a naivabb lelket megfogják s előtte az egész elbeszélt történetet a valóság színébe öltöztetik."[1]

Ilyenformán a Halley-üstököshöz fűződő népi elbeszélések valóban mondáknak minősíthetők, hiszen cselekményük alapja vagy magja egy valóságos üstökös-

[1] *A Magyarság Néprajza.* 3. kiad. II. Bp., 1943. 160.

járás, a magyarázatot, a tanulságot viszont, miszerint az üstökös a háború előhírnöke, a képzelet szülte. S mivel ezúttal az indoklás a hiedelemvilágból került a mondába, az üstökösök köré fonódó népi történeteket és magyarázatokat a folklórtudomány a hiedelemmondák közé sorolja.

Ha ezekután fellapozzuk a magyar hiedelemmondák Bihari Annától összeállított katalógusát, *A) Sors, végzet, előjelek* című első nagy részének *III. Előjelek* című fejezetében, a **3. Szerencsétlenségekre figyelmeztető egyéb jelek* cím alatt a 22. lapon egy viszonylag vegyes és terjedelmes felsorolás említi, hogy „üstökös jelzi a közelgő háborút". A katalógus bevezetőjéből kitetszik, hogy azok a mondatípusok vannak csillaggal jelölve, „amelyek szövegváltozatai főként töredékes közlésekből állnak, s melyek motívumai a legkevésbé alkotnak valamiféle állandósult formát".[2] Más szóval a szerző az általa besorolt mintegy 8000 mondaváltozat közt egy kerek, épkézláb üstökös-mondát sem talált, következőleg önálló típusszámot sem adhatott neki, hanem csak egy „egyéb" rangú vegyes típusba ömlesztette.

Ilyen körülmények között alább mondaköltészetünk egy mostanáig ismeretlen típusa kér polgárjogot a szakirodalomban.

A nagyváradi Fáklya 1980 februárjában hirdetett bihari mondagyűjtési pályázatára[3] hat üstökös-monda is érkezett, noha a pályázati felhívásban és a tematikai felsorolásban az égitestek meg az égi jelek szóba se kerültek. E tény tanúbizonysága szerint az üstökös-mondák annyira a hagyomány felszínén élnek, hogy az emberek emlékezetéből kérdezetlenül is előbukkannak. E hat mondán kívül utóbb Fábián Imre, a pályázat szervezője és irányítója, további két változat lejegyzésével gazdagította a sorozatot.

A nyolc monda közül az első hatot adatközlőik életkori sorrendjében közlöm, a legidősebbtől a legfiatalabb felé haladva. Valamennyien 85—74 évesek, és azért kerültek egy csoportba, mert gyermekkorukban mindannyian a Halley-üstökös szemtanúi voltak, tehát személyes emlékeikről beszélnek. Ez a tény újabb támpontot kínál vizsgálódásunk számára: az adatközlők visszaemlékezései a mondaképződés folyamatában, a mai folklorisztikai felfogás szerint, a memorat szintjén vannak. A memorat — a *Néprajzi Lexikon* címszava szerint — „az első fogalmazásban nagyjából azonos volt az élménytörténettel. A memoratban az elbeszélő egyes szám első személyben saját, főleg természetfelettivel kapcsolatos élményeiről számol be. Később a szó értelme némileg szűkült, s a mondaalakulás egy stádiumát nevezték memoratnak" (Dömötör Tekla).

A hetedik-nyolcadik adatközlő 72, illetőleg 32 éves, s mivel az általuk elmondottakat a szintén szemtanú szüleiktől hallották, a szájhagyományozásban a legközelebbi, vagyis második nemzedéknek számítanak.

Mivel a Halley-üstökös 1910-es földközeli útja történetileg és tudományosan a legapróbb részletekig ismeretes, ehhez képest a nyolc kis elbeszélés a mondaképződés folyamatának olyan meglepő iskolapéldáját kínálja, amely fölér nem egy folklórelméleti fejtegetéssel; olyan iskolapélda, amelyhez hasonló nem sok akad a szakirodalomban.

A folklórkutatás egyik nemzetközileg elfogadott és igazolt tanulsága szerint az írásbeliségtől nem támogatott szájhagyomány történelmi események helyét és idejét, valamint szereplőinek nevét legföljebb három nemzedéken át képes hűségesen megőrizni. A bihari üstökös-mondák ezt az optimális határt már-már hihetetlenül leszűkítik.

Talán a folklóron kívüli, de mindenképpen a szájhagyomány körébe vágó jelenség, hogy sem a hat szemtanú, sem a szemtanúk két gyermeke nem tud az üstökös nevéről — holott a világsajtó akkor is, azóta is szüntelenül foglalkozott vele, sőt a jeles csillagászati esemény az iskolai tananyagban is helyet kapott. Ez a tény csakis úgy magyarázható, hogy még a XX. század derekán is akadtak a falvak mélyén olyan nemzedékek, illetőleg csoportok vagy egyének, akikhez nem jutottak el vagy leperegtek róluk a század tudományos felfedezéseinek és eredményeinek egyes hírei.

---

[1] Bihari Anna, *Magyar hiedelemmonda katalógus.* (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához, 6.) Bp., 1980 16.

[2] *Pályázat népmondák gyűjtésére.* Fáklya XXXV (1980). 31. sz. 2. és *Népmonda pályázatunk után.* Uo. 115. sz. 2.

Annál inkább a folklórkutatásra tartoznak és a mondaképződés rohamos folyamatát igazolják az alábbi jelenségek (zárójelben a mondák sorszámával):

A nyolc adatközlő közül mindössze egy hibázott rá az üstökösjárás évére, de ő is csak hozzávetőlegesen: „úgy 1910-ben" (4). A többi időmeghatározás, részint hozzávetőlegesen, részint vagylagosan: 1912-ben (1, 2), 1913-ban (2. és 6), 1914-ben (3,5. és 8). Ezek az évszámok azzal a tanulsággal járnak, hogy a népi emlékezés — az üstökös meg a háború oki—okozati viszonyának akaratlan bizonyítása végett — a két eseményt egyre közelebb hozza egymáshoz. Ennek a közelítésnek még 1914-ben is megvannak az egyre szorosabb — a valóságtól egyre távolodó — fokozatai: „Alig egypár hónapra az üstökös megjelenése után kitört az első világháború Szerbiában" (3); „Még aznap éjjel kitört a világháború" (8); „Este mán doboltak is a mozgósításra. Másnap reggel a vőleginyt is vittik katonának" (4).

Az év téves meghatározása után még kevésbé várható, hogy az üstökös megjelenésének pontosabb dátuma (április 20) bármelyik mondában szóba kerüljön. Ehelyett néhány ilyen általános és bizonytalan utalással kell beérnünk: „ősszel, vagy már tél volt?" (2); „amikor ásták a krumplit" (8); „1914 tavaszán" (3); „1914 júniusában" (5).

Az üstökösjárás hosszas időtartamát is kizárólag a 2. monda sejteti: „többször is feltűnt az égen egy üstökös... bizony volt olyan hét, amikor minden este megjelent az égbolton."

Szinte érthetetlenül egyetlen monda sem céloz arra a félelemre, amely az egész világot annyira a hatalmába kerítette, hogy sokakat öngyilkosságba kergetett. Ennek a Halley-pániknak, miként ismeretes, az alaptalan hiedelmeken kívül az volt a legfőbb kiváltó oka, hogy egy tévesnek bizonyult csillagászati elmélet szerint az üstökös csóvájának mérgező gáza az egész emberiséget elpusztítja. A pánikkal homlokegyenest ellentétben „Mi, mint gyermekek, minden este ujjongva, örvendezve kiszaladtunk az utcára, hogy az égen végighúzó üstököst megnézzük" (2).

A mondaképződés végső bizonyságaként a visszaemlékezésekben felbukkannak azok a motívumok is, amelyeknek már semmi közük a valósághoz, a képzelet szüleményei. Így az üstökös „süvít, nagy robajjal zuhan" (8), máskor meg olyan hangot hallatott, „mintha láncot csörgettek volna, de nem lehetett tudni, honnan jön, mintha a föld alól jött volna, vagy valahonnan messziről" (1). Formája pedig, ha már háborút jövendölt, természetesen a kardhoz hasonlított: „egy tüzes kardféle esett lefelé" (8), illetőleg „a fényesség központjában sötétebb fény formájában jól látható volt egy kard, ezzel a déli irányba mutatott" (3). Az iránymutatás sem véletlen, mert a háború kitörésének helyét jelzi: „Akkor azt beszélték, hogy abba az irányba, amelybe a kard mutat, nagy háború fog kitörni. Alig pár hónapra az üstökös megjelenése után kitört az első világháború Szerbiában" (3).

A második nemzedék mindezeken felül egy égi lovasról is tud: „Hát még jobban kémlelték az eget, és egy fehér lovon ült egy ember; annak halványan látszottak a körvonalai" (8).

S mivel az első világháborút két évtized múltán a második követte, a népmondák üstököse újból visszatért, hogy az emberiséget figyelmeztesse: „Az első világháború után húsz évre pontosan ilyen üstökös jelent meg az égen" (2); „egy fényes csik ment végig a keleti égen" (8). Az égi lovas helyett pedig ezúttal „egy asszony mosott az égen" (8).

A tanulság az, hogy hetven év múltán a Halley-üstökös átvonulásának egyetlen elemét vagy adatát sem lehetne a hat szemtanú, még kevésbé a két utód elbeszélése alapján pontosan rekonstruálni. A valóság tényeinek ez a rohamos folklorizálódása azonban nyilvánvalóan nem abszolutizálható, hiszen nem az adatközlők környezetében történt eseményről van szó, hanem egy olyan rendkívüli, évszázadosan ritka természeti tüneményről, amelynek jellegét és törvényszerűségeit nem ismerték.

A nyolc monda, mindegyik után a gyűjtési adatokkal, a következő:

1. *A Téglavető utcában laktunk, az Oloszi temető mellett, úgy is mondtuk, hogy a Rétnél. Akkor még beépitetlen telkek, legelők voltak arra. Hát gyermekik voltunk, az udvaron játszodtunk, amikor valami furcsa zajra lettünk figyelmesek. Kijöttek az asszonyok a házból, anyám is az udvaron volt.*

— Jaj, hát ti nem halljátok? — és nézett körbe.

Mindenki szaladt ki az utcára. Olyan hang volt, mintha láncot csörgettek volna, de nem lehetett tudni, honnan jön. Mintha a föld alól jött volna, vagy valahonnan messziről.

Az égen, a láthatárnál magasabban hirtelen megpillantottuk azt a lobogó csillagot. Még fényes nappal volt, öt-hat óra lehetett, de tisztára látszott a csillag, ahogy nagy gyorsasággal haladt. Tüzes farka volt, hosszú nagy farok. Ez nem hullócsillag, ez üstökös volt. Soha nem felejtem el azt a furcsa zajt. Mondom, olyan volt, mintha láncot csörgettek volna.

Akik ott álltak az utcán, azok mondták, hogy ez a csillag nem jelent jót. Az öregek úgy tartották, hogy amikor megjelenik, akkor háború lesz.

Két év múlva talán, de már nem emlékszem pontosan, tényleg kitört a háború. Mintha ma lenne, akkor kiabált a rikkancs az utcán, hogy külön kiadás, külön kiadás, meghalt Ferencz Ferdinánd!

Akkor dugták ki a fekete lobogót a püspöki rezidencián, ott volt közel hozzánk a püspöki palota.

Már nagyobbacska kislány voltam, amikor a szomszédból a lánygyermekikkel mentünk ki az állomásra. Voltak ott asszonyok, szülők; akkor vitték a frontra a katonákat.

Ugye, hogy beigazolódott, amit a farkos csillagról mondtak.

1984-ben elmondta Fazekas Nagy Juliánna, 85 éves, Nagyvárad. Fábián Imre gyűjtése.

2. *Jól emlékszem, lehettem olyan 14—15 éves kis fruska — 1912-ben vagy 13-ban ősszel, vagy már tél volt? — többször is feltűnt az égen egy üstökös. Mindig keleten jelent meg és olyan volt, mint egy nyírágseprű. Elöl egy szép fényes csillag vezette az üstököst. A nyaka rövidebb volt, a csóvája pedig hosszan elnyúlt és erősen világított. Mi, mint gyermekek, minden este ujjongva, örvendezve kiszaladtunk az utcára, hogy az égen végighúzó üstököst megnézzük, mert bizony volt olyan hét, amikor minden este megjelent az égbolton. Azonban valahányszor megjelent az üstökös, az öregek egymásnak szomorúan mondogatták:*

— Ez nem jó jel, háború lesz ennek a vége.

És a világégés bekövetkezett.

Az első világháború után húsz évre pontosan ilyen üstökös jelent meg az égen, csakhogy ez az üstökös délnyugaton tűnt fel. Én akkor 41 éves voltam. Átszaladtam a szomszédba és hívtam a szomszédasszonyt, hogy nézze meg ő is a csóvás csillagot.

1980-ban elmondta Tóth Zsigmondné Márki Mária, 83 éves, Tóti. Bende Tóth Tibor gyűjtése.

3. *1914 tavaszán különleges üstökös jelent meg az égbolton. Máskor is jelent meg már üstökös, de ez eltérő volt a többitől. A fényesség központjában sötétebb fény formájában jól látható volt egy kard, amely a déli irányba mutatott. Akkor azt beszélték, hogy abba az irányba, amerre a kard mutat, nagy háború fog kitörni. Alig egy pár hónapra az üstökös megjelenése után kitört az első világháború Szerbiában.*

Ezt annak idején sokan látták, közülük még ma is többen élnek.

1980-ban elmondta Imre Bálintné, 80 éves, Paptamási. Kalmár Gyula VII. C. o. t. gyűjtése.

4. *... Én az üstököst is láttam. Akkor nem magam vótam. Kisebb vótam, úgy 1910-ben. Mikor én 8 éves voltam. Lakodalom volt, tudom. Kint álltunk a gyermekik a nagy zsibongásban, s egyszer az egyik fattyú ordít, hogy ni mi van ott, ni, jön erre az égen: tűz jön! Valami lobogó végű csillagféle száguldott az égen. A csóvája lefelé volt.*

Akkor suttogták az emberek, hogy ezek a jelek mind a háborút jelzik. Békétlenség van a földön, s nagy összecsapás lesz ebből.

Lett is.

1980-ban elmondta Fehér József, 78 éves, Hegyközszentmiklós. Molnár Jolán gyűjtése.

5. *1914 júniusában történt. Napfényes vasárnap délután vót, amikor Molnár Kornél esküdött. Mindenki az utcára tódult s várta a násznépet. Mi, a gyermekek is vártuk a menyasszonyt.*

Egyszerre csak az égen megjelent egy nagy vörös csik. Nagy riadalom támadt, s találgatták, hogy mi lehet? A nagy riadalomba az utcára került Szarvadi Mihály 1848-as szabadságharcos is, aki igy kiáltott fel:

— Ezt mindenki figyelje meg, emberek, mert azt jelenti, nagy világigis lesz!

Este mán doboltak is a mozgósitásra. Másnap reggel a vőleginyt is vittik katonának.

1981 áprilisában elmondta Papp Gyuláné Papp Etelka, 78 éves, Bályok. Fóris Ilona gyüjtése.

6. *Dilnek látszott fent az égen egy csillag, mögötte farokkal. De finyes nappal vót. Nagyanyám, megboldogult Boda Mária, nagyapám után Fazekasné, ű mondta:*

— Higgyitek meg, háború lesz, ez a csillag rosszat jelent.

És beigazolódott.

Mindez 1913-ba vót.

1981. május 2-án elmondta Fazekas Mihály, 72 éves, Örvénd. Fábián Imre gyüjtése.

7. *Amikor kisgyermek vótam, idesanyám mesélte, hogy csillag jelent meg az égen, finyes nappal hosszú farkos csillag. A hasszú szálkás végive úgy nizett ki, mint egy kenderfű. Akka mandták az öregek, hogy nagy nyamarúság szakad az emberisigre. Kolera vagy háború.*

De hát mán att is vót a hábarú, a tizennigyes hábarú. Annyian meghóttak, hagy még a kolera se pusztit el annyi embert.

1984-ben elmondta Petrikó Szatmári Erzsébet, 72 éves, Belényessonkolyos. Fábián Imre gyüjtése.

8. *Apáméktól hallottam, hogy egy délután, amikor ásták a krumplit a mezőn, egyszer észrevették, hogy valami úgy süvit, nagy robajjal zuhan. Hát ahogy felnéztek az égre, egy tüzes kardféle esett lefelé. Hát még jobban kémlelték az eget, és egy fehér lovon ült egy ember: annak halványan látszottak a körvonalai. Megijedtek, mert tudták az öregektől, hogy ez bajt jelent az emberiségre.*

Még aznap éjjel kitört a világháború.

A második világháború előtt még egyszer azt látták, hogy egy asszony mosott az égen. Másik alkalomkor meg egy fényes csik ment végig a keleti égen.

1980-ban elmondta Szoboszlai Eszter, 36 éves, Hegyközszentmiklós. Molnár Jolán gyüjtése.

FARAGÓ JÓZSEF

SZÁSZFENES HELYNEVEI

Szászfenes-Fenes (Floreşti) község Kolozsvártól 5 km-re a Nagyvárad felé vezető müút két oldalán, a Kis-Szamos bal partján fekszik. 1297-ben először mint a gyulafehérvári püspökség birtokát említik (poss. episcopalis Zaasfenes). A falu területén vár is létezett (romjai ma is ismeretesek *Leányvár* néven), 1312-ben említik a várnagyot (castellanus de Fenes, 1357: castellanus episcopi de Fenes). A várat a Budai Nagy Antal vezette jobbágylázadás pusztitja el 1437-ben. A falu lelkészét 1332-ben említik (plebanus de Fenes), majd 1391, 1400 és 1470-ben: paroch. eccl. omnium Sanctorum de Fenes saxonicali (lásd: C. Suciu, DicţIstTrans. I, 243; Csánki, V, 350—1).

A falu lakóinak többsége ma román ajkú földmüves, kisebb részben magyar anyanyelvű. Bár a lakosság alapfoglalkozása a földmüvelés és kisebb mértékben az állattenyésztés, a középkorú és a fiatalabb nemzedék túlnyomó többsége Kolozsvárra jár be, ahol főként ipari munkásként dolgozik.

A helynévanyagot 1958 és 1984 nyarán gyüjtöttem, felhasználtam Veress Katalinnak igen gazdag anyagot tartalmazó gyüjtését is. A történeti helynévanyag nagy része Szabó T. Attila gyüjtéséből, másik része a katolikus és református egyházak helyi levéltárából származik. A történeti adatokért Szabó T. Attilának, a jelenkori adatokért Veress Katalinnak ezúttal is szíves köszönetet mondok. A betürendben közölt magyar adatokat a román helynevek követik.

1. *Agyaghágó—Hagău Lutului* (az Agyagosra vezető hágó). 2. *Agyagos-feli—Spre Ripa Lutului* (sz). 3. *Agyagos—Ripa Lutului* (meredek, agyagos oldal). 4. *Agyag-út—Drumu Lutului* (agyagos út a Büdös-kút fele). 5. *Akadémija* vagy *Agrikol—Acad'emiia* vagy *La Agricol* (a Mezőgazdasági Főiskolához tartozó épület s földek). 6. *Akasztó-domb-alatt—Mai în žos d'e Acastău* (k). 1772: Az Akaszto Domb alat (sz). 7. *Akasztó-domb—La Acastău* (k, a Hotmár tetején lévő domb). 1772: Az Akaszto Dombon. 8. *Alsó-berek—Bircu d'in žos* (sz, fás, bokros hely a Szamos mellett). 1766: Alsó Berekben inter Samosiu(m) et Montem..., 1772: Also Berek (k) Az Szamos follyó vize mellett vagyon mellyis néha szagattya, 1773: Alsó Berek (k). 9. *Alsó-berek-hegy szélin—La Cost'a Bircului d'in žos* (sz). 1772: Az Alsó Berek Hegy szélin vicinussa napkelet felöl a Pusztа oldal. 10. *Alsó-forduló* (sz). 1772: Az Alsó Forduló határban, 1776: Alsó forduló, 1824, 1855: Alsó forduló (sz). 11. *Alsó-Hágó—Hagău d'in žos* (a Felső-hegyre vezető út, néha *Alájárónak* is nevezik). 12. *Alsó-hegy—D'alu d'in zos* (sz, a Hotmár-hegy gerincétől a derekáig terjedő rész). 14. *Alsó-Sodor-rit—Şodoritu* (k). 1766: Alsó Sodor Rétin... ab oriente Flu(v)ius Zamusij... (k). 15. *Alsó-szőlő—Ziia d'in žos* (ma gyü. és k). 16. *Alsó-tér—Şesu d'in žos* (sz). 1858: Alsó tér (sz). + *Antal berke* (sz), 1772: Antal Berke nevezetű helyben. + *Antal berke-előtt* (sz), 1693/1731: egy darab Szeglet fellyül az árok tartya, alól a falu füve az határát (talán az Árokban lehetett). 17. *Alsó-verem* (k). 1637/1639: Az Cseren, Az alsó Veremben Kováts János es Rovger Balintne szeoleok kozeott kétt hold szeolo (Kv. v.lt.). 18. *Átaljáró* (régi ősvény Hotmar és Uraság között). 1693/1731: Átaljáró az Uraságban. 19. *Árok—Valeia* (sz). + *Árok* (k). 1772: Az Alsó Berekben vicinussa napkeletre az Árok (ma már feltöltötték). + Árok-forrás. 1693/1731: Árok forrás. 20. *Baboska gödre—Groapa lui Baboşca* (gödör és l. Baboska Lőrincz József megkülönböztető neve volt). 21. *Baboska rittye—Rîtu lui Baboşca* (k). + *Baboska berke*, 1772: Babotska Antal berke. 22. *Bakszász Minya rittye—Rîtu lui Bocsas Miño* (k, a Bakszász ma nem élő ragadványnév). 23. *Barta kúttya—Fîntîna lui Barta*. 24. *Basa rittye—Rîtu lui Başa* (k, gazdája Lőrincz Márton Basa volt). 25. *Bábasszony főggye—Pămîntu moaşei* (sz, régen a falu bábájának volt szolgálati földje). 26. *Bács pataka—Părîu Bačului*. 1766: Báts Árok. 27. *Bagă Recse főggye mellett—Lingă Pămîntu lui Bagă Rece* (sz). 28. *Bölkuj rittye—Rîtu lui Bălcui* (k, a *Bălcui* rom. csn.). + *Bánya-alatt* (k). 1693/1731: A Bánya alatt (régen itt kőbánya volt). 29. *Berek-rit—Bîrcu* (k). 30. *Berek—Bîrcu* (k). + Békás, 1717: In Békás vicinus ab oriente Petrus Káján, ab occidente Philippus Szőcs, 1820: In Békás vicinus ab oriente Petrus Káján, 1824: Békás. + *Békás-láb*, 1639/1731: Békás láb, 1748: A Békás lábba, 1772: A Békás Lábban. 31. *Béres Marci főggye—Pămîntu lui Bereş Marţi* (sz). 32. *Béres szőlője—Ziia lui Bangău* (k, ke, tulajdonosa volt Béres Gyuri Bangó, az apja béres volt az uraságnál). 33. *Bigu—Bigu* (k). 34. *Bihajtó—Tău D'ibolilor* (nyáron bivalyok fürdenek benne). 35. *Biresek főggye feli—Cătră Pămîntu lui Bereş* (sz). 36. *Bikalatti-erdő—Su Bic* (e, bokros oldal). 37. *Bikalatti-rit—Rîtu d'e su Bic* (k). 1693/1731: A bikk alatt két nyil rét; + *Bika rétje*, 1772: A Bika réttye vicin. Napkeletről az Ecclésia. 38. *Bikkes—La Bic* (e). 1772: A Nagy Bükk Délről való végiben vagyon a Bükkes; 1772: A Nagy Bükk nevezetű Erdő alatt. 1773, 1776, 1840: A Nagy Bükk alatt. 39. *Bikkes-láb—La Bik'eş Lab* (e, cserjés). 1772: Bükkös láb. 40. *Bikk úttya—Drumu Bik'eşului*. 1772: vicinussa... Északról a Bükk úttya; + *Birák rétje*, 1882: Birák réttye vicinussa ab altera finium fluvium agronum. 41. *Bodójéké—A lui Bodău* (k). 42. *Bodó Marci főggye feli—Cătră Pămîntu lui Bereş* (sz). 36. *Bikalatti-erdő—Su Bic* (e, bokros oldal). 37. *Bikalatti-rit—Rîtu d'e su Bic* (k). 1693/1731: A bikk alatt két nyil rét; + *Bika rétje*, 1772: A Bika réttye vicin. Napkeletről az Ecclésia. 38. *Bikkes—La Bic* (e). 1772: A Nagy Bükk Délről való végiben vagyon a Bükkes; 1772: A Nagy Bükk nevezetű Erdő alatt. 1773, 1776, 1840: A Nagy Bükk alatt. 39. *Bikkes-láb—La Bik'eş Lab* (e, cserjés). 1772: Bükkös láb. 40. *Bikk úttya—Drumu Bik'eşului*. 1772: vicinussa... Északról a Bükk úttya; + *Birák rétje*, 1882: Birák réttye vicinussa ab altera finium fluvium agronum. 41. *Bodójéké—A lui Bodău* (k). 42. *Bodó Marci főggye feli—Cătră Pămîntu lui Bodău Marţi* (k). 43. *Bogya Andrisik főggyin alól—Mai žos d'e Pămîntu lui Bod'a Andriş* (k). 44. *Bogyuc rittye—Rîtu lui Bod'uţ*. 45. *Boncház—La Bonţhaz* (temetőben kis épület). 46. *Bongárt*, ritkábban *Bongárd—Coast'a Bongardului* (l, domboldal). 1766: Bongár völgyiben (sz). 1772: A Bongárd körül (sz). 47. *Bongárt kúttya—Fîntîna Bongardului* vagy *Fîntîna d'e la Bogard* (kút, forrás). 1772: Bongár Kút. 48. *Bongárt-patak—Valeia Bongardului*. 1722: vicinussa napkeletről a Bongárd Pataka, Napnyugatról pedig a Lábak Gyűlői. + *Bongárd pataka mellett*, 1772: Bongárd pataka mellett vicinussa napkeletről a Bongárd pataka, Napnyugatról pedig a Lábak Gyűlői. 1772: A Bongárdi Patak körül a Hajtás alatt (sz). 49. *Bongárt patakra menőben—Spre Valeia Bongardului* (sz). 1772: Bongárd patakra menöben (sz). 50. *Bongárt úttya—Drumu Bongardului*. 1772: Bongárd útja mellett (sz). 51. *Borzás—La Borzaş* (e, bokros hely). 1772: A Borzásban... vicinussa... Északról a Bükk úttya. 52. *Bosor—Boşoru* (k, domb-

oldal). 1717, 1820: In Bosor penes fluvium Tothfalvensen: vicinus ab oriente dictus fluvius ab occidente Meta Tothfalvensis. 1772, 1790: Bosor (e, k). 1824, 1832: In Bosor (sz). 1837: A Bosorban (sz, lásd a Bosor részeit: Első-Bosor, Hátsó-Bosor, Hársfás-Bosor, Középső-Bosor, Tölgyfás-Bosor). 53. *Bosor higgya—Pódu Boşorului.* 1858: A Bosor patak mellett (sz) az alsó fordulóban. 1864: A Bosor révénél vicinussa délről a Tóthfalusi út. 54. *Bosor erdeje—Pădurea lui Boşor* (e). 1772: Bosor erdeje. 55. *Bosor-patak—Valeia Boşorului* (a Szamosba ömlik). 1858: A Bosor patak mellett (sz). 56. *Bosor-patak alatt—Sub Valeia Boşorului* (sz). 57. *Buta rittye—Rîtu lui Buta* (k, *Buta* román csn). 58. *Butyi Jóska Főgye—Pămîntu lui But'i* (sz). 59. *Büdös-kút—Bideş* (forrás, kénes vize van). 1766: Büdös Kút. 1772: Büdös kút marton (sz). 1772: A Büdös kútnál. 60. *Büdöskúti térség—Şesu Bideşului* (sz). 1772: A Büdös Kúton alóli hely. A Büdös Kúton felüli hely. 61. *Cápnyesen—Žiia Lúpului* (l). 1772: Czáp nvesen (k). 62. *Cifra-kert—Grăd'ina Curţi* (ke, régen itt volt a kastély virágoskertje, ma beépített terület). 63. *Cigánysor—Coloniia Ţiganilor.* 64. *Cigla rittye—Rîtu lui Ţigla* (k, Cigla György volt a tulajdonosa). 65. *Ciheres—Ţihereşu* (l). 1627: Az Czyeren (szö). A Gorbon a Cziherbe a Kisnvil. 66. *Cinterem—Ţinţirim* (sz, a régi temető helye). 1837: A Cinterem körüli házhelvek. 1845: Czinterem az országút jobb oldala mellett nyúlik és terül el gróf Mikes János úr Czinterem nevű szántóföldje a Kolozsvár fele kanyarodó Szamos vize déli partján a Szászfenesi Sodorréttel átellenben emelkedik a K. Monostori százados fűzeket tápláló és sűrű bokrokban sariazó K. Monostori felső berek a Szászfenesi határba esik czinteremnek híiák a szőlők alatt. 67. *Csákó erdeje—Pădurea lui Ćaco* (e, k. Csákó ma is élő ragadványnév). 68. *Csákójék főgvuiné—La Pămîntu lui Ćaco* (sz). 69. *Csákó-ódal—Coast'a lui Ćaco* (e, k a Gurbón). 70. *Csárda—Ćarda* (haidan itt csárda volt a Szentlászló felé menők számára, kútja még megvan). 71. *Csársza rittye—Rîtu lui Ćarsa* (k, kihalt név). 72. *Csattnál—La Ćatu* (sz, *Csatt* mérnök földje volt, kihalt család). 73. *Csengeri-kert—Grăd'ina lui Ćengeri* (ma beépített terület a Dózsa György utcában). 1772: Csengeri Gvuriné özvegy. 1772: Csengyeri György kertje. 74. *Csere-alatt—Sup Pădurea d'e Scortă* (k). 1693/1731: A csere alatt az uton felül. 1772: A Csere alatt (k), A csere szőlő alatt (sz). + *Csere hegy.* 1713: A Csere Hegjben + *Csere-oldal.* 1639/1731: Csere oldal (cserebokrok); + *Csere mellett.* 1772: A csere mellett; + *Csere-vége.* 1772: A csere vegibe (A Cserény alatti rét, k, régen Csere-szőlőnek is nevezték). 75. *Cserény—Noćeri* vagy *Pădurea d'e Scorţă* (e). 1629: Az Czieren az Alsó veremben Kováts János és Rovger Balintne szeoleoik kell hold szeolo; 76. *Csigadomb—Ćigadîmb* (kiemelkedő domb, sok csigával). 1684: Az felső Czerében, szomszédia alól az Alsó Czer sollok labia az Veremben az Cziga dombra mijul ueggel, 1688: A Csiga domb alatt (szö). 1772: A Csiga Dombon fenn a tetőn (sz); 77. *Csigadomb bérce—Pe D'alu Ćigadîmbului* (k, l). 1772: A Csiga Domb Bérzin. 78. *Csigadomb gödre— Groapa Ćigadîmbului* (l). 1172: Csigadomb gödriben. 79. *Csigadomb ódala—La Cost'a Ćigadîmbului* (l). 80. *Csigadomb teteje—Sus la Ćigadîmb* (l). 1772: A Csiga Domb tetőn egy láb. 81. *Csigadomb verme—Gropa Ćigadîmbului* (mély gödör a Csigadomb alján). 1772: A Csiga Domb vermében. 82. *Csisztiján ódala—Coast'a Ćist'iianului.* 83. *Csisztiján szőlője—Žiia Ćisti'ianului* (k, gyü, régen szőlő). 84. *Csobár-tag—Tagu Ćobanului* (sz). 85. *Csonkás—Ćoncaş* (e). 1693/1731: Csonkás, 1790: Csonkás (sz), 1840: Csonkás (e). 86. *Csonkás-tető—Virvu Ćoncaşului* (e, k). 1772: Csonkás tető (k). 87. *Csonkuj főgye—Pămîntu lui Ćoncui* (sz). 88. *Csonkuj kúttya—Fîntîna lui Ćoncui.* 89. *Csonkuj rittye—Rîtu lui Ćoncui* (k). 90. *Csorgó—Ćorgău* (forrás). 1717: Csorgó vicinusa a plaga Merid. Ecclesia, a septemtrione Philippus Szőcs; 1772: A Csorgó nevezetű helyben, 1820: In Csorgó vicinus a plaga Meridionali Ecclessia, 1824: In Csorgó vicinu a Sept. Parochia, a merid. Ecclesia, 1832: In Csorgó a mer. vicinus Ecclesia, H. Contes Antonius Mikes, 1834: A Csorgónál a Parochus és a G. Mikes János úr ömléstósága szomszédságában. 91. *Csorgóláb—La Ćorgău* vagy *Labu Ćorgăului* (l). 1772: Csorgóláb (k). + *Csűröskert mellett.* 1772: Az Csűrös kert mellett Észak fele a Szamos follyo vize mellett találtatott egy Gyümöltses. 92. *Dávid gödre—Groapa lui David* (Dávid Mitruj földje melletti gödör). 93. *Dávid Mitruj főggye—Pămîntu lui David Mitrui* (sz). 94. *Demény János rittye— Rîtu lui Demîń Ianoş* (k). 95. *Demény tója—Tău lui Demîń* (kis tó). + *Dér.* 1748: Dér. 96. *Didi főggye mellett—Lingă Pămîntu lui Didi* (sz, a volt tulajdonos csúfneve (Didi). 97. *Diguluj út—Strada Digului.* 98. *Diszpenszár—Dispensar.* 99. *Dongó rittye* vagy *Dongori-rit—Rîtu Dongori* (l). 1693/1731: A

Dongó réten (k), 1717: In Dungo (k) inter Silva Dominales circa circum silva, 1748: Dongó völgye (sz), 1766: Dongó rétin circum circa silva, 1790: Dongó rétje, 1820: In Dungó Inter Silvas Dominicales IMC Antoni Mikes circum dictae Silvae, 1824: In Dungó inter Silvas Dominicales, vicinus circa circum dictae sylvae, 1832: In Dungó inter Sylvas dominicales vicini circa circum dicto silva, 1837: Dungó (k) C. Mikes János ur eö Nsága erdeje között, 1882: Dongó rétje; 100. *Dózsi Gyuri fóagyán felül—Mai în sus d'e Pămîntu lui Doži D'uri* (sz). 101. *Dökkert—Groapa d'e Hoit*. 102. *Dökkert út—Drumu Gropi d'e Hoit*. 103. *Drăgan rittye—Rîtu lui Drăgan* (k). + *Drához* 1840: Drához (sz). + *Egerszeg*, 1840: Egerszeg (sz, k). 103. *Elemi iskola—Şcola Elementară*. 104. *Elsö-Bosor—Boşoru d'inaiint'e* (a Bosor hegy alsó része, k). 106. *Elsö-Tábla—Tabla întîia* (sz, az uraság szántóföldjeit táblákba osztva adták bérbe). + *Erdő alatt*, 1748: A Csorgó Lábba az erdő alatt. 107. *Isztuina—Stina* (l, régebben juhlegelő volt). + *Fábián Márton templom melletti háza*, 1789: Fábján Márton Templom mellett egj háza. 108. *Falu erdeje—Pădurea Satului* (írtás a Kerekréti-patak fejénél). 1772: A falu tilalmas erdeje (e). 1772: A falu közönséges erdeje. 109. *Falu-felsö-véginél—La Capătu Satului*. 1772—3: A Falu felső véginél az Oláh templomnál (ke). + *Falu közönséges utcáia*, 1832: Az Falu Közönséges Utzáia (a mai Nagy utca). + *Falu földiéből felfogott irtovány*, 1773: A Falu földiből felfogott Irtovány; + *Falu helye*, 1772: A falu helyén a Pataknál vicinussa Délről az Út, északról a Lefolyó patak... vicinussa napnyugatról az Út. 110. *Falu közönséges rittye* vagy *Rit—Rîtu Satului* (k). 1772: A falu közönséges rétje. 1772: A falu közönséges rittye. 1860: A falu rétje (k). 111. *Falu-rittye vége—La Capătu Rîtu-Satului* (k). 1772: A Falu Réttyinek végiben (k). + *Falu szabad gyepe*, 1772: az Falu szabad gyepe. 112. *Falu tövises bokros heje—Intre St'iń* (l). 113. *Falu végin—Capătu Satului* (sz, a falu Lóna felőli része). 1772: A falu végin az Országútra nyúlóban. 1772: A falunak napnyugatról való vége felé, nem messze a Stabális Házban. 1790: A falu vége. 1882: A falu végén: + *Fekete János földje*. 1858: Fekete János föggye. + *Fekete Lőri földje*. 1864: Fekete Löri földje (sz). 114. *Felsőberek—Bărcu d'in sus* (k). 1776: Felső berek (k). 1790: A Víz között való Felső Berek (fűzes, k). + *Felső-forduló*, 1693/1731. 1773. 1824: Felső forduló, 1772: Az Felső Fordulóban. 1776: Felső Forduló (sz). 1820: In Calcatura superiori. 1832: Felső forduló. 115. *Felső-Hágó—Hagău d'in sus* (sz). 1772: A Felső Hágón feljül. 116. *Felső-hëgy—D'alu d'in sus* (k, domb). 1772: A Szamoson túl való hegy. 117. *Felső-Hotmar* vagy *Felső Hodmar—Hodmoru d'in sus* (sz, e, domboldal). 118. *Felső-Sodorrit—Sodoritu d'in sus* (k). 1766: Felső Sodor rétin... a Meridie Samusius... (ab) occidente Hegy Széle. 119: *Felső-Szőlő—Žiia d'in sus* (k, kevés gyü. régebb szőlő). 120. *Felső-tér—Sesu d'in sus* (sz). 1856: A Felső téren az útra nyúlóban (sz). 1859: Felső tér a Kertek megett, 1864: Felső tér teres helv. 121. *Felső-Zánvó—Zańeu d'in sus* (sz). 122. *Fiszkósi út—Drumu Fiscosului*. 123 *Fiszkósi út mellett—Linoă Drumu Fiscoşului* (sz). 124. *Fodor-ódal—Costa Fodori* (sz). 125. *Fodor rittye—Rîtu lui Fodor* (k). + *Fogadón-felül* (sz). 1772: Az Fogadón Felül, a Tábor nevezetű hellyben. 1773: A Fogadón felvül. 1766: A Fogadón felül. 126. *Fotbalpáia—Arena*. + *Földek düllöje*. 1858: A földek düllöje (sz). + *Fundatura*, 1840: Fundatura Szomszédja... délről a Lónai erdő (e). 127. *Gajzágó rittye—Rîtu lui Grizago* (k). + *Gáll Endre kertje végiben*, 1772: Gáll Endre kertje végiben. 128. *Gér—Gher* (sz). 1693/1731: A Gvéren. 1717: Géér (k). 1772: Gyér (k). 1790: A Géren (k). 1820: In Géér. 1824: In Géér. 129. *Gér-patak—Valeia Gherului*. + *Gizbert árka felében*, 1693/1731: A Gizbert árka felében. 130. *Gurbó—Gîrbău* (k, sz). 1409: Poss, Gorbov. 1448: Wayuoda In Gurbo valahi episcopatus ecclesie Transilvaensis Kenesii in eadem Gorgo, 1468: Nicolaus Wayuoda Walahalis de Gorbó, 1693/1731: A Gorbón a felső úton, 1717, 1820: In Gurbo vicinus Philippus Szőcs; 1766: In loco Gorbó, 1809: Gorbó nevü helyen erdő, 1824: Gorbó, 1832, Gurbó 1837: Gurbó (k) a Szőts, Fülöp szomszédságában. 131. *Gurbó higgya—Podu d'e la Şapca Verd'e* (Gurbó-patak feletti híd a volt Zöldsapkafogadó mellett). 1693/1731: Egy darab szeglet a Gorbó híd felöl való szélén, 1714: A Gorbó hídnál lévő szegeletben, 1772: Az Gorbo Hidgyánál, 1776: A Gorbó hídjánál (sz). 132. *Gurbói erdő—Pădurea Gîrbăului* (e, l). 1736: Gorbói erdő, 1739: Gorbói irtovány. 133. *Gurbói hëgy—D'alu Gîrbăului* (k). 1766: in Monte Gorbo, 1772: A Gorbó hegyin. 134. *Gurbói kaszáló—Cosalău d'in Gîrbău* (k). 135. *Gurbói legelő—Legheleu d'in Gîrbău* (l, az erdőig). 1769: Gorbói rét, 1790: A Gorbo Réttyibe, 1832: In Gurbo vicini ab una parte Sylva Monostorienses, ab altera Hl C. Mikes, 1882: Gorbó rétje.

136. *Gurbói-patak—Valeia Gîrbăului.* 1297/1415: Fluvius Gorbopathaka, 1336: Rivuli Gorbopathaka, 1344: Rivulus Gorbopataka vocatus, 1437: Fluvius Gorbopataka, 1439/1725: Rivulum Gorbopatak, 1714: Az Gorbo-patak mellett, 1766: A Gorbó patakára lejáróban, 1772: A Gorbó Patakára menőbe. + *Gurbói szőlő,* 1766: Via Gorbo; 137. *Gurbó-ódal—Coast'a Gîrbăului* (sz). 1722: A Gurbó óldalon (sz), 1776: A Gorbo oldal (sz), 1864: Gurbó oldal. 138. *Gurbó-tető—Pe D'alu Gîrbăului* (k, l). 1772: A Gorbó tetőn vicinussa napkeletről a falu szabad gyepe. 139. *Gurbó torka—Fundu Gîrbăului* (k). 1714: A Gorbo Toroklatban, 1772: A Gorbo Toroklatban, a Gurbotorokban (sz), 1773: A Gorbo Torok alatt (sz), 1790: A Gorbo Tórka (sz), 1782: Gorbó Torka. 140. *Gurbó úttya—Drumu Gîrbăului.* 1772: A Gorbó völgyiben a Gorbó mellett... vicinussa Napnyugatról a Gorbó útja. 141. *Gurbó úttyára-jövőbe—Spre Drumu Gîrbăului* (l). 141. *Gurbó völgye—Valia Gîrbăului* (k). 1344: ...domini episcopi Transilvaniensis in Gorbowolg existentes... Terra Gorbowelge, 1714: A Gorbo völgyében az Falu helyen alól, 1772: Az Gorbo Völgjben egy Babotska Antal nevezetű Berke alatt, 1790: A Gorbo völgyiben (k). 143. *Gyep—Iarbaşu* (k). + *Gyepű,* 1772: Gyepű; + *Gyűrű-bokor,* 1772: A Gyűrű bokornál, + *Hagymás-láb,* 1713: Hagjmás lábban. 144. *Hajtás-völgy—La Haitaş* (sz, régen itt hajtották fel a csordát). 1766: Hajtás völgye, 1772: Hajtás völgy... vicinussa... Délről a Bátsi út, 1790: hajtás völgy ab oriente Territorii Kolos Monostoriensis ab occidente Territorii Szutságiensis, a Septemtrione Territorii Bátsigensis, 1882: Hajtás völgj. 145. *Hajtás-völgy vige—Haitaş* (sz). 1772: vicinussa kereken a Hajtás vég Erdeje és a hegy oldal. 146: *Hágó-Mart—Moartu Hagăului* (l). 1722: A Nagy Hágón alól... vicinussa Délről a Hágó mart. + *Halomnál,* 1714: A Halomnál (sz), Halmon alól. + *Harangozói lak,* 1893: Harangozói lak a Pap utcában. + *Harmadik forduló,* 1776: Harmadik forduló a Szamoson túl. 147: *Harmadik tábla—Tabla treia* (sz, az uraság szántóföldjének egy része volt). 148. *Harmadik ucca—Strada Treia.* 149. *Hársfa-Bosor—Boşoru d'inapoi* (k, a Bosor tetején). 150. *Határ-gödör—Între Hotare* vagy *Groapa Hotarului* (meredek, szakadékos gödör a Gurbón). 151. *Határgödör—Groapa Hotarului* (a Határ-gödör pataka folyik benne). 1772: Határ gödör vicinussa Napkeletről az Falu tövises, bokros helye, Napnyugatról a Lónai Határ. 152. *Határ-gödör—Între Hotare* (a kolozsvári s fenesi határt elválasztó árok). 153. *Határgödöri legelő—Legeleu d'in Groapa Hotarului.* 154. *Határgödör-patak—Valeia d'in Groapa Hotarului.* 155. *Határgödör térsége—Şesu d'e la Groapa Hotarului* (l, k). 156. *Határláb—Labu* vagy *Labu Hotarului* (k, sz). 157. *Hácsó-Bosor—Boşoru d'inapoi* (k, a Bosor tetején). 158. *Hëgyen—Pe D'al* (k). 1714: A Hegyen, 1766: A hegy (k), 1824: Mons. 159. *Hëgy-mart—Moartu D'alului* (l). 160. *Hëgy-ódal—Coast'a D'alului* (l, Mányi erdeje alatti meredek oldal). 1766: Hegy oldal, 1772: Hegyes föld, 1855: Hegy oldal. 161. *Hëgy szélin—Marżinea D'alului* vagy *Răzor* (sz.) 1766: A Hegy széle. 162. *Hëgy széle,* 1882: vicinus ab oriente Alsó hágó, a Merid. Margo monti ab occidente Felső hágó. 163. *Hëgyi-út—Drumu D'alului* (gerincút) + *Héz Mátyás kútjánál,* 1766: Héz Mátyás kúttyánál, 1722: Héz Mátyás kuttyánál (k). 164. *Honka—Hoanca* (l). 165. *Hórea út* vagy *Sikátor—Strada Horea.* 166. *Horvát-tanya—Coliba lui Horvat.* 167. *Hóstát—Hoştat* (a zöldséget termesztő gazdáké volt). 1677: Hostát (sző), 1790: ab oriente: Rivuli Totpataka a sept. Pagi Hostát, 1855. Hósdád. 168. *Hostáti ucca—Strada d'in Hoştat.* + *Hostáti szőlő mellet,* 1667: A Hostát szöllő melet. 169. *Hosszú—Păminturile Lundż.* 1667: Hosszú, 1717: In Longo: vicinus ab oriente Mihaïl Székely, ab occidente Georgius Székely, 1772: A Hosszúban; 1832, 1820: In Longo, 1860: Hosszú Székely György és Kovács József szántóföldei között; 170. *Hosszú-láb—Labu Lung* (sz). 1713: Hosszú láb, (sz, szó), 1772: A Hosszú láb hágóján felyül, 1790: A Hosszu lábba (sz). + *Hosszú-hegy oldala* (a Kont szőlője felett lehetett). 1766: Hosszu hegy oldalon a Konba... a Sept. Muntes Dumetis. 171. *Hotmar* vagy *Hodmar—Hodmaru* (sz, k, a legenda szerint II Rákoczi György a törökökkel vivott csatája után a mart tele volt halottakkal). 1772: Hotmar (k), 1766: Hotmar oldala, 1864: Holtmart hegyes, dombos terület, 1869: Holtmart. 172. *Hotmar alatt—Supt Holtmar* (sz). 1766, 1772: A Holtmar alatt. 173. *Hotmar úttya—Drumu Hodmorului.* 1776: A Hotmar útja. 174. *Ikú higgya—Podu lui Icu* (híd) 175. *Ikú malma—Moara lui Icu.* 1772: A falu végin a Malomnál. 176. *Inder-kert—Grăd'ina lui Inder.* 1772: Hortis Zinder, 1772: Zinder Kert. 177. *Innenső-Magyarhëgy* (sz). 1772: Az innenső Magyarhegyen, 178. *Iskola uccája—Strada Şcoli* (a román iskola utcája volt). + *Iskola s kántori lak.* 1893: Iskola és kántori lak a Nagy ut ában. 179. *Jegenye-patak—Valeia Iegeńi* (a Gurbó mellékpataka).

180. *Jégverem—Groapa* (a Várerdő alatt, ide raktározták a jeget). 181. *Jenő-tag—Tagu lui Ieni* (sz). 182. *Józsikó szőlője—Ziia lui Iožico* (ke, k). 183. *Kakas Marci főggye—Pămintu lui Cocoș Marți* (sz). 184. *Karika János főggye feli—Pămintu lui Corico Ianoș* (sz). 185. *Kálcsér—Calčer* (ide jártak lőni a katonák). + *Kápolnánál*, 1714: A Kápolnánál. + *Kápolna-kert*, 1776: Kápolna kert, 1772: Kápolna Kert (ke). + *Kápolna-kert-előtt-való-láb*, 1788: Kápolna Kert előtt való láb. + *Kápolna-kerten alól*, 1772: Kápolna Kerten alól (k) vicinussa. + *Kápolna-mellett*, 1748: A Kapolna mellett. 186: *Karikájék uccája—Uličora lui Corico*. 187. *Kásu-kút— Fintîna Casului*. 188. *Kaszárnyák—Cazárma* (ép). 189. *Katonák úttya—Catañelor*. 1840: Illyes Rákosi Károly úr földének a szelje a katona utnal. 190. *Kemence-ódal—Coast'a Cuptorului* (k, a Csigadomb alján régen mészégető kemencék voltak). 1772: Kemence oldal (l). + *Kemence-kút*. 1772: Bongárdba véggel a Kementze Kútra rug vicinussa Délről a Falu Tilalmas Erdeje. + *Kender-föld*, 1772: Kender föld a Kertek megett. 191. *Kerek-bérc* vagy *Kerek-domb—La Cherecberț* vagy *Dîmbu Rotund* (k). 1772: Kerek bérc, 1837: Kerekbérc. 192. *Kerekbérc alatt—Supt Cherecberț* (k, sz). 1766: Kerek bérc alatt (sz). 193. *Kerekbérc mellett—Lîngă Cherecberț* (k, sz). 1772: A kerekbérc mellett (sz). 194. *Kerekbérc ódala—La Coast'a lui Cherecberț* (k). 1772: A Kerekbérc oldalán (sz). 195. *Kerek-rit—Ritu* (k). 1693/1731: Kerekrét (k) vicinussa felrül Sukar Bálint, alól Tasnádi Mihály. 196. *Kerekriti kút* vagy *Kerekriti forrás—Fintîna d'e la Ritu* (csorgó). + *Kerek-sziget*, 1820: In Gurbo in Insula rotunda: vicinus ab occidente Georgius Lőrincz ab oriente Fluvius. 197. *Kerekriti patak—Valeia Ritului*. + *Kerek-szőlő*, *1627:* Az kerek szeoleobeol Jutot egy hold szoleo. + *Keresztes végre nyúlóban*, 1693/1731: A keresztes végre nyúlóban a mestramé ez is. 198. *Kertek megetti út—Drumu d'e după Garduri*. 1772: A falusi kertek megett (sz), A falusi kertek végében (sz), 1790: A Kert megett, 1834; 1858: A kertek megett. + *Kertre néző*, 1772: Kertre néző (sz). + *Kertre nyúló*, 1748: A kertre nyúlóban a Felső Fordulóban, 1772: A falu mellett lévő kertre nyúlóban (sz). 199. *Kerülő út—Drumu Cot'it* (hegyoldalon vezet végig). 1772: Kerülő út, 1860: Kerülő út, Székely Bodó János, másfelől Fosztó János réteik közt. 200. *Kerülő út alatt—Sup Drumu Cot'it* (sz.) 1772: A kerülő út alatt. 201. *Kerülő út mellett—Lîngă Drumu Cot'it* (sz). 1772: A kerülő út mellett... 202. *Kétárok között—Între două Părăie* (sz). 203. *Kéthágó köszt—Între Hăgăurile* (sz. a Kis- és Nagy-hágó közt). 1714: A két hágó közt, 1772: A Két Hágó közt (sz)... vicinussa két felől a Két Hágó, 1772: A Két Hágó között, 1772: A két hágó között a Szamos felé (sz). 204. *Két-út-között—Între două Drumuri* (sz). 1772: A két út között. 205. *Két-víz-között—Între două Ape* (k. a Szamos egyik kanyarjánál.) 206. *Kik-hëgy—La Chiched'* (sz). 1772: A Kék hegy mellett. 207. *Kikhëgyen fejül—D'e la Chiched' în sus* (sz). 1772: A Kék Hegyen feljül. 208. *Kikmart—La Chicmart* vagy *Ripa Mńiere* (a Kék-hegy alsó része). + *Kis-berek*, 1772: A Kiss Berekben (k), 1790: A Kis berek (k). + *Kis-bükk*, 1772: A Kis bükk az Csonkás nevezetű tetővel... 1772: Kis Bükk erdő. 209. *Kishágó—Hagău Mńic*. 210. *Kis-hidon alól—Mai în žos d'e Punt'e*. 1693/1731: A Kis Hídnál, 1748: A kis hidnál... a Kis Patakon alól, 1772: A Kis hidon alól. 211. *Kis-Kont—Contu Mńic* (sz). 1766: Kis Kont. 212. *Kis-nyil—D'erńiču Mńic* (sz). 1840: A Gorbon a Cziherbe a' Kisnyil. 213. *Kisó-berek—În Șuberic* (k). 1772: A Kisó Berekben. + *Kis-patakon-alól*, 1772: A Kis patakon aloll a Közép Lábban (sz). + *Kis-patakon-felül*, 1772: A Kis patakon fellyül a Rétre nyulóban (sz). 214. *Kis-vezeték—Vizit'icu Mńic* (vízvezeték s kútak). 215. *Kis-Zányó* vagy *Zányoska—Zańeuraș* (sz). 1790: Kis Zányó, 1882: Kis Zányó. 216: *Kloska ucca—Strada Cloșca*. 217: *Kocor kúttya—Fintîna lui Cotor*. 218. *Kócsina—Cočina* (a Gurbó forrásai körüli hely, régen disznó legelő). 219. *Kogălnicsánu-út—Strada Kogălniceanu*. + *Komlós-kert*, 1840: Komlós kert. 220. *Komsa rittye—Ritu lui Comșa* (k, a Honka tetején). 1790: Komsa rétje, 1882: Komsa rétje. + *Kolozsmonostori országút*. 1772: A kolozsmonostori országút (a mai Főút). 221. *Kondor rittye—Ritu lui Condor* (k). 222. *Kont—Contu* (sz, k, ke). 1766: A Hosszu hegy oldalon a Konba a Septemtrione Mentes Dumetis, 1772: A Kontba a gróf Mikes Antal szőlője mellett, vicinussa Napnyugatról a Kont uttya, 1773: A Kont alatt (k), 1776: A Kont Alatt. 223. *Kont kúttya—Fintîna Contului*. 1772: vicinussa... a Kont utja. 224. *Kont szőlője—Ziia Contului* (ma gyü). 225. *Kont úttya—Drumu Contului*. 1636: az Kont út mellett fel, 1713: Kont úttya, 1772: A Kont út mellett. 226. *Kopac-ódal* (sz). 1772: Vicinussa Északon a Kopatz oldal; + *Kopecsel*, 1840: Kopetsel; + *Koszoru-szőlő*, 1629: az koszoru egy hold szeöleö az

koszoru szeolen felet félhold szeöleő, 1714: A Koszoruban (szŏ). 227. *Kovács Béla kertye alatt—Sup Grădina lui Covač* (sz és épületek). + *Kovács-domb*, 1772: Kovács Dombon (sz). 228. *Kovácsék főggye feli—Cătră Pămîntu lui Covač* (sz). + *Kovács József kertje alatt* (a mai Kovács Béla kertje), 1772: Kovács József kertje alatt. 229. *Kőhágó* vagy *Kőkép—Pe la Corfală* (szekérút, állítólag egy kőkép őrizte itt a hajdani csata emlékét). 1693/1731: A Köhöz nyilban vicinussa ab una Lajos Benedek ab alta Héz Simon, 1772: ...Északról a Köszikla, 1840: Kőhatár. 230. *Kökény pataka—Părău lui Căcheń*. 231. *Kökény rittye—Rîtu lui Căcheń* (k). + *Köles-föld*, 1766: Kölös föld, 1772: Köles nevezetű Földbe (k), 1773: A Köles nevü helyben. + *Kölesföldön alól*, 1766: A Köles földeken alól (sz). + *Köles-láb*, 1773: Kölesláb: A Szamoson túl, 1772: Köles láb (sz), A Köles földeknél az Országútja mellett. 232. *Körmös-telep—La Chermeşt'elep*. 233: *Közbelső-hágó—Hagău d'in Mńižloc* (a Felsö- és a Miska-hágó közti agyagos föld). 234. *Közép-láb—Labu d'in Mńižloc* (sz, a Hosszú-láb és Határ-láb között). 1748: Az alá nyuló Középlábba, Közép láb (sz), 1772: A középlábban a kertek megett (sz), 1790: Középláb. 235. *Középláb úttya—Drumu Cuzeplabului*. 1766: Középláb úttya, 1772: Középlába útja. 236. *Középső-Bosor—Boşoru d'in Mńižloc* (l, az Első- és Hátsó-Bosor között). 237. *Krăcsun főggye feli—Cătră Pămîntu lui Crăčun* (sz). 238. *Krăcsun-hágó—Hagău lui Crăčun*. 239. *Krampel kúttya— Fîntîna lui Crampel*. 240. *Krisán ucca—Strada Crişan*. 241. *Lá Becsigoj—La Bečigoi* (sz). 242. *Lábak gyűlői—Strîndžerea Labelor* (sz). 1772: A Lábak eszvegyülöin... Az Uraság uttyánál a Lábak Gyülöin vicinussa Napkeletről az nevezett Uraság nevezetü út, napnyugatról a Lónai Határ Széle. 243. *Lajos kertye—Grădina lui Loioš* (ke). 244. *Lapos—La Turt'ic* (k, kis lapály a Felsö-hegyen). 245. *Leányvár—Cetat'e* (sz, itt lévö középkori vár romjai ma is láthatók). 246. *Legelő—Legheleu* (l). 247. *Lejáró—Hagău*. 1772: Le Járóban... vicinussa Napnyugatról az Közép Lába utja, ... A Lejáróban az oldalon, 1790: A Lejáróban (sz), 1864: Lejáró. + *Len-föld*, 1772: A Len Földeken, 1772: Lenföld nevezetü hely (sz), 1776: Len föld nevü helyben, 1773: Len nevü helyben (sz); + *Liget* (sz). 248. *Litterátor rittye—Rîtu Literatorului* (k). + *Loci Birák rétje*, 1790: Loci Birák réttye (k). 249. *Lónai-patak* vagy *Nagy-patak—Valeia Lóńi*. 1717: Inter descendentes ad Rivului Lonensem, 1820; 1824: Inter descendentes ad rivum Lonensem. 250. *Lónai-határszél—Hotarlabu Loni* (sz). 1772: A Lónai Határ Széljbe (sz) ... A Lónai Határ mellett (sz) ... A Lónai Határra rugóban. 251. *Lóna-patak-mellett—Lîngă Valeia Lóńi* (sz). 1773, 1776, 1772: A Lónai patak mellett (sz). 252. *Lónai-patakra-nyúlók—Pămînturile d'e la Valea Lońii* (sz). 1772, 1748: A Lónai Patakra nyulóban, 1790: A Lónai Patakra nyúló (sz). 253. *Lónai-rit—Rîtu Loni* (k). 1776: Lónai rét, 1772: 1773: A Lónai Rétben, 1824: In prata Szász Lonensi. 254. *Lónai-vackoros—Pădureči* (k, régen sok volt a vackorfa). 255. *Lőrinc Marci jöggyén túl—D'incolo d'e Pămîntu lui Leurinț* (sz). 256. *Lupu malma—Moara lui Lupu*. 257. *Lüvölde—La Poligon*. 258. *Lüvölde úttya—Spre Poligon*. + *Lyuk*, 1790: a Lyukba (k). + *Macskadláj* (sz, k). 259. *Magyar-hëgy—Mod'orhed'* vagy *Mod'orhei* (sz). 1766: A Magyar Hegy alatt (sz), 1772: A Magyar Hegyen (sz), 1772: A *Magyarhëgy-alatt—Mai žos d'e Mod'orhei* (sz). 1693/1731: A magyarhegy alatt (sz) vicinussa Tot falu felöl Kispán Ján, a Szamos felöl a Tölgyfa. 261. *Magyarhegy úttya—Drumu Mod'orheiului*. 262. *Magyar-templom—Beserica Ungurească*. + *Majorság-erdők*, 1772: Majorság erdők (e). 263. *Malomárok—Groapa Mori* (a Szamos mellékága, régen *Mélyárok pataka* volt a neve.). 1693/1731: A mélyárokra nyuloban (sz), 1714: Gyalu Felöl valo fordulób(an) vagyn ket Daraban a mélly árkon felöl, 1766: Mély Árok pataka, ... A Mély Árok Patakán túl (sz). 264. *Malom segge—Curu Morii* (k, sz). 265. *Malom ucca—Strada Mori*. 1748: G. Mikes Ferenczné asszony Malma és Gátja felé vezető út (Mikes lt.), 1882: A malomba meno útnál. 266. *Mány erdeje—Pădurea lui Mańii* (k). 1717: Infra Silvam Mánye dictam vicinus ab occidente ipse Valachus Mány, ab oriente dicto Sylva, 1824: Infra Sylvam Manye dictam..., 1840: Mány erdő (k). 267. *Mányierdő-hëgy—D'alu d'in Pădurea lui Mańi* (k). 268. *Mányi-erdő tetején—Sus la Mańerdeu* vagy *Sus la Pădurea lui Mańi* (l). 1772: A Mány Erdő tetejin. + *Mány kertje*, 1772: A Mán kerttye mellett (sz), 1772: Major Mán kerttye végiben (sz). 269. *Mány kúttya—Fîntîna lui Mańi*. 1772: A Mány kuttyánál (sz)... A Mány kuttyán aloll. 270. *Mány kúttyán-alól — Mai în žos d'e Fîntîna lui Mań* (k, l). 271. *Marikári rittye— Rîtu lui Maricări* (k, e). + *Martocska*, 1772: Veresdomb oldalában... vicinussa Délről a Közönséges Martocska. 272. *Második-tábla—Tabla doua* (sz, volt urasági föld egy

része). 1766: Második tábla ... a Gorbónál, 1882: Második tábla a Gurbónál vicinusa ab oriente D. Antonius Mikes a meridie Via Regia. 273. *Mátyás Minya rittye—Rîtu lui Mat'aş Miño* (k). 274. *Melohák kúttya—Fîntîna lui Melohac.* 275. *Meleg-ódal—Coast'a Caldă* (sz). 1766: Meleg hegy (k). 1772: Meleg oldal (k). 276. *Meredek-hágó—Hagău.* 277. *Mészkemence—Cuptor d'e Var.* 278. + *Méltóságos* Consiliárius Szabó Lajos úr rétre, 1861: Méltóságot Consiliárus Szabó Lajo úr rétje. + *Mező,* 1628: Szomszidgia ma feleol innet az mezeő. 279. *Mező úttya—Strada Cîmpului.* 280. *Miniszter-ódala—Cost'a Miñisterului* (k). 281. *Minya János főggyin alól—D'in žos d'e Pămîntu lui Miña Ianoş* (sz). 282. *Miska higgya—Hagău lui Mişca* (kapaszkodó). 283. *Mocok Gyuri főggye—Pămîntu lui Moţoc D'uri* (sz). 284. *Mocok Miháj főggyin—Pe Pămîntu lui Moţoc Mihai* (sz). 285. *Mojsza dombja—Dîmbu lui Moisa* (k). 286. *Mogyoróskút* vagy *Magyarós-kút—Fîntîna Alunului* (gödör vízzel, bokrokkal), 287. *Mokány gödre—Groapa Mocanului* (bokros szakadék). 1858: *Mokán gödör* (sz.) + *Monostori-erdő-alatt,* 1693/1731: A Monostori erdő alatt a határ Szélljben. 288. *Munkás ucca—Strada Munčitorilor* (a Tótfalusi útra vezet, itt jártak ki dolgozni az uraság földjeire). 289. *Nádas—Nadăş.* 1693/1731: nádas rét víz alól Borsay János fellyül Csüb Péter (Bácsi István) bírja, 1772: A Nádasban (k). 290. *Nagy-bérc* vagy gyakrabban *Kerek-bérc* (l). 1766: Nagy bérc ... ab oriente Sylva Papensis. 291. *Nagy-gát—Nad'gatu* (a Szamoson). 1772: Gát nevű helyben, 1858: A Gátnál (sz). 292. *Nagygát-felé—Către Nad'gat* (út). 293. *Nagy-mart—Ripă* (k). 1772: A Nagy Mart (sz). 294. *Nagy-ucca* vagy *Főucca* vagy *Országút—Drumu Ţări* (a falun átvezető műút). 1742: Az Ujj és Nagy uttzában, 1893: Nagy utza. 295. *Nagy-vezeték—Vizit'icu Mare* (a Vízmű része). 296. *Nagy-Zányó—Zañeu Mare* (sz). 297. *Násu rittye—Rîtu Nadăşului* (k). 298. *Naty-hágó—Hagău Mare* (meredek, szekérrel nem járható). 299. *Natyhágón alól—Mai în žos d'e Hagău Mare* (sz). 300. *Naty-hid—Podu Mare* (még Pap higgya nevét is viseli, Szamoson vezetett át a pap háza előtt). 301. *Naty-híd—Podu Mare* (a Tótfalusi-patakon vezet át). 302. *Naty-Kont—Contu Mare* (sz). 303. *Natykonti forrás* vagy *Csorgó—Corgău d'e la Contu Mare.* 304. *Naty-patak* vagy *Lónai-patak—Valeia Loñi.* 305. *Naty-tábla—Tabla Mare* (sz). 1766: Nagy oldal, 1772: Nagy tábla. 306. *Negyedik-tábla—Tabla Patra* (sz, urasági szántók egy része volt). 307. *Néptanács* vagy *Szfát—Sfat* (ép). 308. *Nyegrucnál—La N'egruţ* (zsákutca). 309. *Nyíl—D'erñič* (sz). 1693/1731: Nyílrét (k) Siház Mihály réte fele a magyaros pallagra nyúlóban. 310. *Nyilogba—La N'iloc* (út). 311. *Nyíres—Mest'acăñiş* (nyirfás.) 1772: Nyíres (k). 312. *Nyugó-rit* (déli tehénpihenő, l). 312. *Kërëszt—Cruča* (itt régen egy romány ember állitotta kereszt állt). (sz). 313. *Kërëszt-alatt—Lîngă Cruče* (sz). *Kërëszt úttya—Drumu Cruči.* 315. *Kërëszt úttyán belül— D'incolo d'e Drumu Cruči* (k). 316. *Orbán-hágó—Hagău lui Orban.* 1772: Az Orbány hágó mellet ... vicinussa Napkeletről a Hegyszéle, Napnyugatról az Orbánhágói út. 317. *Orgyé Marci főggye feli—Către Pămîntu lui Ord'e Marţi* (sz). + *Pad Tamás pataka,* 1664: Pad Tamás Pataka, 1840: Pad. + *Pána,* 1840: A Pánánál levő erdő (e) ... A Várerdőn Bosor felől, szomszédja ... Délről a Lónai erdő. 318. *Pap uccája—Strada Popi.* 1893: Paputca. + *Pap szőlője,* 1867: Pap szőllője, öregnapi föld, 319. *Párip kúttya—Fîntîna Paripului.* + *Parochiális telek.* 1841: April 7-én a Parochialis Telek körüli kertek helyit felmérettem, 1837: Parochialis telek. 320. *Patak* (lásd a Szentlászlói patak címszót). 1772: Patak, 1790: A Patakon alól a Középlábba. + *Patakra nyúló,* a Szentlászlói patakra nyúló földek, 1772, 1790: a Patakra nyúló (sz), 1882: A Patakra nyúló kurta láb. 321. *Péter János főggye—Pămîntu lui Peter Ianoş* (sz). 322. *Petruka rittye* vagy *Petrukájé—Rîtu lui Petruca* (k). 323. *Picol főggye alatt—Mai în žos d'e Pămîntu lui Piţol* (sz). 324. *Picol rittye—Rîtu lui Piţol* (k). 325. *Pillangó-telep—La Pillangău.* 326. *Pistiék főggye—Pămîntu lui Pişt'i* (sz). 327). *Pócsi kúttya—Fîntîna lui Poči.* 328. *Pocsokála rittye—Rîtu lui Počocala* (k). 329. *Poligon* vagy *Lüvölde felé—Către Poligon* (út). 330. *Pojána—Poiana* (Hotmar egy része, régebbi neve Liget, füves, fás rész.) + *Porkoláb-kert.* 1772: Porgolab kert mellett, 1766: Porgolát kert. + *Porgoláb-kapu,* 1772: Porkoláb kapu mellett. 331. *Puju rittye—Rîtu lui Puiu* (k). 332. *Pukuj szőlője—Ziia Pucului.* 333. *Puszta—Pusta* (l). 1772: Puszta, Puszta ódal. + *Puszta-Gurbó* (Gurbó egy része lehetett). 1772: A Puszta Gorbóban, a Gorbó Pusztájánál, 1790: A puszta Gorbó (sz). 334. *Puszta-szőlő—Pusta* (k, l). 1747: G. Mikes István G. Mikes Ferencz Özvegyét G. Eszterházi Katát a Szász Fenesi puszta szőlőhegy iránt törvényesen adnotáltatja (Mikes lt.), 1772: A Puszta Szőlő alatt az Alján (sz). 335. *Puszta-szőlő alján—La Maržińea*

Pust'i (sz). 1772: A Puszta Szőlő alatt az alján. 336. *Rákosi patak—Valeia Racoşi* (Rákos faluból jő s a Bosorba ömlik). + *Rákosi Károly úr kőkertje*, 1841: Rákosi Károly úr Kökertje szegitől a parochiális Telken levő kis kapu sarkáig 17 öl... Innen megint a bütükert allol a Rákosi úr kertye szegéig 22 öl. + *Rákosi-út* (Rákosra vezető ösvény volt), 1772: Az Gorbó nevezetü helyen, vicinussa napkeletről a Rákosi út... A Rákosi úton felyül. 337. *Recsa—Reča* (forrás). + *Régi szőlő gyepü*, 1772: Régi Szölö gyepü (sz). 338. *Régi temető—Cimit'iru Vek'e* (sz). 339. *Rezor—Răzoare* (k). 340. *Rezor kúttya—Fîntina Răzorului*. 341. *Rigó Jóska főggye—Pămîntu lui Rigo Ioşca* (sz). 1871: Rigó Jóska (sz). 342. *Rit—Rîtu*. 1769: Bizonyos Rét és Szénafü iránt törvényesen megintetik (Mikes lt.). 343. *Rit-dülő—Rîtu* (k). 344. *Rítek-feli—Către Rîturi lîngă Drum*. 1772. A Rétek felé az országuttya mellett (sz). 345. *Rítre-nyúló* (sz). 1766: Rétrenyulóban, 1772, 1790: Rétre nyúló (sz), 1182: Rétre nyulóban. 346. *Román iskola—Şcola Românească* (ép). 347. *Román templom—Beserica Românească*, 1772: Az Oláh Templomnál a Kertek megett. 348. *Rongyos—Rond'oş* (sz). + *Rossz-hid hágóján felül*. 1772: A Rossz Hid hágóján fejül (sz). 349. *Rotár pataka—Părău Rotarului* vagy *Părău lui Rotar*. 1772: Rotár patak (sz), Rotár pataka torkában (k). 350. *Rusz uccája—Strada lui Rusu*. 351. *Sánta sikátora—Ulicoara Şt'opului*. 1855: Sánta Székely István földje (sz). 352. *Sikátor—Şicatoru*. 1841: Oldala a Nagykapu sarkától kezdve be a Sikátoron a Zsellér kertje büteje szegéig 25 öl. 353. *Sodorrit—Şodoritu* (k, itt nagy a Szamos sodrása). 1693/1731: Sodorr Rét (k), 1772: Sodorrétben vicinussa Napkeletről a Szamos, vicinussa Délről a Szamos Folyó vize. Ez igen jó fü termő helly, a víz nem igen szokott benne kárt tenni, kivéve amikor nevezetes Árvizek vannak, 1717: Sodor Rét, 1840: Sodorrét, 1820: Pratum sodor, 1773: Sodor Rét (k), 1776: Sodorrét. 354. *Sodormintes—La Şodormint'eş* (sz). 1772: 1882: Sodor mintes (k), 1790: Sodormintes (sz). 355. *Sodorríten kivül—D'incolo d'e Şodorîtu* (sz). 1714: Sodorrítin feljül, 1772: A Sodor Réttyin kivül. 356. *Sodorrit szélin—La Mardžinea Şodoritului* (sz). 1772: A Sodor Rét szélin. 357. *Sóskő—Pt'atra Sărată* (a Sóberekben domb), 358. *Steján Lika úttya—Drumu lui Lica*. 359. *Súberek—Şubărcu* (sz, sós talajú). + *Sukar Bálint hídja*. 1693/1731: Sukor Bálint hídja. + *Sukar Péter rétje*, 1639/1731: A Sukar Peter rétinek, a véginél egy rét felnyúl véggel (k). 360. *Szabó-tag—Tagu Sabăului* (sz). 361. *Szamos—Someşu* (folyó). 1693/1731: A Szamosra nyulóban, 1772: A Szamos follyó vize mellett találtatott egy gyümöltses és veteményes kert, 1790: A Szamos felöl való soron. 362. *Szamosi út* vagy *Szomesuluj-út—Strada Someşului*. 363. *Számtartó rittye—Rîtu Domnului* (k). 364. *Számtartó tagja—Tagu Domnului* (sz). 365. *Szántó* (sz). + *Szászfenesi erdő határánál*, 1732: Szászfenesi Erdö határánál (Mikes lt.); az Urasági-, Gurbói- és Bükkerdök együttes neve. 366. *Szénafüvek—Finaţe d'e la Uroşag* (k). 1693/1731: A falu füve... A Széna Füvek, 1769: Szénafü (Mikes lt.), 1772: Szászfenesi Széna füvek. 367. *Szenászló feli—Sănezlău* (sz, út). 1837: Szent László felé a völgyben (sz), 1864: Szent László útja. 1882: Szent László felöl. 368. *Szenászló pataka—Valeia Săvad'izlei* (Szentlászló felöl folyik, s a Malomárokba ömlik). 1772: Szent László patakán alul a Falu kertek mellett (sz) ... Szent László torkolat (sz). 369. *Szentlászló völgye*, néha *Völgy—Valeia Săvăd'izlei* (k). 1717: In Valle S. Ladislai ab oriente Ioannes Székely, 1717/1832: In Valle S. Ladislai, 1769: Mikes István özvegye Petki Rozália kisasszony a Völgyben található bizonyos Rét és Szénafü iránt törvényesen megintetik (Mikes lt.), 1772: Szent László nevezetü völgyében, 1790, 1882: A Völgyben (k). 1820, 1824: In Valle S. Ladislai. 370. *Szenlászló völgyire viggel—La Capătu Văii Săvăd'izlei* (sz). 1772: A Szent László völgyire nyulóban. + *Szent László fejin*, 1772: Szent László fejin nevezetü hely (k). 371. *Szenjános pataka—Valeia Sfintu Ion*, más néven: *Plecska pataka*. 372. *Szeszgyár—Fabrica d'e Spirt* (régen itt szeszgyár volt). 373. *Székej János pataka—Părău lui Sechei Ianoş*. 374. *Szikra Marci főggye—Pămîntu lui Sicra Marţi* (sz). 375. *Szikra rittye—Rîtu lui Sicra* (k). 376. *Szoros—Gatu d'e la Uzină* (a Nagy-vezeték elzárta a Szamost, kis helyre szorította a vizet). 1790: A Szorosban. 377. *Szőlő—Žiia* (gyü, l. a Gurbó alján). 1772: A Szölön felül... vicinussa Északról a Szölö, 1766: A Szölö alatt... A Szölön felül, 1840: Szölö (szö). 378. *Szőlő-ház—Casa Žiii* (régen a vincellér háza). 379. *Szőlők—Žiiile* (a Nagy-Konton régen sok szölö termett, ma gyü). 1766: A Szölö alatt, A Szölön felül, 1772: vicinussa Délről a Falu Szölök felett való Erdeje... vicinussa Északról a Szölök. 380. *Szőlők lábja—Drumu printre Žii* (sz). 1684: A felső Czerében szomszédj alol az Also Czer sollok labia, az Cziga dombja mijul

ueggel, 1772: A szőlők lábján (sz). 381. *Szövetkezet—Coperativa* (ép). 382. *Szucsági erdő—Pădurea d'in Sučag* (e). 383. *Szucsági hegy—D'alu Sučagului* (k). 384. *Szucsági ösvény—Drumu Sučagului.* 385. *Szucsági ösvény mellett—Lîngă Drumu Sučagului* (k). 1772: A Szucsági ösvény mellett (sz). 386. *Szülőotthon—Casa d'e naştere* (ép). 387. *Táborhej—Locu Taberei* (k és épületek). 1772: Az Fogadón fellyül a Tábor nevezetü helljben, 1773: Tábor nevü helly a Fogadón fellyül, 1776: Tábor nevü hellyben, 1864: Táborhely otan tartott csatát Rákoczi a törökkel, hol Rákoczi életét veszté, 1864: Taborhely. 388. *Tagalatti út—Drumu d'e sup Tag* (sz). 389. *Taki úttya—Drumu lui Taki* (kis utca.) 390. *Tarisnya-domb—La Tarişńadîmb* (k, Alsó-hegy egyik csúcsa, tarisnya alakú. Hagyomány szerint itt valaki egy tarisnya pénzt kapott fogadásból, a dombon sok kerek penzalakú kő — nummulites — található. 391. *Tarisnyadomb alatt—La Tarişńadîmb* (sz, k). 392. *Társulások—Togu* (sz). 393. *Téglagyár—T'eglişt'e* vagy *La T'egliş* (régen itt téglagyár volt). 394. *Tehenek hágója—Hagău Vačilor.* 1766: Tehenek hágója (k), 1772: A Tehenek hágója vicinussa, Délről a Bosor felől való út. 395. *Tehenek hágóján kivül—D'incolo d'e Hagău Vačilor* (k). 396. *Tehenek hágója közt—Intre Hagău Vačilor* (l). 1772: A Tehenek hágója közt. 397. *Tehenek úttya—Drumu Vačilor.* 398. *Temető—Cimit'iru* (új temető). 399. *Temető ucca—Strada Cimitirului.* 400. *Templom ucca—Strada Beseriči.* 401. *Tentujék-feli—La Tentui* (út, első ház a Tentujé). 402. *Tenye főggye—Pămîntu lui Teńea* (sz). 403. *Tér—La Şes* (sz). 1790: Tér (k). 1840: Ter (sz) ... szomszédjai az Erdők mindenfelől, 1882: A Téren. 404. *Tógát—Togatu* (a Lajoskertje alatt lévő tónál volt egy gát). 1693/1731: Tógát, 1772: Too Gaton, 1792: Togát, 1772: A Toó ... vicinussa Napnyugatról a Szamos, 1864: Tógát. 405. *Tógát előtt* (k, sz), 1748: A Togát előtt a pallon túl, 1790: Tógát előtt. + *Tógát lábján*, 1693/1731: A Tógát lábján a körtvélyfa mellett. 406. *Todorika főggye szélin* (sz). 407. *Tóthfalusi patak—Valeia Tăuţului.* 1772: vícinussa Napkelet felől a Toth pataka ... A tothpatak mellett. 408. *Tótfalusi út—Drumu Tăuţului.* 1772: A Tótfalusi ösvény mellett vicinussa körülbe kereken a Falu közönséges szabad tövises, bokros helye. 1858: A Tótfalusi út mellett. 409. *Tótfalusi úton fejül—La Coast'a Drumului Tăuţului.* 1772: Tóthfalusi úton felyül az oldalban. + *Tót utca*, 1717: Székely Gyurkának a Tót Utza végén Lakónak. + *Tölgyes erdő*, 1772: Fiatal Tölgyes erdő. 410. *Tölgyfás-Bosor* (e). 411. *Tudora sikátora—Uličoara Todori.* 412. *Túl a pallón—D'incolo d'e Punt'e* (sz). 413. *Túl az Országúton—D'e la Orsagut d'incolo; ~ d'e Drumu Ţări* (sz). 414. *Túlsó-Magyarhegy* (sz). 1772: A Tulsó Magyar hegyen (k). 1772: A túlsó Magyar hegy vicinussa északról a falu közönséges bokros helye. 415. *Tunel—Tuńel* (kis híd a Szamoson. + *Udvarhely*, 1772: udvarhely nem örökös, mert a falu közönséges réttyiből erőszakosan foglalta el az Udvar. 416. *Újtelep—Colonia d'e sup D'al* (a Pallón túli újabb település). 417. *Uraság—Uroşagu* vagy *Domńia* (sz). 1693/1731: Uraság. 1717: In uraság vicinus ab oriente Joannes Takáts et Thomas Lőrincz, 1717/1820: Uraság, 1748: Az Uraságba a felnyúlóban, 1754: Az Urak Földei között (sz), 1772: Az Uraság nevezetü hellyben (k), 1820: A plaga Meridonalis Agre-i Dominales, 1832, 1840, 1809: Uraság, 1864: Uraság: erdőkkel van körülvéve, 1882: Uraság: Uraság földjén alól. 418. *Uraségi erdő—Pădurea Uroşagului* (e). 1717: ab occidente Sylve Dominales vulgo Aris, 1772: Uraság nevezetü erdő vicinussa Északról a Szász Fenesi Széna Fűvek, tilalmas ... vicinussa Napkelétről ezen udvarhoz tartozó erdő, Napnyugatról a Tot falusi határ, 1809: Uraság nevü helyben erdő, 1824: Urasági erdő, 1840: Urasági Szálas erdő, 419. *Urasági kút—Fintina Uroşagului* (sz). 420. *Urasági oldal—Coast'a Uroşagului* (sz). 421. *Urasági rit—Ritu Uroşagului* (k). 1714: Lögör József és öreg Bátsi István egymás közt Szászfenesen és Szentlászló fele való és Urasági rétekről költ csere béli kontraktus (Mikes lt.). 422. *Urasági út—Drumu Uroşagului.* 1628: Az vton felliről (szó) zomzidgia ... innet az mezeő, harmad feleol az Erdeő vagion, 1748: Az Uraság útja mellett (sz), 1772: Uraság útja mellett a Hotmar alatt, 1772: Az Uraság uttyán felül. 423. *Uraságon alól—D'a la Uroşagu în žos* (sz), 1790: Az Uraság földjin alól, 1882: Az Uraság földjén alól. + *Uraság szőlője*, 1772: Uraság szőlője mellett (sz) vicinussa Napkeletről a régi Szőlő Gyepe. 424. *Új ucca—Ulița Nouă.* 1659: Uj ucza, 1719: Uj uczában (házhely), 1725: Uy Uttzában, 1731: Ujj Utzában, 1742: Az Uy és Nagy Uttzában (szö) ... Ujj Uttzaban (puszta ssessio), 1776: Ujj Utza, XVIII. sz. eleje: Uj út; 425. *Út vagy Országut vagy Nagy-ucca—Şosea, Drumu Ţări vagy Strada Principală*, 1772: Vicinussa Délről az Út, Északról a Lefolyó patak; + *Útra-nyúlóban*, 1864, 1858, 1855: Útra nyulókban (sz). 426. *Vaskoros—Intre Peri vagy Grădina lui David.* 427. *Vackoros* vagy *Alsóhegyi vackoros—*

Pădureč. 428. *Vakok higgya—Podu Uărbilor* (valamikor egy vak ember esett bele). 429. *Válika malma—Mora Valichi.* 430. *Ványa-telep—Colonia Vańea.* 431. *Várerdő—Pădurea Cetăți* (a Leányvár körüli erdő). 1766: *Várerdő allyán,* 1772: A Büdös kútnál vicinussa Napkeletről az Mlgos Exponens Urak (a Mikesek) Várerdő nevezetü erdeje, ... Várerdő vicinussa Napkeletről a Várkő, tilalomba tartozik: Nyár, hárs, es magyaró fák, 1809: Vár Erdő nevü helyben erdő, 1864: Várerdő vagy másképp leányvár első nevét minden esetre onnan veszi mivel tetején egy várnak omladéka látszik. 432. *Várerdő mellett—Lîngă Cetat'e* (k). 1772: A Várerdeje alatt (sz), 1790: Várerdő mellett (sz). 433. *Várerdőre nyúló hosszú lábak—Păminturile lundž d'e la Cetat'e* (sz). 1772: A Várerdőre nyúló hosszu lábak (sz)... A Vár Erdő alatt a Hosszuban... a Várerdőre nyúlóban (sz), 1748: A Várerdő alá nyúlók. 434. *Várerdő úttya—Drumu Cetăți.* 1772: A Vár Erdő úttya mellett (sz). 435. *Várerdő úttya mellett—Lîngă Drumu Cetăți* (sz). 1772: A Vár Erdő úttya mellett (sz). 436. *Várhëgy* vagy *Várkő—D'alu Cetăți.* 1766: Várhegy (e), Várhegy bércin, 1772; Várerdő (e) vicinussa Napkeltről a Várkő tilalomba tartozik nyár, hárs és magyaró fák. 437. *Vegyének kúttya—Fîntîna Ved'eñi* (kút a Csigadombon). 438. *Vergye Jánosik feli—Cătră Verd'e Ianoș* (sz). 439. *Verem* vagy *Omlás* (mélyebb terület a Felső-hegyen). 1667: Verem (szó), 1684: Az felső Cserében szomszédja alól az Alsó Cser sollok labia — az veremben az Cziga dombra mijul ueggel, 1688: Verem az Tsiga Domb alatt, 1713: Verem (szó), 1772: A Veremben (sz), 1772: A Verem felé a Szamoson túl. 440. *Veres-domb—Dîmbu Roșu* (domb, agyagos, vöröses). 1748: A veres domb mellett, 1772: Veres domb (k). 441. *Veresdomb-tető—Sus la Vereșdîmb* (k). 1772: Veres domb oldalában... vicinussa Délről az közönséges Martocska. 442. *Vermen alól—Mai în žos d'e Groapa* (sz). 443. *Vezeték—Uzina d'e Apă, Vizit'icu* vagy *La Vizit'ic* (a vízüzem kútjai). + *Véggel* a lónai határba nyúlók, 1772: Véggel a Lónai Határba nyulók (sz). 444. *Vince Péter főggye feli—Cătră Pămîntu lui Vinţe* (sz). 445. *Vistaji út—Drumu Vișt'ei.* 446. *Vizen-túl—D'incolo d'e Apă* (sz). 1717: A Szamoson túl (sz), 1772: A vizen túl (sz)... A Szamoson túl Délre nézö Hegyen a Nagy Táblában (szö) ritkák a tökék benne, 1820: Penes rivulum in Prato majori ad Samusius, 1824: A Szamoson túl; 447. *Vízmű—La Apaduct* vagy *Uzina d'e Apă* (a Vízmű teljes területe). 448. *Vörös sapka—Făgădău Loñi* (sz, az Országút melletti fogadó volt Lóna felé). 449. *Zabok—La Ovesă.* (régebb zabot termelhettek, ma l). 1772: A Zabok között egy darabocska (sz). 450. *Zabföldek között—Între Ovese* (sz). 1772: A Zabföldek között. 451. *Zabok úttya—Drumu Ovesi.* 452. *Zányó—Zańeu.* 1717: In Zányó vicinus ab occidente Joannes Zacskó a plaga Merid. Agri Dominicales... In Zányó: vicinus ab oriente Elias Tipány ab occidente Josephus Kováts, 1748: Az Ányóban az Urak lábja véginél, 1772: Az Ányoban (k)... Zányo (sz), 1790: Az Ányóba, 1820. In Zányó, 1824, 1832, 1840, 1863: Zányó, 1882: Az Ányóba. 453. *Zányó—úttya—Drumu Zańeului.* + *Zögörök,* 1693/1731: Zögörök. 455. *Zöldsapka—Șapca Verd'e* (a Kolozsvár fele vezető országúton, a határszélen volt e fogadó a háború végéig). 1845. Zöld sapka a Nagyvárad felé sietö országos út jobb oldala mellett nyúlik és terül el. + *Zsellérek kertje* (régen a kastély mögött laktak a zsellérek, itt lehetett a kert is), 1841: A zsellérek kertye büteje széléig 25 öl; 456. *Cérna-forrás—Izvoru Dumbrava.* 457. *Cérna-forrás pataka—Valia Dumbrăvi.* 458. *Gorbóji szoros—Suruș.* 459. *Kapu—Poartă* (a tótfalusi határból eredö Gorbói patak itt lépi át a fenesi határt. 460. *Karika rittye—Rîtu lui Carica* (k). 461. *Natyhágón-felül—D'asupra Hagăului* (sz). 462. *Orgyé Marci rittye—Rîtu lui Ord'e Marți* (k). 463. *Ökrök kúttya—Fîntîna Boiilor.* 464. *Pajkos rittye—Fîntîna lui Paicoș* (k). 465. *Palló—Punt'e* (régi fapalló). 466. *Papok erdeje—Pădurea Popt'ilor* (a régi katolikus Status erdeje volt, magát a Gorbó völgyét is régebben Papok völgyének nevezték). 467. *Papok kúttya—Izvoru Popt'ilor.* 468. *Sport ucca—Strada Sportului.* 469. *Tenye gödre—Groapa lui Teńea* (sz, k). 470. *Tolvajok úttya—Drumu Tîlharilor.* 471. *Tót-parlag* (k, bokros, erdős hely).

JANITSEK JENŐ

BÁNKFALVA, MENASÁG ÉS CSÍKSZENTGYÖRGY HELYNEVEI

Az alcsíki medence egyik, Csíkszeredától délkeletre, keletre húzódó völgyében három nagyobb település fekszik: *Csíkbánkfalva* (Bancu), *Csíkszentgyörgy* (Ciucsîngeorgiu) és *Csíkmenaság* (Armăşeni). Csíkra annyira jellemző tízesrend-

szerrel ezekben a helységekben is találkozunk, bár a mai települést alkotó tízesek itt már jórészt összenőttek. Csíkbánkfalva a következő öt tízesből áll: *Altízes, Martonos, Simó szége, Egykétfalva* és a távolabbi *Kotormány*. Csíkszentgyörgynek négy tízese van: *Háromtízes, Jenőfalva, Kányák tize, Kőrisményfalva*. Csíkmenaság öt tízesre oszlik: *Alszeg, Középszeg, Felszeg*, a falutól északra húzódó *Pottyand* és az újabban létesült település: *Menaságújfalu*.

E három település helynévanyagát kül- és belterület szerint csoportosítottam. A külterület névanyagához a három összefüggő település határát együtt bemutató térképvázlatot csatolok.

A gyűjtést 1983—84-ben végeztem.

A helynevek után található szokásos rövidítések: ép = épület, sz = szántó, e = erdő, fr = falurész, k = kaszáló, l = legelő, p = patak, u = utca.

I.

Csíkbánkfalva ~ *Bánkfalva* ~ *Bánfalva* ~ *Bánfala, -ba, -ból, -ba*. Belterület: I. *Altízes* (fr): 1. *Alsó-ucca* ~ *Mellék-ucca* ~ *Lövőtei ucca* ~ *Zsákucca* (Lövétei nevű családok laknak itt). 2. *Altízesi patak-ucca* ~ *Patakfalva* (u). 3. *Bót* (falusi üzlet). 4. *Farkazó uccája* ~ *Havas-úttya, uccája*. 5. *Fësső-ucca* ~ *Mellék-ucca* ~ *Zsákucca*. 6. *Göncédi patak* ~ *Martonos pataka*. 7. *Kërëszfa* (a tízes keresztfája). 8. *Kőhíd* (a Göncédi patakon át vezet). 9. *Nyílt ucca*. 10. *Szënmártoni főút* (Csíkszentmártonba vezet). 11. *Szent János kápolnája* (ép). 12. *Tóbidomb* ~ *Domb* (a falun belül egy üres térség, tér). 13. *Tóbi-kert* (k, régen Tóbi Sándor tulajdonában; a *Tóbi* ma is élő csn.). 14. *Tulit uccája*. II. *Martonos* (fr): 15. *Kërëszfa* (a tízes keresztfája). 16. *Kollektív* (ép, a gazdaság székháza). 17. *Kovácsok uccája* (Kovács nevű családok lakják). 18. *Martonos* (u). 19. *Nagyucca*. 20. *Ződ uccája* (Zöld nevű család lakik az utcában). III. *Simó szége* ~ *Simó segge* (fr): 21. *Alsó-Iskola* (ép). 22. *Árvák uccája* ~ *Zerkula uccája* (Zerkula nevű család lakik benne). 23. *Aszal ucca*. 24. *Bánfalvi Kultúr* (művelődési otthon). 25. *Főút*. 26. *Györgyök uccája* ~ *Zsákucca* (György nevű család lakik benne). 27. *Kányák uccája* (Kánya nevű családok lakják). 28. *Kendërës-kert*. 29. *Kërëszfa* (a tízes keresztfája). 30. *Kutas-kert* (k). 37. *Sánták kúttya* (kihaló név, már lokalizálni sem tudják). 32. *Simó-szége uccája* ~ *Kozma uccája* (Kozma nevű család lakik benne). 33. *Szérű*. 34. *Traktorállomás*. 35. *Zsákucca*. IV. *Étykétfalva* ~ *Itkétfalva* (fr): *Aprózár* (zöldségüzlet). 37. *Barom-tér* ~ *Barom-kert* (k, régen barompiac). 38. *Bodega* (ép, kocsma). 39. *Bót* (ép. méteráru). 40. *Buszmegálló*. 41. *Cëka-kert* (k, régebb a fiatalság gyülekező helye, itt *cëkapëccëztek* 'cicáztak, cicajátékot játszottak'). 42. *Cukrázda* ~ *Cuki* (ép). 43. *Csekék uccája* (Cseke nevű család lakik benne). 44. *Egésségügy* ~ *Diszpenzár* (ép). 45. *Fësső-Iskola* (ép). 46. *Fiság* (folyó). 47. *Főút*. 48. *Fürdő ucca* (Adorján-fürdő fele vezet). 49. *Fűz-kút* (forrás). 50. *Gálok uccája* (Gál nevű családok lakják). 51. *Gondos-kert* (beépített terület a Piacszeren). 52. *Hősök emléke* (háborús emlékmű). 53. *Hősök emlékjele* (1926-ban felállított háborús emlékmű). 54. *Kálvária* ~ *Kálvária kápolnája* (ép). 55. *Kálvária-temető* (a falu temetkezési helye). 56. *Kálvária úttya* ~ *Panni úttya*. 57. *Kabdëbó bóttya* ~ *Vasüzlet* (ép, hajdan Kapdebó örmény kereskedőé). 58. *Kërëszfa* (a tízes keresztfája). 59. *Kërësztësëk uccája* (Keresztes nevű családok lakják). 60. *Kicsi ucca*. 61. *Martonos felé vezető út*. 62. *Mincënti út* (Mindszent fele vezet). 63. *Mozi* (ép). 64. *Nagy-híd* (a Fiságot íveli át). 65. *Páros-híd* ~ *Kettős-híd* (régen a Fiság két ágban folyt, ezért két híd vezetett át rajta). 66. *Piac-tér*. 67. *Szabó Béni malma* (ép). 68. *Szënt Anna kápolnája* (ép). 69. *Szëntëtyház pataka*. 70. *Sziget* (Szabó Béni malma van ezen a kiugró, szigetszerű területen). 71. *Templom* (ép). 72. *Vargák uccája* (ma már kihalt csn. a *Varga*). 73. *Víz mejjéke* ~ *Fisák mënte* (u). 74. *Zsákucca*. V. *Kotormány* (fr.): *Főucca*. 76. *Bót* (ép). 77. *Híd*. 78. *Iskola* (ép). 79. *Kápolna* (ép). 80. *Kápolna úttya*. 81. *Kërësztfa* (a tízes keresztfája). 82. *Kotormány pataka* ~ *Patak*. 83. *Kicsi ucca* ~ *Kicsid ucca* ~ *Alsó ucca*. 84. *Kotormányi út*. 85. *Sándorok uccája* (régebb a Sándor nevű családok lakták). 86. *Szérű*. Külterület: 87. *Ábrán* ~ *Ábrán* ~ *Ábrány* (k, a helyiek szerint egy Ábrahám nevű személyé volt). 88. *Ádám-kert* (k). 89. *Adorján-fürdő* (fürdőhely). 90. *Akasztófa dombja* (k). 91. *Aklos bérce* (k). 92. *Aklos-bérce kúttya* (forrás). 93. *Aklos-bérce teteje* (k). 94. *Aklos-bérce úttya*. 95. *Alsó-Köves-patak* (e). 96. *Alsó-Köves-sarok* ~ *Kicsi-Köves-sarok* (k). 97. *Alsó-Maj-telek* (l). 98. *Aranyas* (k). 99. *Árnyék* (k). 100. *Árnyék-tető* (k). 101. *Árnyék úttya*. 102. *Ástút-kert* (k). 103.

Átolmënő (sz). 104. *Bagjod* (l). 105. *Bagjod pataka* (p, l). 106. *Bagjod töve* (l). 107. *Békai-borvíz* (borvízforrás). 108. *Baländ ódala* (k). 109. *Bálind bükke* (e). 110. *Bándi-láb* (sz). 111. *Bánfalvi lok ~ Lok* (sz). 112. *Bëcs vőgye* (k). 113. *Békásd ~ Békás* (k, l). 114. *Békás-kút* (forrás). 115. *Békás-patak* (p, k). 116. *Békás-tő* (k, l). 117. *Bene György kúttya* (forrás, k, l). 118. *Bérc-tető* (e). 119. *Besső-Bándi* (k). 120. *Besső-Bándi kúttya* (forrás). 121. *Bëze északja* (sz). 122. *Bëze lapossa* (sz). 123. *Bëze patakja*. 124. *Bodó ~ Bodó vőgye* (a Bodó kihalt csn. a faluban). 125. *Bodó feje* (l). 126. *Bodó pataka*. 127. *Borokné ajja* (k). 128. *Borozlik ~ Borzlik* (k). 129. *Borvízforrás*. 130. *Bütü* (e). 131. *Ciher* (e). 132. *Csatorna* (l). 133. *Csatorna kúttya* (forrás). 134. *Csatorna úttya*. 135. *Csécsënd ~ Csécsëny* (k, l). 136. *Csécsën keresztfája*. 137. *Csécsën kúttya* (forrás). 138. *Csécsën-tető* (k). 139. *Csécsënd úttya*. 140. *Csëmëte-kert* (k). 141. *Csëre ajja* (e). 142. *Csëre-tető* (k, „régen csëre vót itt"). 143. *Csonkod* (k, az egyik része eróziós terület). 144. *Csonkod árka*. 145. *Csonkod bérce* (k). 146. *Csonkod farka* (k). 147. *Csonkod kihágaja* (k). 148. *Csonkod kúttya ~ Nagy-kút* (forrás). 149. *Csonkod úttya*. 150. *Csűrők háta* (sz). 151. *Disznyóférëdő* (sz, vizenyős terület). 152. *Dránicás* (e). 153. *Dránicás úttya*. 154. *Édës-bükk* (sz). 155. *Egerszék büteje* (l). 156. *Endës-föd* (sz, a csn. ma nem él a faluban). 157. *Eprésmád ~ Eprésmáz* (k). 158. *Erdészház* (ép). 159. *Erős-tető* (e). 160. *Falurész* (l). 161. *Farkazó-tő* (k). 162. *Fëlmënő* (sz). 163. *Fenyő* (l). 164. *Fenyő feje* (k). 165. *Fenyő feje úttya*. 166. *Fenyő-ódal* (k, l). 167. *Fenyő-tető* (l). 168. *Fësső-Köves-patak* (p, e, k). 169. *Fësső-Köves-sarok ~ Nagy-Köves-sarok* (k). 170. *Fësső-Maj-telek* (l). 171. *Fióka* (l). 172. *Fióka büteje* (l). 173. *Fióka kúttya* (forrás). 174. *Fióka pusztája* (l). 175. *Fióka úttya*. 176. *Fűz vége* (sz, régen fűzfák voltak itt). 177. *Gergé Istán háza* (k, régen lakóház is volt e területen; a Gergé ma nem élő csn.). 178. *Gödrős út*. 179. *Gödrös útra mënő* (sz). 180. *Gőncéd* (e). 181. *Görgős* (e). 182. *Görgős kúttya* (forrás, e). 183. *Görgős pusztája* (e, l). 184. *Györöt szëge* (k). 185. *Györöt-szëge kúttya* (forrás). 186. *Györöt-szëge pataka* (p, k). 187. *Györöt-szëge úttya*. 188. *Hargas* (sz). 189. *Harisad* (k). 190. *Harukáj* (k). 191. *Havas ajja* (k). 192. *Havas mező* (k, l). 193. *Havas-tető* (k). 194. *Havas úttya*. 195. *Havas-úttya ajja* (k). 196. *Hideg-kút* (e, forrás). 197. *Hortyád* (e). 198. *Hossszú* (k). 199. *Hosszú-havas* (k). 200. *Hosszú-mező* (k). 201. *Hosszú-mező hágója* (k). 202. *Hosszú-mező pataka* (k, p). 203. *Hurrogató* (k). 204. *Istállók* (ép). 205. *Johaj* (sz, juharfás terület volt). 206. *Kálvária ódala* (k). 207. *Kápolna ajja ~ Kápolna-ódal* (sz). 208. *Kápolna dombja* (k). 209. *Kápolna-tető* (k, sz). 210. *Kápolna úttya*. 211. *Karacsi* (k). 212. *Karacsi pataka* (k, p). 213. *Karacsi úttya*. 214. *Kati csárda* (ép, fogadó). 215. *Kati része* (k). 216. *Kati-része kúttya* (forrás). 217. *Kati-része töve* (k). 218. *Kati-része úttya*. 219. *Katona-borvíz* (gyakorlatozó katonák fedezték fel ezt a borvízforrást). 220. *Katorga* (l). 221. *Katorga úttya*. 222. *Kërësztës Gyula kúttya* (forrás). 223. *Kertre mënő ~ Kerre mënő* (sz, régen itt volt a kotormányi és a szentimrei határt elválasztó kerítés). 224. *Kert ajja* (k). 225. *Kert ódala* (k). 226. *Kerülő* (e, l). 227. *Kerülő ajja* (e, l). 228. *Keskény* (k). 229. *Kicsi-Havas* (sz). 230. *Kicsi-Havas úttya*. 231. *Kicsi-köves-kút* (forrás). 232. *Kicsi-kút* (forrás). 233. *Kicsi-Lenës-patak* (p, k). 234. *Kis-kút* (k, forrás). 235. *Kis-mező ~ Kicsi-mező* (sz). 236. *Kis-vőgy* (sz). 237. *Kisvőgy bérce* (sz). 238. *Kotormányi kőbánya* (földmélyedés). 239. *Köves* (köves talajú sz). 240. *Közep-bükk* (l). 241. *Közep-láb* (sz). 242. *Közep-láb úttya ~ Közep út* 243. *Közép-puszta* (l). 244. *Kurukló* (k). 245. *Küsső-Bándi* (k). 246. *Küsső-Bándi kúttya* (forrás). 247. *Lágy-fődek* (k, l). 248. *Lapos-csëre* (sz). 249. *Lauj pusztája* (k). 250. *Lesőd* (e). 251. *Lesőd feje* (e). 252. *Lesőd pataka* (p, e). 253. *Lesőd pusztája* (e). 254. *Lesőd úttya*. 255. *Likas-föd* (k, régebb szántó, közepén kúttal, melyet kerülgetni kellett szántáskor). 256. *Likas-föd kúttya* (forrás). 257. *Lok* (sz). 258. *Lulu* (e). 259. *Lulu nyaka* (e). 260. *Lulu pataka*. 261. *Madarak ösvenye* (ú). 262. *Maj ~ Majd* (l). 263. *Maj-bükk ~ Maj bükke* (l). 264. *Maj hëgyësse* (l). 265. *Maj-kert* (l). 266. *Maj nyaka* (l). 267. *Majd-ódala* (l). 268. *Mána ódala* (sz). 269. *Máték csorgója* (forrás, k). 270. *Máték teleke* (k). 271. *Máté-teleke sorka* (k). 272. *Meszës-patak* (p). 273. *Mocsár-kert* (k). 274. *Mogyorós sorok* (l). 275. *Nagy-Hajlás* (e). 276. *Nagy-Hajlás teteje* (e). 277. *Nagy-Havas* (e, k, l). 278. *Nagy-köves-kút* (forrás). 279. *Nagy-köves-kút-kert* (l). 280. *Nagy-kút* (forrás). 281. *Nagy-Lenës-patak* (p, k). 282. *Nagy-mező* (sz). 283. *Nagy-út* (e, l). 284. *Nagy-vőgy* (k). 285. *Nagy-vőgy ódala* (sz). 286. *Nagy-vőgy pataka* (p, k). 287. *Nagy-vőgy teteje* (k). 288. *Nyír* (l). 289. *Nyír-homlok* (l). 290. *Nyír-ódal ~ Fenyő-ódal* (l). 291. *Nyír pataka*. 292. *Orfarki út*. 293. *Orfarok* (sz, dombnak alsó, elvékonyodó

része). 294. *Ökörruktató* (l). 295. *Őrház* (e). 296. *Ősven mejjéke* (k). 292. *Palkó gödre* (l). *Pap kúttya* (e, forrás). 299. *Patak-ódal* (l). 300. *Patkós nyire* (e). 301. *Pincéd* (e). 302. *Pincéd pataka* (e, p). 303. *Piripók* (e). 304. *Potyogás-kert* (l). 305. *Radovány* (e). 306. *Radovány felé* (ú). 307. *Radovány pataka*. 308. *Rakottyás* (e). 309. *Rigó* (k). 310. *Rigó teteje* (k). 311. *Rigó töve* (k). 312. *Rő* (sz). 313. *Rövid-láb* (k). 314. *Rűgy pataka* (l, p). 315. *Rűgy pataka higgya* (híd). 316. *Sáros-patak* (l). 317. *Sáros-patak kúttya* (forrás). 318. *Sáros-patak töve* (l). 319. *Sáros-patak úttya*. 320. *Sás-kihágó* (k). 321. *Sás-kút* (forrás). 322. *Sásos-patak* (k, p). 323. *Sásos-telek* (k). 324. *Sás-tető* (k). 325. *Sátoros kertek* (a falu leégett régen, s itt ütötték fel a sátrakat). 326. *Sükösök ~ Sükös-telek* (k). 327. *Szállásd* (e, k, l). 328. *Szállás teteje* (e). 329. *Szénamező* (e). 330. *Szénégető* (l). 331. *Szénégető pataka* (p). 332. *Szénégető úttya*. 333. *Szentetyház pataka* (a patak határvonal Szentgyörgy és Bánkfalva között). 334. *Szent János mezeje* (sz, a kápolna körüli mező). 335. *Szőke ponkja* (l). 336. *Talaborvető* 337. *Téglavető úttya*. 338. *Tekerület* (l). 339. *Tekerület ajja* (sz). 340. *Tiszás sorka* (k). 341. *Üzáorgya* (l). 342. *Üzáorgya teteje* (k). 343. *Üz feje* (k). 344. *Üz vőgye* (k). 345. *Üz-vőgye pataka ~ Zűz pataka*. 346. *Váné* (k). 347. *Váné-hágó* (k). 348. *Váné-hágó-tető* (k). 349. *Váné kúttya* (forrás). 350. *Váné pataka* (k, p). 351. *Váné úttya*. 352. *Vágás* (e). 353. *Vágási borvíz* (forrás). 354. *Vágás pusztája* (l). 355. *Vágás-pusztája kúttya* (forrás). 356. *Vágás pusztája pataka* (p). 357. *Vasút* (k, a II. világháború idején vicinális vezetett fel ide). 358. *Verměd* (e, l). 359. *Vermět pataka* (p, l). 360. *Vízre-mënő* (sz).

II.

Csíkszentgyörgy ~ *Szëntgyörgy* ~ *Szëngyörgy* ~ *Szöngyör*; -ön, -ről, -re; (Ciucsîngeorgiu). Belterület: I. *Három-tízes* (fr): 1. *Alsó-Sás-kert* (k). 2. *Antalok uccája* (régen Antal nevűek laktak benne, ma kihalt csn. az Antal). 3. *Apróz ár* (ép. zöldségüzlet). 4. *Borsok kertye* (k, régen a Bors család tulajdona volt; a Bors élő szn.). 5. *Borvíz ucca* (a forrás fele vezet). 6. *Cikó-malom* (ép). 7. *Fësső-Iskola* (ép). 8. *Fësső-Sás-kert* (k). 9. *Fësső-Zata* (u). 10. *Fisák ~ Fiság* (folyó). 11. *Források* (több forrás és a belőlük eredő csermely). 12. *Gagyaszár ucca* (a Lacok utcájából ágazik kétfele). 13. *Gálok uccája ~ Olajos ucca* (Gál nevű családok lakják, ill. olajprés volt az utcában). 14. *Lacok higgya* (a Fiságon át). 15. *Lacok uccája* (Lacz nevű családok lakják). 16. *Lesőd-kert* (k). 17. *Majka* (u). 18. *Malom ucca* (Czikó Kálmán malma felé vezet). 19. *Monyas-kert* (k). 20. *Mozi* (ép). 21. *Nagy-kert* (k, nagy kiterjedésű). 22. *Rét úttya ~ Rét felé* (ú). 23. *Román templom* (ép). 24. *Sás-kert* (k, vizenyős terület, melyet a Monyasd patak két részre oszt: Alsó- és Felső-Sás-kert). 25. *Sás-kert ucca ~ Monyasd ucca*. 26. *Szëntkërëszt-kápolna ~ Háromtízesbeli kápolna* (ép). 27. *Szennyës-kert* (k, a volt tulajdonos nevéről). 28. *Temető*. 29. *Templom háta* (sz). 30. *Tompos-kert* (k, a Tompos család birtoka volt). 31. *Udvari-kert* (ma beépített terület, régen az Udvari család tulajdona). 32. *Zata ~ Zata uccája* (u). II. *Jenőfalva* (fr). 33. *Alsó-Kendërës-kert* (k). 34. *Ballák uccája* (Balla nevű családok lakják). 35. *Cikó-malom* (vízimalom). 36. *Cikók uccája*. 37. *Kaszák kertye* (k, a Kasza családé volt). 38. *Kaszák uccája* (a Kasza nevű családok lakják). 39. *Fësső-Kendërës-kert* (k). 40. *Kendërës-kert* (k, a Zata utcája osztja alsó és felső részre, kendert termesztettek rajta). 41. *Lukácsok uccája ~ Román templom uccája ~ Román pap uccája* (Lukács nevű családok lakják). 42. *Malom-kert* (k, régen a Vitosok malma volt itt). 43. *Vitosok malma* (ma már nincs meg a malom), III. *Kányák tize* (fr): 44. *András Albërt uccája ~ Milicista ucca*. 45. *Basák uccája* (Basa nevű családok lakják). 46. *Bors ucca* (Bors nevű családok lakják). 47. *Bor ucca* (Bor pataka felé vezet). 48. *Bót* (ép, üzlet). 49. *Cigányok ~ Cigánsor ~ Cigánszër*. 50. *Domokosok uccája* (Domokos nevű családok lakják. 51. *Gál Endréné uccája ~ Malom ucca* (régen fűrészmalom volt az utcában). 52. *Gálok uccája ~ Új ucca* (a Gál családok lakják, az Új nevű hely felé vezet). 53. *Györgyök uccája* (György nevű családok lakják). 54. *Iskola* (ép). 55. *Iskola uccája ~ Főzde uccája ~ Finánc ok uccája* (az iskola melletti ucca, mely a pálinkafőzde felé vezet; régen a pálinkafőzést ellenőrző finánc ok lakták). 56. *János Sándor uccája*. 57. *Kaszák uccája* (a Kasza családok lakják). 58. *Kultúr* (a művelődési otthon épülete). 59. *Kultúr uccája ~ Kujtúj uccája*. 60. *Malom ucca ~ Mártonfiak uccája*. 61. *Milícia* (ép). 62. *Néptanács* (ép). 63. *Posta* (ép). 64. *Szőcsök uccája* (Szőcs nevű családok lakják). 65. *Új-iskola* (ép). IV. *Kőrismén*

falva (fr.): 66. *Bándi-kert* (k). 67. *Bogdányok kertye* (k, régen a Bogdán családok tulajdona volt). 68. *Bufët* (ép). 69. *Dobondi ucca* (Dobondi nevűek lakják). 70. *Forrók uccája* (a Forró nevű családok lakják). 71. *Fotbalpája* (k). 72. *Híd*. 73. *Mëncënti-kert* (k). 74. *Miklósok kertye*. 75. *Miklósok uccája* (a Miklós nevű családok lakják). 76. *Nyirők uccája* (Nyirő nevűek laknak itt). 77. *Önki* (ép). 78. *Palló* (átjáró). 79. *Potocki-kert* ~ *Bédi-kert* (k, régen Potovszky, illetőleg Bédi tulajdon). 80. *Régi-temető* (k). 81. *Suvadás-kertek* (k). 82. *Szilvás Zalán* (u). 83. *Szoros ucca* ~ *Szoros* ~ *Kicsi ucca* (csak gyalog lehet haladni rajta). 84. *Szőcsök uccája* (a Szőcs családok lakják). 85. *Templom ucca*. 86. *Tulitok uccája* (a Tulit nevű családok lakják). Külterület: 88. *Ág pataka* (e). 89. *Ág-sorok* (l). 90. *Áj* (k). 91. *Áj-tető* ~ *Áj teteje* (k). 92. *Áj-tő* (k). 93. *Aklos* (e). 94. *Aklos pusztája* (k). 95. *Alsó-Áj* (k). 96. *Alsó-Áj északja* (k). 97. *Alsó-Áj feje* (k). 98. *Alsó-Áj pataka* ~ *Áj pataka* (p, k). 99. *Alsó-Áj verőféje* (k). 100. *Alsó-Csatorna* (k). 101. *Alsó-Csatorna pataka*. 102. *Alsó-kút* (forrás, kút Aranyásás patakában). 103. *Alsó-Lok* ~ *Szöngyörgyi Lok* ~ *Lok* (sz). 104. *Alsó-Méj-patak* (p, k). 105. *Alsó-Sűrű* (e). 106. *Alsó-Szudurjás pataka* (p, e). 107. *Alsó-vőgy* (sz). 108. *Apadó* (k, l). 109. *Apadó-kút* (forrás). 110. *Apadó nyire* (ma fenyves). 111. *Aporé pataka* (p, l). 112. *Aranyásás* (k). 113. *Aranyásás északja* (k). 114. *Aranyásás feje* (k). 115. *Aranyásás feneke* (k). 116. *Aranyásás patakja* (p, k). 117. *Aranyásás teteje* (k). 118. *Aranyásás töve* (k). 119. *Aranyásás úttya*. 120. *Aranyásás verőféje* (k). 121. *Aratás dombja* (k). 122. *Aratás teteje* (k). 123. *Bagjad* ~ *Bagjod* (l). 124. *Bajkó* (k). 125. *Bakié* (e, k). 126. *Bándi* (e, „ebben az erdőben van egy barlang, ahol régen egy Bándi nevű rablóvezér tanyázott"). 127. *Bándi hëgyësse* (e). 128. *Bándi teteje* (e). 129. *Beke* (k). 130. *Beke feneke* (k). 131. *Beke kúttya* (forrás). 132. *Belső-Apadó* ~ *Besső-Apadó* (k). 133. *Belső-Bándi* (e). 135. *Belső-Marhanyelő* (l). 136. *Belső-Pünkösd lapossa* (l). 137. *Besső-ösven* (l). 138. *Bence* (l). 139. *Bence feje* (k). 140. *Bence nyaka* (e). 141. *Bence pataka* (k, p). 142. *Benësd* (k). 143. *Benës bérce* (k). 144. *Benës feje* (k). 145. *Benësd ódala* (k). 146. *Benës pataka* (p, k). 147. *Benës teteje* (k). 148. *Benëstő* (k). 149. *Bika-kert* (l). 150. *Bika vőgye* (l). 151. *Birde* (e, k). 152. *Bocskor-kút* (forrás, kút; Bocskor nevű személy ásta). 153. *Bojzás-telek* (e). 154. *Boldogasszon kápolnája* (ép). 155. *Bolondos* (l). 156. *Bolondos pataka* (l, p). 157. *Borittós-telek* (e, a gyerekek pásztorkodás közben *borittókat* ('a túró tárolására szolgáló fadoboz') eregettek le a lejtős oldalon). 158. *Borka kúttya* (forrás, k). 159. *Bor loka* (k). 160. *Borozlik ajja* (sz). 161. *Bor pataka* (p, k). 162. *Bor pataka észka* (k). 163. *Bor pataka feje* (k). 164. *Bor pataka száda* (k). 165. *Bor pataka teteje* (k). 166. *Bor pataka töve* (k). 167. *Bor pataka úttya*. 168. *Bor pataka verőféje* (k). 169. *Bőjte* (l). 170. *Bőjte feje* (l). 171. *Bőjte pataka* (l). 172. *Büdös-gödör* (kénes gödör a Gatal oldalában). 173. *Bükk ajja* (k). 174. *Cigán* (l). 175. *Cigán-vápa* (l) ~ *Adorján-fürdő* (a területen fürdő van). 176. *Ciher* (l, bozótos terület). 177. *Csatorna* (k). 178. *Csatorna pataka* (k, p). 179. *Csihányos* (e). 180. *Csëndőr-kút* (forrás, régen a csendőrök pihenőhelye). 181. *Csërcsuj* ~ *Csërcsujoké* (e). 182. *Csërcsuj ódala* (e). 183. *Csërevég* (l). 184. *Csinatërës-sorok* ~ *Csënetërës-sorok* (e). 185. *Csinód* (k). 186. *Csinód ajja* (k). 187. *Csinód hëgyësse* (k). 188. *Csinód nyaka* (k). 189. *Csutak-kert* (k). 190. *Dëák György* (e). 191. *Dëszkapiac* (e). 192. *Disznyós-vőgy* (sz). 193. *Dránicás* (e). 194. *Durgó* (e). 195. *Egered* ~ *Egeret* (k). 196. *Egered ódala* (k). 197. *Egeres-kút* (forrás, l). 198. *Egëtt vész* (l). 199. *Egrës-aszó* ~ *Egrës-aszó vőgye* (k, sz). 200. *Egrës-aszó északja* (k). 201. *Egrës-aszó feje* (k). 202. *Egrës-aszó feneke* (k). 203. *Egrës-kút* (forrás). 204. *Egrës-aszó pataka* (p). 205. *Egrës-aszó verőféje* (k). 206. *Emre-kert* (k). 207. *Emre-kert nyaka* (k). 208. *Endre teteje* ~ *Endréd* (k). 209. *Erős-patak* (e). 210. *Erős-patak feje* (e). 211. *Farkasverëm* (k). 212. *Fás-vőgy* (e). 213. *Fenyő* (k). 214. *Fenyősorok* (k). 215. *Fenyő-tető* (k). 216. *Fësső-Áj* (k). 217. *Fësső-Áj északja* (k). 218. *Fësső-Áj feje* (k). 219. *Fësső-Áj pataka* (p, k). 220. *Fësső-Áj verőféje* (k). 221. *Fësső-Csatorna* (k). 222. *Fësső-Csatorna pataka* (p). 223. *Fësső-Lok* ~ *Szöngyörgyi Lok* ~ *Lok* (sz). 224. *Fësső-Méj-patak* (k). 225. *Fësső-Sűrű* (e). 226. *Fësső-Szudurjás pataka* (e). 227. *Fësső-vőgy* — *Egrës-aszó* — *vizesvápa*. 228. *Fësső-vőgy teteje* (k). 229. *Fingó-Hágó* (e). 230. *Gálok kertye* (k). 231. *Gatal teteje* (k). 232. *Györgykovácskert* (k). 233. *Gyögy Pál kúttya* (forrás, l). 234. *Gyurka ódala* (l). 235. *Gyükeres* (e). 236. *Gyürke sorka* (k). 237. *Hágó* (út). 238. *Hágó feje* (k). 239. *Hágó pataka* (k). 240. *Hágó-tő* (l). 241. *Hagymás-telek* (e, sok vadhagyma terem benne). 242. *Haram* (k). 243. *Haram ódala* (e, l). 244. *Haram pataka* ~ *Cigán-patak* (p, e). 245. *Haram teteje* (e). 246. *Harmodik-kút* (forrás). 247. *Hatvankettős* (k, e területen 1662-ben

utat csináltak, a kövön ma is rajta van az évszám). 248. *Havas* (e, k, l). 249. *Havas-karéj* (l). 250. *Havas-ódal* (k). 251. *Havas-tető* ~ *Havas teteje* (k). 252. *Havas-vég* (l). 253. *Hëgyës ajja* (k, sz). 254. *Hevedër* (k). 255. *Hevedër orra* (k). 256. *Hevedër pataka* (p, k). 257. *Hideg-kút* (forrás, e). 258. *Hidegség feneke* (k). 259. *Hijászó* (k). 260. *Hijászó úttya*. 261. *Hosszú-ág* (k). 252. *Hosszú-ág feje* (k). 263. *Hosszú-mezö* (k). 264. *Hosszú-mezö hëgyësse* (k). 265. *Hosszú-sorok* (k). 266. *Ikër-kút* (forrás). 267. *Iporka* (e). 268. *Jáhoros* (e, l). 269. *Kánya ódala* (sz). 270. *Kápolna nyaka* (l). 271. *Kápolna-ódal* (l). 272. *Kárujé pataka* (p, l). 273. *Kerek-magyaró* (k). 274. *Kerektom* (k). 275. *Kerejövő* (sz). 276. *Kerülő* (k). 277. *Kerülő ajja* (k). 278. *Kerülő nyaka* (k). 279. *Kétút köze* (sz). 280. *Kesős-vőgy* (e, l). 281. *Kicsi-bükk sorka* (e). 282. *Kicsi-bükk* (e, ma fenyves). 283. *Kicsi-hosszú-ág* (k). 284. *Kincsës ódala* (k, „régen itt kigyúlt egy fény, az emberek ide jöttek aranyat keresni, de sosem találtak kincset"). 285. *Kincsës-sorok* (l). 286. *Kis-Bérc* ~ *Kis-Bérc* (k). 287. *Kis-Bérc teteje* (k). 288. *Kis-Bolondos* (l). 289. *Kis-Haram* (e). 290. *Kotormányi ódal* (sz). 291. *Kozsókok vápája* (k). 292. *Kőkërëszt*. 293. *Kőkút* (forrás, e). 294. *Kőlik* (l). 295. *Körtevéa sorka* (e). 296. *Kőszék tőve* (k). 297. *Köves hágó* (régi út). 298. *Köves-szër* (sz). 299. *Közbérc* (k). 300. *Közbérc északja* (k). 301. *Közbérc ódala* (k). 302. *Közbérc verőféje* (k). 303. *Középső-kút* (forrás). 304. *Középső-Nádas* (k). 305. *Közep-vőgy* (k). 306. *Közep-vőgy teteje* (k). 307. *Kristine* (l, p). 308. *Kurta-hëgy* (k). 309. *Kurta-hëgy teteje* (sz). 310. *Kútak kúttya* (k). 311. *Kútak pusztája* (k). 312. *Kútas gödör* (k, Monyasdban van). 313. *Küssö-Apadó* (k). 314. *Küssö-Bándi* (e). 315. *Küssö-Marhanyelő* (l). 316. *Küssö-ösven* (l). 317. *Küssö-Pünkösd lapossa* (e). 318. *Küszürű* ~ *Küszürűs* (e). 319. *Küszürű pataka* (p, l). 320. *Küszürű-tőve* (e). 321. *Lajtorjás ódala* (e). 322. *Legyënd* (e). *Likszék* (k). 324. *Likszék északja* (k). 325. *Likszék feje* (k). 326. *Likszék kúttya* (forrás). 327. *Likszék pataka* (p, k). 328. *Likszék verőféje* (k). 329. *Lok* ~ *Szëngyörgyi lok* (sz). 320. *Lovászó* (l). 331. *Marhanyelő* (l, „a marhákat az erdő régen elnyelte"). 332. *Marostom* (k). 333. *Marostom teteje* (k). 334. *Márton Istán teleke* (k). 335. *Medvés-bükk* (k). 336. *Medvés-bükk kúttya* (forrás). 337. *Medvés-bükk pataka* (Bor patakába ömlik, k). 338. *Méj-patak* (p, k). 339. *Méj-patak feje* (k). 340. *Monyasd* (k). 341. *Monyas feje* (k). 342. *Monyas kúttya* (forrás). 343. *Monyasd* ~ *Monyas pataka* (p, k). 344. *Monyas-pataka északja* (k). 345. *Monyas-pataka feneke* (k). 346. *Monyas-pataka verőféje* (k). 347. *Monyas-tető* (sz). 348. *Monyas-tő* (k). 349. *Morsnyán-teleke* (e). 350. *Nádas* (k). 351. *Nádas-patak* (p, k). 352. *Nádas-patak-alsó* (k). 353. *Nádas-patak-fësső* (k). 354. *Nagy-Bolondos* (l). 355. *Nagy-hajlás* (l). 356. *Nagy-Haram* (e). 357. *Nagy-kút pusztája* (l). 358. *Nagyré pataka* (e, p). 359. *Nëgyedik-kút* (forrás). 360. *Nyergeli* (sz). 361. *Nyír ajja* (k). 362. *Nyír-ajja pataka* (k, p). 363. *Nyír-vég* (k). 364. *Nyőrinc mezeje* (l). 365. *Órjás erőssе* (e). 366. *Órjás lapossa* (l). 367. *Palágó* ~ *Palágor* (k). 368. *Pap halála* (l, „A kutyafejű tatárok itt végeztek ki egy csomó papot, vérük megfogta a földet, s azóta is veres foltok látszanak a helyén; két pap megszabadult, de Órjás erőssében kivégezték őket is"). 369. *Papsa* (e). 370. *Papsa teteje* (e). 371. *Pap teleke* (e). 372. *Patak-ódal* (sz). 373. *Përzsëlés* (e, hajdan leégett). 374. *Pincéd feje* (e). 375. *Pincéd pataka* (p, e). 376. *Pósa-kert* (k). 377. *Pósa hëgye* (e). 378. *Pósa hëgyësse* (e). 379. *Pünkösd lapossa* (e). 380. *Rét* (k). 381. *Rókás-telek* (e). 382. *Salamás sorka* (k). 383. *Sáros patak* (e). 384. *Sáros-patak feje* (e). 385. *Sás* (k). 386. *Sás északja* (k). 387. *Sás feje* (k). 388. *Sás kúttya* (forrás). 389. *Sás pataka* (p). 390. *Sás teteje* (k). 391. *Sás tőve* (k). 392. *Sás úttya*. 393. *Sás verőféje* (k). 394. *Sátoros-kút* (forrás, e, régen sátoros cigányok tanváztak körülötte). 395. *Sátoros-kút pusztája* (e). 396. *Sűrű pusztája* (e). 397. *Sűrű-sarok* (e). 398. *Szakadát* (e). 399. *Szakadát váluja* (forrás). 400. *Szëgremënő* ~ *Szëgremënő-csutakos* (l). 401. *Szëmvíz* (forrás, szembántalmakra gyógyvíz). 402. *Szopos* (l). 403. *Szőllő sorka* (k). 404. *Szudurjás pataka* (p, e). 405. *Talaborkötő* (k). 406. *Talaborkötő északja* (k). 407. *Talaborkötő verőféje* (k). 408. *Táncos teleke* (k). 409. *Tekereg* ~ *Tekerek* (k). 410. *Tekereg pataka* (p). 411. *Tompád* (k). 412. *Tompád-bütü* (sz). 413. *Tompád sorka* (sz). 414. *Tós-telek* (e, apró tavak tarkítják). 415. *Válu ajja* (forrás). 416. *Virágos-telek* (k). 417. *Zata bükke* ~ *Zata* (k, régen bükk erdő volt). 418. *Zata pataka* (p, k). 419. *Ződ-nyak* (l).

III.

Csíkmenaság ~ *Mënaság* ~ *Ménaság*; -on, -ról, -ra (Armăşeni). Belterület: I. *Újfalu* ~ *Mënaság-Újfalu* (fr): 1. *Gödrösd* (u). 2. *Kicsi ucca*. 3. *Malom ucca* (régen malom volt az utcában). 4. *Misi-kert* (k, régen Márton Mihály tulaj-

dona). 5. *Új ucca.* II. *Alszëg* (fr.): 6. *Birták uccája.* 7. *Erdék uccája.* 8. *Fináncok úttya.* 9. *Főút* (a falut átszelő országút). 10. *Jáccó-kert ~ Fodbal-kert* (k). 11. *Kányák kertye* (régen a Kánya családé). 12. *Lengyár* (ép, ma nem üzemel). 13. *Mesz uccája.* 14. *Timák uccája ~ Tima uccája* (Tima határrész fele vezet). 15. *Zsákucca.* III. *Középszëg* (fr.): 16. *Ábrahám-ház* (ép). 17. *Bodega* (ép, kocsma). 18. *Csedők uccája.* 19. *Gazdaság* (a téesz épületei). 20. *Havaseleji út.* 21. *Iskola* (ép). 22. *Iskola ucca.* 24. *Kicsi Iskola* (ép). 25. *Kultúrház* (ép). 26. *Lok uccája* (a Lok fele vezet). 27. *Óvoda* (ép). 28. *Régi temető.* 29. *Tajak ucca* (a falubeliek szerint ebben az utcában *tajak* 'tajdok' emberek laknak). 30. *Templom* (ép). 31. *Új-temető ~ Temető.* 32. *Üzlet* (ép). IV. *Felszëg* (fr): 33. *Ador János uccája.* 34. *Kicsi ucca ~ Kicsid ucca.* 35. *Likat ucca* (Likat határrész felé vezet). 36. *Mestër ucca* (mesteremberek laknak benne). 37. *Nagu-hid.* 38. *Taploca vize mejjéke ~ Viz mejjéke* (u). V. *Pottyond ~ Pottyand* (fr): 39. *Alszëg út ~ Mezei út.* 40. *Árnyék út* (Árnyék határrész felé vezet). 41. *Borloka* (fr). 42. *Bot ucca* (régen Bot nevűek lakták). 43. *Búza-sor* (fr, a gazdagabb, tehetősebb falusiak régen „búzasorosok", a szegényebbek „gyócsingesek" voltak). 44. *Bükkfalva* (fr). 45. *Csëngettyű ~ Harangláb.* 46. *Csër ucca* (a Cser határrész felé vezet). 47. *Dánélok uccája* (régen a Dánél nevűek lakták). 48. *Gáspárok uccája* (Gáspár Péter lakik benne). 49. *Hallgatódomb* (régen a „törökökre itt hallgatóztak"). 50. *Istállók* (a téesz istállói). 51. *Jakabok uccája* (Jakab nevűek lakják). 52. *Kányák uccája.* 53. *Kovács-kert ~ Kovácsdi-kert* (k). 54. *Kërëszt.* 55. *Lázárfalva* (fr). 56. *Pál uccája* (Incze Pál lakott itt). 57. *Pozdor-sziget* (fr). 58. *Puszta-kert* (k). 59. *Szérű* (szénatároló). 60. *Üzlet ~ Bót* (ép). 61. *Vihar-telep* (u, *Vihar-telep, nem szeles* szólás azon alapszik, hogy az utca egyik lakójának gúnyneve: *Szeles*). Külterület: 62. *Ablak erőssе ~ Váncsáé* (k). 63. *Alsó-bükk* (e). 64. *Alsó-Harmadágy vőgye* (k). 65. *Alsó-Hivárok* (l). 67. *Alsó-Hivárok pataka* (p). 68. *Alsó-Pëtre* (e). 69. *Alsó-Pëtre hëgyësse* (e). 70. *Alsó-Sáros vőgye* (k). 71. *Ambrusoké* (k). 72. *Andorné* (e, k). 73. *Andorné kúttya* (forrás). 74. *Andorné pataka* (p, k). 75. *Apa pataka* (p, k). 76. *Apa-pataka kúttya* (forrás). 77. *Árnyék* (l). 78. *Ástút* (ú, e). 79. *Ástút feje* (l). 80. *Ástút-tő* (k). 81. *Átol-főd ~ Átol* (sz). 82. *Bagocko* (e). 83. *Bakkos-tető* (sz). 84. *Bakó telekje* (e). 85. *Baloq-sás* (k). 86. *Bándiaké* (k). 87. *Béd* (e, sz, k). 88. *Béd árnyéka* (sz). 89. *Béd feje* (k). 90. *Béd kúttya* (forrás). 91. *Béd-orja sorka* (k). 92. *Béd-orja teteje* (k). 93. *Béd pataka* (o, sz). 94. *Béd-pataka feje* (k). 95. *Béd-pataka töve* (k). 96. *Béd úttya.* 97. *Begës teleke* (e, k). 98. *Bëgyëntör* (k). 99. *Bëgyëntör-árnyék ódala* (k). 100. *Bëgyëntör kúttya* (forrás). 101. *Bëgyëntör lapája ~ Bëgyëntör lapátya* (k). 102. *Bëgyëntör pataka* (p, k). 103. *Bëgyëntör töve* (k). 104. *Bëgyëntör-verőféj ódala* (k). 105. *Bëgyëntör úttya.* 106. *Békasós* (l). 107. *Békasós kúttya* (forrás). 108. *Békasós pataka* (p, l). 109. *Bende homloka* (sz). 110. *Bene vőgye* (k). 111. *Bene-vőgye feje* (k). 112. *Bérc ajja* (k). 113. *Birták martya* (k). 114. *Bodosd ~ Bodos teleke* (l). 115. *Bodos bérce* (k). 116. *Bodos feje* (k). 117. *Bodos kúttya* (forrás). 118. *Bodos pataka* (p, sz). 119. *Bodos sorka* (k). 120. *Bodos-teleke-alsó* (sz). 121. *Bodos-telekefësső* (sz). 122. *Bodosd úttya.* 123. *Borbé bütü* (e). 124. *Borjús-telek ~ Bornyustelek.* 125. *Borosoké* (l). 126. *Borviz* (forrás, k). 127. *Bozsdút* (ú, k). 128. *Bozsdút teteje* (k). 129. *Bőj* (e, k, sz). 130. *Bőj bérce* (k). 131. *Bőj karja* (e). 132. *Bőj kúttya* (forrás). 133. *Bőj pataka* (p, k). 134. *Bőj-pataka feje* (k). 135. *Bőj-pataka töve* (sz). 136. *Bőj-töve eggyes* (sz). 137. *Bőj-töve kettős* (sz). 138. *Bőj úttya.* 139. *Buduj* (k). 140. *Buduj teteje* (k). 141. *Büdös-szék ódala* (k). 142. *Bükk* (e). 143. *Bükk-bérc* (k). 144. *Bükk-bérc ódala* (k). 145. *Bükk úttya.* 146. *Csedőké* (l). 147. *Csëmëte-kert* (k). 148. *Csër-ódal* (l). 149. *Cseterőse ~ Csata erőssе* (k). 150. *Cseterőse bükke* (e). 151. *Csinód* (e, k). 152. *Csinód sorka-alsó* (k). 153. *Csinód sorka-fësső* (k). 154. *Csiszërëk hëgyëssе* (k). 155. *Csobányos* (e, k, l). 156. *Csoma eleje* (l). 157. *Csoma vápája ~ Csoma ódala* (l). 158. *Csonka-bükk* (e, ültetett fenyves vége). 159. *Csonka-bükk-véa* (e). 160. *Csorgó kúttya* (forrás). 161. *Domokosok vőgye* (k). 162. *Egrëa* (e). 163. *Első-Havas-patak* (p, k). 164. *Első-Tomot* (l). 165. *Első-Tomot kúttya* (forrás). 166. *Első-Tomot pataka* (p). 167. *Endësëk vőgye* (k). 168. *Endréd* (e). 169. *Endred gerince* (e). 170. *Erdék telekje* (k). 171. *Erdék-telekje pataka* (p). 172. *Erdéné vőgye* (l). 173. *Erőss ajja* (sz). 174. *Erőss-ódal* (sz). 175. *Észaszaja ~ Es aszaja* (l). 176. *Észaszaja gërince* (l). 177. *Észaszaja kúttya* (forrás). 178. *Észaszaja pataka* (p, k). 179. *Észaszaja úttya.* 180. *Falbükk* (l). 181. *Falbükk pataka* (p, k). 182. *Farkafenyő* (e). 183. *Farkas-gyepű* (k). 184. *Farkas-gyepű kúttya* (forrás). 185. *Farkas-gyepű pataka.* 186. *Farkasok kertye* (l). 187. *Farkas-vész* (k). 188. *Farkas-vész feje*

(k). 189. *Farkas-vész háta* (e). 190. *Farkas-vész kúttya* (forrás). 191. *Farkas-vész mejjéke* (k). 192. *Farkas-vész pataka* (p, k). 193. *Farkas-vész sorka* (e, k). 194. *Farkas-vész úttya*. 195. *Fehérfenyő* (e). 196. *Fehérfenyő kúttya* (forrás). 197. *Fehérfenyő pataka* (p, l). 198. *Fenyővég* (sz). 199. *Fenyőviz* (p). 200. *Fësső-Bükk* (e). 201. *Fësső-Csatora kúttya* (forrás). 202. *Fësső-Csatora pataka* ~ *Csatora* (p, k). 203. *Fësső-Harmadágy vőgye* (k). 204. *Fësső-Hivárok* (k). 205. *Fësső-Hivárok kúttya* (forrás). 206. *Fësső-Hivárok pataka* (p, k). 207. *Fësső-Pëtre* (e). 208. *Fësső-Pëtre hëgyësse* (e). 209. *Fësső-Sáros vőgye* (k). 210. *Fiság* ~ *Fisák* (p, k). 211. *Fiság feje* (l). 212. *Gatal* (k). 213. *Gatal ajja* (k). 214. *Göröcs hágaja* (k). 215. *Györfik kúttya* (forrás). 216. *György Pëtërné vőgye* (l). 217. *Gyürke pataka* (p, l). 218. *Gyürke tartománya* (l). 219. *Gyürke teteje* (e). 220. *Háccsó-Havas-patak* (p, k). 221. *Hágó* (ú). 222. *Hágó árnyéka* (k). 223. *Hágó-bütü* (l). 224. *Hágó-bütü pataka* (p, l). 225. *Hágó feje* (e). 226. *Hágó kúttya* (forrás). 227. *Hágó pataka* (p, k). 228. *Hágó teleke* (k). 229. *Hágó-tő* (k). 230. *Halmágyiaké* (k). 231. *Harmadágy kúttya* (forrás). 232. *Harmadágy pataka* (p, k). 233. *Harmadágy úttya*. 234. *Harmadágy vőgye* ~ *Harmadágy* (sz). 235. *Harmadágy-vőgye ódala* (k). 236. *Határvőgy* (e, k). 237. *Hátulsó-Tomot* ~ *Háccsó-Tomot* (e). 238. *Hátulsó-Tomot kúttya* (forrás). 239. *Hátulsó-Tomot pataka*. 240. *Havas* ~ *Havas-ódal* (e). 241. *Havas eleje* (sz). 242. *Havaselejei út*. 243. *Havas-telek* (e, k). 244. *Havas-tető* (k). 245. *Hideg-kút* (forrás, k). 246. *Ina vőgye* (k). 247. *Ina-vőgye tőve* (k). 248. *Ince vőgye* (e, k). 249. *János Antalok vőgye* (k). 250. *Járos kapu* (sz). 251. *Járos kúttya* (forrás). 252. *Járos pataka* (p, k). 253. *Járos sorka* (k). 254. *Járos úttya*. 255. *Járos vőgye* ~ *Jávoros* (k). 256. *Jegy* (k, l). 257. *Jegy feje* (sz). 258. *Jegy kúttya* (forrás). 259. *Jegy pataka*. 260. *Jegy úttya*. 261. *Kántoré* (l). 262. *Kántoré nyaka* (l). 263. *Kápolna bükke* ~ *Kápolna-bükk* (e). 264. *Kápolna feje* (k). 265. *Kápolna nyaka* (k). 266. *Kápolna pataka* (p, k). 267. *Kápolna teteje* (e). 268. *Kápolna úttya*. 269. *Kecskéd ódala* (l). 270. *Kecskés hëgyësse* (l). 271. *Kelemëné* (k). 272. *Kerek-nád* (sz). 273. *Kerek-nád ajja* (sz). 274. *Kërëszfás-vőgy* (k). 275. *Késztút* (ú, l). 276. *Két-ré köze* (sz). 277. *Kétút köze* (k). 278. *Kicsi-Balog-vőgy* (k). 279. *Kicsi-Bodosd* (e, sz). 280. *Kicsi Dánélok vőgye* (k). 281. *Kicsid-Ástút teteje* ~ *Bala pincéje* (k). 282. *Kicsi-gödör* (sz). 283. *Kicsi-Ina vőgye* (k). 284. *Kicsi-Kozáros vőgye* (k). 285. *Kicsi-Ligat* (k). 286. *Kicsi-mező* (sz). 287. *Kicsi Pál Józsi vőgye* (k). 288. *Kicsi-Sëtét-vőgy* (k). 289. *Kicsi-Tódal vőgye* (le). 290. *Kicsi-vőgy* (le). 291. *Kis-Csinód* (k). 292. *Kis-Csinód pataka* (p, k). 293. *Kis-havas* (k). 294. *Kis-havas bütüje* (k). 295. *Kis-havas teteje* (k). 296. *Kis Istán sorka* (k). 297. *Komlós-vőgy* (k). 298. *Kontac* (Helyi mondóka: Ki Kontacon, Bé Meszën / Silló Pistát keresëm, sz). 299. *Korcsma-kút* (forrás, k). 300. *Korsó-szalma* (k). 301. *Kozáros* (k). 302. *Kozáros pataka* (p, k). 303. *Kőszék* (k). 304. *Kőszék feje* (k). 305. *Kőszék kúttya* (forrás). 306. *Kőszék pataka* (p, k). 307. *Kőszék tőve* (k). 308. *Kőszék úttya*. 309. *Kövecsës-vőgy* (l). 310. *Kövecsës-vőgy árnyéka* (l). 311. *Kövecsës-vőgy verőféje* (k). 312. *Köves-hágó* (e). 313. *Közbérc* (k). 314. *Közbérc északja* (k). 315. *Közbérc verőfele* (k). 316. *Közepső-Sáros vőgye* (k). 317. *Kupriné vőgye* (k). 318. *Lajtorjás* (e, k). 319. *Ligat* ~ *Likat* (sz). 320. *Ligat tőve* (sz). 321. *Ligat úttya*. 322. *Ligat vápája* (l). 323. *Lok* ~ *Potytyandi lok* (sz). 324. *Lok mënte* (sz). 325. *Lukácsoké* (l). 326. *Mána vőgye* (l). 327. *Mënasági hágó* (k). 328. *Mënaság havasa* (k, sz). 329. *Mënasági havastető* (e). 330. *Mënasági lok* ~ *Lok* (k). 331. *Menasági Órálló* (l). 332. *Mënaság pataka*. 333. *Mëncënti vőgy* ~ *Ölves sorka* (k). 334. *Mesz feje* (k). 335. *Mesz kërëszfája* (feszület). 336. *Mesz-ódal* (k). 337. *Mesz pataka* (p, k). 338. *Mesz teteje* (k). 339. *Mesz tetején való út*. 340. *Mesz úttya*. 341. *Mesz vőgye* ~ *Mesz* (k). 342. *Métafa*. 343. *Mónároké* (k). 344. *Muhar* (k). 345. *Nagy-Balog-vőgy* (k). 346. *Nagy-Bodosd* (e, sz). 347. *Nagy-Csinód* (k). 348. *Nagy-Csinód lapáttya* (k). 349. *Nagy-Csinód pataka* (p, k). 350. *Nagy-Dánélok vőgye* (k). 351. *Nagy-gödör* (sz). 352. *Nagy-Hëgyësd* (k). 353. *Nagy-Hëgyësd teteje*. 354. *Nagy-Ina vőgye* (k). 355. *Nagy-Kozáros vőgye* (k). 356. *Nagy Pál Józsi vőgye* (k). 357. *Nagyré* (e). 358. *Nagyré dombja* ~ *Nagyré erdeje* (e). 359. *Nagyré hígya*. 360. *Nagyré úttya*. 361. *Nagy-Sëtét vőgy* (k). 362. *Nagy-Tódal vőgye* (l). 363. *Nagy-ültetés-tető* (l). 364. *Nagy-vőgy* (k). 365. *Nagy-vőgy árnyéka* (k). 366. *Nagy-vőgy kúttya* (forrás). 367. *Nagy-vőgy pataka* (p, k). 368. *Nagy-vőgy sorka* (k). 369. *Nagy-vőgy úttya*. 370. *Nagy-vőgy verőfele* (k). 371. *Nyerges* (sz). 372. *Nyerges lapossa* (sz). 373. *Nyerges-tető* (sz). 374. *Nyerges tőve* (sz). 375. *Nyílás út* (ú, k). 376. *Nyílénk* (e, k, l). 377. *Nyílénk teteje* (e). 378. *Nyúl-sűrű* (k). 379. *Ölves* (k). 380. *Ölves kúttya* (forrás). 381. *Ölves pataka*

(p, k). 382. *Ölves sorka* (k). 383. *Őrálló* (k). 384. *Ördögtáncser ódala* (k). 385. *Pad ódala* (sz). 386. *Pad-ódal ajja* (sz). 387. *Pál hëgyësse* (k, ú). 388. *Pán teleke* (k). 389. *Pap mezeje* (k). 390. *Pëtre* (e). 391. *Pëtrë hëgyësse* (e). 392. *Piricske* (e, k, l). 393. *Ragadó* (k). 394. *Ragadó ajja* (k). 395. *Rakottyás* (sz). 396. *Rakottyás pataka* (p). 397. *Rakottyás-tető* (sz). 398. *Rakottyás töve* (k). 399. *Ravaszlik* (k). 400. *Rengő* (k). 401. *Rét* (k). 402. *Róka vőgye* (l). 403. *Rovák ~ Rovák vőgye* (k). 404. *Rovák feje* (k). 405. 406. *Sáros-vőgy ~ Sáros vőgye* (k). 407. *Sëtét-vőgy* (k). 408. *Simó paggya* (k). 409. *Siposé* (k). 410. *Szájván* (a juhok nyári szállása). 411. *Szakadát* (e). 412. *Száraz-patak* (p). 413. *Szëgénnép része* (e). 314. *Szëgénnép-része kúttya* (forrás). 415. *Szëgénnép-része árnyéka* (e). 416. *Szëgénnép-része feje* (e). 417. *Szëgénnép-része pataka* (p, k). 418. *Szëgénnép-része verőféje* (e). 419. *Székaszó* (p, k). 420. *Székaszó ajja* (k). 421. *Szék kúttya* (forrás). 422. *Szék úttya*. 423. *Szék vőgye* (sz). 424. *Szék-vőgye feje* (sz). 425. *Szék-vőgye pataka* (p). 426. *Szëmës-vőgy* (k). 427. *Szénás-vőgy* (k). 428. *Szénás-vőgy bérce* (e). 429. *Szilosd* (l). 430. *Szilos pataka* (p, k). 431. *Szilos úttya*. 432. *Szóga pataka* (k, p). 433. *Taploca ~ Taploca vize* (p). 434. *Taploca dërëka* (k). 435. *Tima* (sz). 436. *Tiszák sorka* (e). 437. *Tiszta-patak* (p, k). 438. *Tizes-határ* (k). 439. *Tódal vőgye* (l). 440. *Tomot* (l). 441. *Tomot pataka* (k, p). 442. *Torma vőgye* (l). 443. *Törvény sorka* (k). 444. *Törvény-sorka feje* (e). 445. *Törvény-sorka teteje* (e). 446. *Újfalvi Órálló* (l). 447. *Újút* (k, ú). 448. *Újút pataka*. 449. *Újút-tető* (k). 450. *Újút-tető feje* (k). 451. *Út és víz köze* (sz). 452. *Vadverëm nyaka* (k). 453. *Vasond ~ Vasond havasa* (l). 454. *Vasond feje* (l). 455. *Vasond vize* (p). 456. *Verëm pataka*. 457. *Vérhëgy* (e). 458. *Vidikút* (k). 459. *Vigaszó* (p, k). 460. *Vigaszó bérce* (k). 461. *Vizmosás* (k). 462. *Vízmosás pataka* (p). 463. *Zoltán* (k). 464. *Zoltán-tető* (k). (Lásd még: Újvári Béla, *Csikmenaság (Armăşeni) külterületének történeti helynevei*. MNévtDolg. 48. sz. Bp., 1983.)

CSOMORTÁNI MAGDOLNA

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIX. évf. 1985. 1. szám

SZEMLE

ION VLAD, **Lectura romanului**

Editura Dacia. Cluj-Napoca, 1983. 262 l.

Az utóbbi évtizedekben az irodalomtudomány leglátványosabban fejlődő ágainak egyike a narratológia, s ezen belül a regény elmélete. Ez a rendkívül összetett műfaj sokoldalú — szociológiai, befogadástörténeti, szemiotikai, szövegelméleti, stilisztikai és más — megközelítéseket kíván, s az egységes műfajelmélet kialakítása útjába igen sok akadályt gördít, hiszen a legrugalmasabb, legváltozatosabb formája az irodalmi műalkotásnak. Maga a narratológia is, mint az elbeszélés poétikája, több irányzatot foglal magában, s egyelőre csupán e szűkebb területre szakosodott kutatók számára látszik áttekinthetőnek, eredményeit még nemigen alkalmazza az irodalomkritikai gyakorlat. Ezért különös érdeklődésre tarthat számot egy olyan kísérlet, mint a Ion Vladé, aki elméleti szempontból sokat ígérő cím — *Lectura romanului* — alatt foglalja össze egy irodalomelméletet is foglalkozó hivatásos olvasó regényelemzéseit, -kritikáit.

A kötet írásai három ciklusba rendeződnek. Az első — *Moderni şi contemporani* — a román irodalom néhány klasszikus és kortárs prózaírójának értékes regénytermését veszi számba Liviu Rebreanutól Marin Predáig. A Rebreanu-tanulmány inkább a hagyományos irodalomtörténeti-filológiai megközelítések sorába tartozik, s ugyancsak hagyományos elméleti alapokon nyugszik a Preda-életmű regénytipológiai fejtegetéseket is tartalmazó felmérése. Az irodalomtudósnak is kiemelkedő George Călinescuról írott tanulmányciklus azonban már a mai befogadástörténeti irányzat elemzéstípusában helyezhető el: maga az életmű kínálja ugyanis annak a sajátos esztétikai elváráshorizontnak a vizsgálatát, amely meghatározta a nagy irodalomkutató olvasatainak sajátosságait, és recepciótörténeti szempontból tanulságos következtetések levonására ösztönzi a szerzőt.

A kötet rövidebb, középső esszéciklusa — *Scriitori străini* — a nagy világirodalmi értékekhez (például Tolsztoj, Marquez) vissza-visszatérő szenvedélyes olvasó vallomásos beszámolóit tartalmazza a szöveg nyújtotta jelentés- és értéklehetőségeket újraalkotó művélvezet meg-megismétlődő nagy „kalandjáról". Ez a Ion Vlad számára oly varázslatos „kalandozás" terelődik szélesebb és sokszínű területre az egységesebb kritikai nyelvezet mellett valamivel következetesebben kitartó harmadik fejezetben. A *Lectura romanului* az utóbbi évtized legsikeresebb román regényeinek bizonyos narrációelméleti kérdéseket exponáló elemzés-sorozatát foglalja magában. Az analitikus regény ábrázolástechnikai kérdései (Augustin Buzura kapcsán), a narrátori nézőpontok váltogatásának módozatai (D. R. Popescu kapcsán), a motivikus szerkezet (Al. Simion regényében és Sorin Titel műveiben), a lehetséges világok és más — a mai regénypoétikában előtérben álló kérdéskörök — foglalkoztatják a beleérző olvasás és az elméleti általánosítás képességét magában egyesítő, széleskörű világirodalmi tájékozottságát is sikerrel hasznosító szerzőt.

Ion Vladnak a könyvhöz írt előszava az elméleti problematikát előlegező címmel egybehangzóan vázolja a műfajjal kapcsolatos elméleti és kritikai-elemző gyakorlatban nélkülözhetetlen módszertani kérdések sokaságát. Láthatóan nem törekszik arra, hogy egyetlen, következetesen alkalmazandó elméleti-módszertani keretet, modellt alakítson ki, nem kötelezi el magát egyetlen elmélet mellett sem, inkább a műfajra vonatkozó problémák sokszínűségét kívánja érzékeltetni anélkül, hogy a kérdéskörök hierarchiájának, a komplex megközelítés tárgyban rejtező alapjainak elméleti körvonalazására törekednék.

A *Lectura romanului* — mint a felsorolt elemzések jellegéből is látható — nem annyira a címben foglalt befogadásközpontú nézőpont következetes végigvitelére törekszik, hanem inkább rugalmas keretként szolgál úgyszólván minden,

a regényírás és olvasás közben felmerülő esztétikai-elméleti és elemzésmódszertani kérdés fölvetéséhez ott és úgy, ahogyan azt az éppen elemzett regény vagy életmű kínálja. Az alap úgyszólván sohasem deduktív, hanem rendszerint a műből kiemelhető heurisztikus értékű archimedesi pont: az egyediség megközelítésének s így — közvetve — kritikai és irodalomtörténeti tanulságok levonásának kiindulópontja. Kritikai magatartása a műélvezet élményének formába öntésére koncentrál mintegy megfelelve annak a Marin Preda-féle aforizmának, miszerint „A műalkotás — csábítás" („Opera de artă e seducţie"); Ion Vlad olvasatai ezért inkább a személyes hevületű esszé, mint a rigorózus, egységes metanyelvre törekvő tanulmány műfajában összegeződnek.

CS. GYÍMESI ÉVA

LŐRINCZY HUBA, **Szépségvágy és rezignáció**

A századforduló prózájáról. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. 460 l.

A kötetben közölt, folyóiratokban már megjelentetett tanulmányok és esszék közös témaköre a századforduló epikája. A Hermann Hessé regényéről szóló eszszét nem számítva mindegyik témája a magyar prózairodalom. A tanulmányok tartalmuk szerint három nagy fejezetben foglalnak helyet: Ambrus Zoltán regényei, Prózai kísérletek a századfordulón, Török Gyula szépprózai életműve. A középső rész tanulmányai Gozsdu Elek regényéről, Reviczky Gyula szépprózai örökségéről, A Gólyakalifa Dickens-reminiszcenciáiról, Krúdy kisregényéről, a Palotai álmokról, valamint Buday Dezső regényéről, A szenvedő emberről szólnak.

Ennyit röviden a kötet tartalmáról. Ezért csak ennyit, mert ismertetésünkben a *mit* kérdésnél fontosabb a *hogyan*. Tulajdonképpen ez utóbbi kérdésre próbálok feleletet adni, és így próbálom meg értékelni a könyvet.

Mindehhez kiindulási alap lehet magának a szerzőnek az előszóbeli néhány explicit jelzése. Kiderül ebből, hogy a cél „a szerzők világképének analízise" (9), amihez „módszertani újdonságokat nem kínál". Ez azonban nem jelenti „a modern metodológia lebecsülését, hiszen az elemzések — mértékkel bár — hasznosítani próbálják az újabb szempontokat és eljárásokat" (9). A vizsgálat alapja, a szerző módszertani felfogása „igen közel esik ahhoz, amelyet Király István — a Heidegger—Gadamer-féle hermeneutikus kör elveit jellemezvén — elemzői körmozgásnak nevezett mostanában". De Lőrinczy Huba azt is hangsúlyozza, hogy távol állott „valamely módszer öncélú demonstrációjától" (9).

Mindezzel a szerző a maga tömörségében és elvontságában is jól jelzi a célt, a módszert. Egyedül a „valamely módszer öncélú demonstrációja" kijelentés tűnik többféleképpen értelmezhetőnek, de ismervén a szerző szemléletét, úgy magyarázom, hogy fölöslegesnek tekinti a maga kutatási területén a gyakori vagy épp az állandó módszertani újítást, ami igaz is lehet, ha arra gondolunk, hogy milyen sok tennivaló vár a századforduló kutatóira, és hogy ebből a sokból egy ideig nem egy téma a puszta felfedés, bemutatás tárgya, nem pedig a másként való megközelítés és az ebből fakadó újat mondás függvénye.

Ahogy az Előszóból is kiderül, a jellegzetes tanulmánytípus a művek vizsgálata. Éppen ezért érthető, hogy a fő kérdés számunkra csakis az lehet, hogy mi érdekli a szerzőt az elemzésben, mire figyel fel elsősorban, és mit emel ki egy-egy mű vizsgálatában. Először is a mű megírásának a történetét veszi számba, ideszámítva a pragmatikai körülményeket, helyzeteket is. Aztán a mű belső világa, a tulajdonképpeni világkép (aminek a fogalmi tartalmát bevezetésként nem ártott volna tisztázni), az egyetemesebb jelentés kiemelése, értelmezése, illetőleg ennek a századforduló dokumentumaként való felfogása és kifejtése következik.

Mindemellett a szerzőnek sok más vizsgálati szempontja van még. Ezek közül az egyik, ami a vizsgálatok szempontokban való gazdagságát különösképpen bizonyítja és produktivitását erőteljesen növeli, az állandó összehasonlítás. A vizsgált művet egybeveti az író más művével, más író művével, de ennél is tovább menően egybevet témát témával, helyszínt helyszínnel, személyt, szereplőt ugyanazzal az elbeszéléstényezővel. Fontos továbbá azt is hangsúlyozni, hogy jónak, helyesnek és főleg megokoltnak tarthatjuk minősítéseit, esztétikai értékeléseit.

A stílustörténészt különösképpen érdekli az, hogy a művek elemzésének van-e irányzati kötöttsége, a vizsgálatnak van-e irányzattörténeti kitágítása. A kérdést jogosult feltenni. Mégis úgy érzem, a feleletadást azzal kell kezdenem, hogy Lőrinczy Huba eddigi munkásságának az ismeretében az lepne meg, ha ez nem lenne meg. Van tehát irányzattörténeti megvilágítás, a századforduló stílusai benne vannak az elemzésekben. Sőt — és ezt külön értékként kell kiemelnem — az irányzatok nyelvi formáira is figyelemmel van. Sokkal nagyobb mértékben számol velük, mint ahogy az irodalomtörténészeknél ez általában megfigyelhető. Például a Midas király elbeszéléstechnikájáról és stílusáról szólva nyelvi játékosságáról, szinesztéziáiról, önmegszólító fordulatairól beszél (42). Vagy amikor a Giroflé és Girofla „felötlően szecessziós ornamentikájú futamai"-ra utal, megkapó szinesztéziákat és helyettesítési eljárásokat jelez (108). És még egy, de más természetű példa. Török Gyula regényéről, A zöldköves gyűrűről elismeri, hogy szecessziós, és ezt a szerinte Krúdynál erőteljesebben jelentkező irányzati sajátosságokhoz viszonyítva szabályosabb, fegyelmezettebb és inkább rövid mondatok képeiben (metaforáiban, szinesztéziáiban, megszemélyesítéseiben, hasonlataiban) ragadja meg (368).

Külön ismertetési téma a szerző jellegzetes kritikusi hangneme. Ez a hangnem és ami ennél is több, a mögötte meghúzódó magatartás rokonszenves és elfogadható, mert meggyőző. Mielőtt ezt megmagyaráznám, egy példát idézek: „A „szenvtelen líraiság mutatós, ám aligha elméleti érvényű paradoxona *A zöldköves gyűrűre* vonatkoztatva olyannyira tarthatatlan, hogy utóbb maga Diószegi is elkanyarodik tőle, s szinte észrevétlenül visszavonja tulajdon tételét" (373—374). Hogy miért értékelhető pozitíven, ahhoz érvként — hogy a kontextuális kötöttség megmaradjon — megfelelő átváltással Lőrinczy Huba egy bíráló megjegyzését hasznosítom: „ám a lelkes kinyilatkoztatást érvek alig-alig dűcolták alá" (249). Hát pont erről van szó. Bírálataiban, kritikusi megjegyzéseiben épp azt becsülhetjük, azt értékelhetjük, hogy megokoltak, és emiatt objektívek.

A kötetről szóló általános megjegyzések mellett a részleteket is érintő (nemcsak elvi, hanem tényleges) észrevételeket is lehetne és kellene tenni. Például szóvá lehetne tenni azt, hogy a vizsgált írók egy részénél a szecesszió stilizációjára is akad példa, vagy hogy a tüzetesebb kutatás kimutathatná, hogy Török Gyula regényében, A zöldköves gyűrűben is vannak a szecesszióra valló indázó mondatszerkezetek. Az ilyen és az ezekhez hasonló megjegyzések felsorolására itt nincs lehetőség, a terjedelem nem engedi meg kifejtésüket.

De ezek ismeretében és a fentebb elmondottak alapján elmondhatjuk, hogy Lőrinczy Huba könyve jelentős értéket képvisel. Hogy ma a századforduló-kutatások kivirágzásáról beszélhetünk, abban a szerző idevágó munkásságának jelentős szerepe van nemcsak önmagában, hanem abban is, hogy újabb kutatások kiindulópontja lehet és irodalomtörténeti alapja a stílustörténeti vizsgálatoknak.

SZABÓ ZOLTÁN

KÖLLŐ KÁROLY, Két irodalom mezsgyéjén

Tanulmányok a román—magyar irodalmi kapcsolatok történetéből
Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1984. 406 l.

Több mint negyedszázados kutatói pályáján írt huszonhét dolgozatából állította össze első gyűjteményes kötetét Köllő Károly. Mint a kötet címe is jelzi, a szerző a román—magyar irodalmi-művelődési kapcsolatokkal és a román irodalommal foglalkozó tanulmányaiból válogatott. S mivel a kapcsolat-kutatás Köllő érdeklődési körének központi témája, a kötet átfogó képet nyújt a filológus szerző eddigi életművéről is. Az írásokat két főcím alá csoportosítja: *Magyar irodalom — román irodalom* megjelölés alatt a kötet gerincét képező huszonkét terjedelmes dolgozat, míg a *Műhelyforgácsok* gyűjtőcímmel öt rövidebb írás kerül témája szerinti kronologikus sorrendbe. Az, hogy a felölelt időköz a XVI. század közepétől a XX. század közepéig terjed, Köllő széles érdeklődési körét és sokoldalú felkészültségét bizonyítja.

1. Az irodalmi hatás irányát figyelembe véve a kötet dolgozatainak egy része a magyar írók és irodalom román visszhangját, recepcióját tanulmányozza. E csoportból terjedelmével, filológiai szakszerűségével a *Csokonai Vitéz Mihály Béka-egérharcának népi román fordításáról* szóló értekezés tűnik ki. Találunk benne műfajelméleti fejtegetést, Csokonai és bécsi mestere, Blumauer, Csokonai és a románság viszonyát tisztázó bekezdéseket. A legizgalmasabb a fordító Kontz József színész személyének azonosítása és megkülönböztetése a Szinnyei-féle kézikönyvben szereplő nevrokonától — számos anekdotikus adattal. A fordítás nyolc ismert kéziratos példányának felkutatása, összevetése, elemzése során megállapítja történetüket, egymáshoz való viszonyukat. Kimutatja, hogy Kontz erdélyiesíti a cselekményt. Csokonai verseinek román recepcióját „a korszerű formában kifejezésre juttatott korszerű eszmék vagy érzelmek világá"-val magyarázza Köllő, s ugyanakkor kidomborítja Kontz példamutató gesztusát: kedvenc versét latinra fordítani, de aztán rájött, hogy több embernek tesz szolgálatot, ha románul tolmácsolja.

Tanulságos annak kimutatása, hogy George Barit, az erdélyi román hírlapirodalom megteremtője példaképének tartotta Széchenyi Istvánt, és büszkén vallotta: „. . . mindenkor igen hízelgő volt számomra kijelenteni, hogy gróf Széchenyi Istvánnak köszönhetem, ha valamelyest értek a nemzetgazdasághoz, és büszkén nevezem magam az ő iskolájából kikerült legutolsó tanítványnak". Coşbuc és Madách viszonya már nem ilyen egyértelmű. A nagy román költő a Tragédia német fordítását olvasta és széljegyzetelte. Köllő kimutatja, hogy a megjelölt madáchi sorok, eszmék fel-felbukkannak Coşbuc verseiben, ami ha nem is nevezhető kölcsönhatásnak, föltétlenül közös nézetekre, lelki alkatra utal. Az évfordulóra készült *Móricz Zsigmond útja a román olvasókhoz* című tanulmány a száraz könyvészeti adatokat tölti fel értékítélettel futólag fényt vetve regényírónk 1926-os erdélyi felolvasó és tanulmányútjának visszhangjára is.

2. Köllő három dolgozatban bizonyítja, hogy a magyar nyelv tudása meg a magyar irodalmi és művelődéstörténeti ismeretek nélkülözhetetlenek egyes román irodalmi témák kutatásánál. A *Régi magyar kéziratos énekeskönyvekben fennmaradt román világi énekek*ből összeállított kötet bevezető tanulmánya valóságos kincsesbányába vezeti el az olvasót. E XVI. századtól a XIX. század elejéig keletkezett szentimentális versek között külön színfoltot képviselnek a román—magyar együttélést szimbolikusan is kifejező kétnyelvű ún. makaróni-versek. A klasszika-filológiai módszerével kommentálja Köllő Gheorghe Şincai híres latin nyelvű önéletrajzi elégiájának néhány sorát, melyekből kibontja a múlt századforduló Váradának szellemi körképét, bemutatja iskoláját, tudós tanárait. Míg korábban Şincai verséből az önbírálatot vélték kihallani, e tanulmány — épp a váradi környezetről elmondottak alapján — a „nagy emberi igazságokért emésztődő tudós lankadatlan küzdeni vágyásá"-t mutatja ki.

A Gheorghe Şincai és Petru Maior műveinek viszontagságairól írt kettős tanulmány inkább művelődéstörténeti vonatkozású. E két tudós történész köteteinek hányattatását rekonstruálja korabeli dokumentumok alapján. Rámutat a magyar környezet „katalizátori" szerepére műveik létrejöttében és fennmaradásában. Módszertani tanulságként vonja le a következtetést: „a jobbára rutinszerűtlenséggel szerkesztett hivatalos iratokból és magánlevelekből merített mozzanatok nem annyira önnön horderejüknél, mint inkább összességükben jelentősek, amennyiben közszellemet és emberi magatartásokat tükröznek hitelesen . . ."

3. A Ion Budai-Deleanuról „magyar szemmel" írt dolgozat több vonatkozásban is kiegészíti a román eposzköltővel kapcsolatos ismereteket. Kimutatja Lemberg szerepét a francia forradalom eszmevilágának közép- és kelet-európai térhódításában. Megállapítja, hogy, bár nem beszélhetünk a lembergi román költő és Arany János közti kölcsönhatásról, cigányokról szóló eposzaik nyílvánvaló tematikai rokonsága egy latin nyelvű XVIII. századi eposzparódiára vezethető vissza. Végül összeveti a „katalizátor" szerepet betöltő közös forrással a román, illetve magyar komikus eposzt.

4. A román nép életének magyar irodalmi tükrözése, valamint a román irodalom magyar recepciója a XIX. század közepétől válik tudatossá, s követhető nyomon. Hogy a román környezetben született Jósika Miklós írásaiban a románságnak is szerep jut, kézenfekvő. Köllő rámutat, hogy a regényíró már családi hagyományként hozta magával a román nép iránti rokonszenvet, 1848 tavaszán

pedig elsőként szabadította fel jobbágyait. Egyik nyilatkozata szerint: „A románság nagyszámú, műveltségre nagy képességgel bír, a faj szép és tekintélyes; a román súlyos időkben sok vitézséget tanusított; nekünk a románság rokonszenve s együtt-tartása tiszta nyereség..." Nem kis munka volt az irodalomtörténész részéről végigolvasni Jósika regényeit, írásait, s kikeresni azok román szereplőit. Konklúziója: „A román társadalom szinte minden rétegének a képviselője megjelenik — ha csak egy villanásnyi időre — a regények lapjain, és a paraszti sorból származó alakjai szinte kivétel nélkül mind rokonszenves, talpraesett emberek..." Jósika népábrázolása ott a legsikeresebb, ahol a történelmi adatokat személyes élményeivel egészíti ki. Sajnálatos, hogy műveinek román visszhangja elég szegényes, írásaiból alig fordítottak.

Benedek Elek nemcsak a román népélet kitűnő ismerője és tükrözője, de mint kultúrpolitikus, szerkesztő, népmese-feldolgozó is szolgálta a román—magyar közeledést, kölcsönös megismerést. Mikszáth Kálmánt képviselői mandátuma kötötte Erdélyhez, a románok lakta Fogaras vidékéhez. Pár hivatalos utazása elég volt számára a román népet megismerni, megszeretni, úgyhogy néhány novellája és *A szelistyei asszonyok* hiteles román környezetben játszódnak. A háború előtti nagyon esetleges (bár Liviu Rebreanu nevével is fémjelzett) fordítások után az új kiadói politikának köszönhetően ma már több jelentős Mikszáth-mű olvasható románul.

Ion Luca Caragiale magyar kapcsolatai, viszonya a magyarokhoz, sőt bizonyos fokú magyar nyelvtudása, drámáinak első budapesti bemutatója, Eminescu úttörő magyar tolmácsolói és a balladahősökéhez hasonlítható teljesítményt nyújtó Kiss Jenő, Faragó József és Plugor Sándor nevével összeforrt balladafordítás-kötetek képezik három adatgazdag dolgozat tárgyát.

5. Köllő szívesen helyez tanulmányai reflektorfényébe egy-egy méltatlanul elfelejtett, vagy adatok hiányában addig alig ismert személyt. A román népek testvériségét, s ezen belül nemzetiségként élő népcsoportok nyelvének megbecsülését hirdető Félibre-mozgalom erdélyi visszhangját kutatva Vajda Viktor és Széplaki János; az Eminescu-fordítók közül Szőcs Géza, az Ady Endre Társaság szervezése körüli viták kapcsán Keresztury Sándor életútját, munkásságát idézi elénk. Néhány szétszórt adatból, emlékversből bontja ki Oláh Miklós korán elhunyt szépreményű unokaöccsének, Bona Györgynek jellemzését, s a félhomályból hozza vissza tudatunkba a századforduló idején a román—magyar kulturális együttműködést szolgáló, Budapesten Caragiale-bemutatót rendező Solymosi Eleket.

6. A költő és szótáríró Mihai Halici külföldi peregrinációjának néhány kevésbé ismert mozzanatát, a régi és újonnan feltárt adatok aprólékos összevetésével próbálja megvilágítani. Ennél a dolgozatnál, akárcsak egy XVI. századi kolozsvári Dante-kódex szakszerű bemutatásánál, valamint a Dimitrie Cantemirt és stílusát főművének magyar tolmácsolójaként is jellemző dolgozatban klasszika-filológiai felkészültsége, latin nyelvtudása segíti Köllőt. A „román Homérosz", Cosduc derüjéről írva esztétikai jártasságáról tesz tanúbizonyságot.

Mint valamennyi kötetbeli írásából kiviláglik, Köllő Károly — a szakirodalomban is gyakran polgári nevén emlegetett Engel Károly — vérbeli filológus. Élettere a könyvtár és levéltár, melyek kolozsvári állagait szakszerűen és otthonosan ismeri. Nem egy dolgozatból kitűnik, hogy folyóirat- és újságsorozatok, könyvgyűjtemények többszöri átnézéséből gyűltek össze adatai. Ezek feldolgozásában nagy segítségére van kiterjedt modern és klasszikus nyelvtudása valamint komparatisztikai érdeklődése. Egyformán jól tájékozott a román és a magyar irodalomtörténetírás eredményeiről, s a művek, jelenségek világirodalmi hátterét is lehetőleg felkutatja. Dolgozatainak nyelve mindvégig a tudományos normákhoz igazodik, nem próbál esszésíteni, ritkán sarkít a fogalmazásban. Idézetei mindig funkcionálisak, idegen szavakat csak indokolt esetekben használ. Bevezető sorainak szerénysége rányomja bélyegét az egész könyv hangvételére.

A kötetbe foglalt írások 1957 és 1982 között keletkeztek, többségük a NyIrK. és a Korunk hasábjain jelent meg. A szerző helyesen járt el, hogy kötetbe iktatásukkor az alapszövegen csak stilisztikai szempontból javított, az utólagos eredményeket a jegyzetekben közli. Véleményünk szerint ugyanis mindegyik tanulmány kordokumentum. Fényt vet a tudomány akkori állására és a szerző fejlődésére.

Köllő tanulmánykötete gazdag tematikája és módszertani megállapításai révén hoz újat a román—magyar szellemi kapcsolatok feltárása terén. Eredményei a

román olvasóközönséget legalább olyan mértékben kell hogy érdekeljék, mint a magyart, ezért az egész kötet mielőbb románra fordítása indokoltnak tűnik. Szakmai felkészültsége és kapcsolattörténeti tájékozottsága feljogosítják az élete hetedik évtizedébe lépő szerzőt, hogy a tallózó kutatástól tovább lépjen a szintézis felé. Kiadóinkra váró szép feladat pedig Köllő eddigi életműve másik felének — magyar és világirodalmi dolgozatainak — kötetbe gyűjtött megjelentetése.

GAAL GYÖRGY

MÓZES HUBA, **Az egészet akartam**

Szabédi Lászlóról és életművéről. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1984. 196 l. + 8 melléklet. (Kismonográfiák)

A romániai magyar irodalom majdan megírandó történetébe az irodalomtörténet-írásunk legutóbbi másfél évtizedét taglaló fejezet bizonyára „a szintézisteremtések szakasza" cím alatt vonul majd be. Ma már tényekkel bizonyítható, hogy Izsák József 1967-ben megjelent Asztalos István-monográfiája egy sorozat nyitódarabja volt, hisz utána — csak a romániai magyar irodalom tárgykörén belül maradva — olyan művek sora következett, mint Marosi Péter könyve Salamon Ernőről (1969), Kicsi Antalé Kováts Józsefről (1969) és Tompa Lászlóról (1978), Izsák Józsefé Tamási Áronról (1969), Tóth Sándoré Gaál Gáborról (1971), Vita Zsigmondé Áprily Lajosról (1972), Varró Jánosé Kós Károlyról (1973), Söni Pálé Nagy Istvánról (1977), Robotos Imréé Tabéry Gézáról (1979), Szávai Gézáé Méliusz Józsefről (1980), Indig Ottóé Horváth Imréről (1981), továbbá a Mikó Imre, Kicsi Antal és Horváth Sz. István egymást váltó fáradozásából született Balázs Ferenc-monográfia (1983) s most, legutóbb Mózes Huba könyve Szabédi Lászlóról. Persze, ez a szakasz másfajta szintézisteremtő kezdeményezésekben is gazdag: erre az időszakra esik Söni Pál egyetemi tankönyvének, Kántor Lajos és Láng Gusztáv *Romániai magyar irodalom 1944—1970* című művének, a középiskolai tankönyvek sorozatában a romániai magyar irodalom hat évtizedét önálló kötetben összefoglaló XII-es tankönyvnek s végül a Balogh Edgár-szerkesztette *Romániai magyar irodalmi lexikon* első kötetének a megjelenése, fontos irodalomtörténeti forráskiadványok (írói levelezések, folyóirat-antológiák) közkinccsé válása, s ezek szintén hozzá tartoznak e termékeny szintézisteremtő szakasz majdani minősítéséhez.

Izsák József és Mózes Huba könyve között több mint másfél évtized telt el, s a tizennégy monográfia (monografikus tanulmány, esszé) módszerben is, szemléletben is sokféleképpen közelítette meg témáját. De mindegyikükben egy-egy lehetőség adódott, hogy ne csak az egyes életművek kulcskérdéseihez kerüljünk közelebb, hanem magának az irodalomtörténeti fejlődésfolyamatnak egész sor eszmei, esztétikai, alkotási módszerbeli és irodalompolitikai összetevőjét tapintsuk ki, szembesítve sokszor meggyökerezett előítéleteket, egyoldalú beállításokat a valós tényekkel. Hiszen Gaál Gábor életműve például nemcsak egy jelentős kritikus és gondolkodó pályaképét kínálja, hanem kulcsa a hazai valóság új rétegei felé tájékozódó „valóságirodalom" és a marxista irodalombírálat kibontakozásának; Nagy István művének megannyi problémája elválaszthatatlan a munkástéma és a proletáröntudat irodalmi térhódításától, 1944 után pedig egy irodalmunk arculatát döntő módon meghatározó elmélet és gyakorlat érvényesülésétől és mai értékelésétől; Áprily Lajos vagy Tompa László költészetének értékelője akarva-akaratlan szemben találja magát a helikoni tömörülés és a helikoni ideológia (és persze, az ezzel összefüggő vagy ezen túlmutató költői gyakorlat) kérdéseivel; mint ahogy Balázs Ferenc vagy Kováts József méreteiben szerény és torzóban maradt műve egy új, közösségi gondokkal és cselekvésvággyal telített nemzedék tájaira kalauzolja el a kutatót; s ha Tabéry Gézáról szólva az életmű végigkövetése során elénk tárulnak az Ady nevével induló háborúvégi polgári radikalizmus, a helikoni íróközösség—teremtés és az azzal való szembefordulás (az EMIR) történetének eseményei, Méliusz József pályaképét nyílván csak a Korunk költészetének szellemi-világnézeti televényét vizsgálva értékelhetjük igazán, a pálya 60—70-es évekbeli újrakivirágzását pedig nem is választhatjuk el az új romániai magyar lírának attól a világképben, költői eszközökben, eszményekben és elvárásokban oly egyedi

fejezetétől, amelynek létrejöttében, kiteljesedésében mint mindegyre megújuló költőtárs és mester Méliusz döntő szerepet játszott.

Persze, ha ilyen elvárásokat fogalmazunk meg az örvendetesen gyarapodó monográfiákkal szemben, eleve számolnunk kellene azzal, hogy a felsorolt művek már a külső adottságok miatt sem vállalkozhatnak mindig arra, amit számon kérnénk tőlük. Az Ifjúsági Könyvkiadónál indult, majd a Dacia által 1970-től napjainkig folytatott „Kismonográfiák"-sorozat szabott terjedelme (5—7 kiadói ív, azaz 100—150 gépelt lap) eleve a kényszerű leszűkítés vállalását követeli meg szerzőtől és kiadótól egyaránt. S ebben a kényszerűségben rendszerint a témát önmagán túlmutató területek felé mélyítő igyekezet szenved: a szerző jobbik esetben az egész terepet végigkutatja, de az eredmények hasznosítására, a problémaképlet mögöttes területeinek felrajzolására már nem adódik lehetősége.

Ez a helyzet Mózes Huba Szabédi-kismonográfiájával is.

Mózes Huba nevét a romániai magyar irodalmi sajtót számon tartó olvasó régóta ismeri. Legalább két évtizede jelennek meg kritikái, szemlecikkei, irodalomtörténeti tanulmányai, 1970-ben (ugyancsak a Dacia „Kismonográfia"-sorozatában) József Attilát mutatta be, 1983-ban pedig *Sajtó, kritika, irodalom* című Kriterion-kötetébe gyűjtött össze a régebbi és a két világháború közötti hazai sajtótörténetben tallózó tanulmányokat, anyagokat. Jó megfigyelője a szeműgyre vett irodalmi jelenségeknek, irodalomtörténeti tanulmányaiban, közleményeiben pedig az ősforrásokig visszamenve hoz felszínre ismeretlen, sokszor izgalmas, nemegyszer fontos adalékokat. Ez a filológiai igényesség és felelősség éppoly fontos vonás — annyi sok másod-, harmad-, sőt ki tudja hányadkézből átvett adat, értékítélet közepette —, mint az a filigránművészre emlékeztető míves gond, amellyel a múlt miniatűr tényecsodáit a köztudatba beemeli, vagy az alkotás egyik-másik titkát az olvasóhoz közelviszi. A felajzott elméjű olvasónak azonban nemegyszer támad az az érzése, hogy a cikkek-tanulmányok szerzője ki is éli magát ezekben az apró „adalékokban", s előre megfontolt szándékkal lép vissza ott, ahol az átfogó elemzés, a széles ívelésű tabló kimunkálása következnék.

A most megjelent Szabédi-kismonográfia — amint az a könyv végére csatolt „Megjegyzés"-ben olvasható — 1976-ban, tehát közel egy évtizeddel ezelőtt (s azt is elárulhatjuk: doktori disszertációnak) készült. Szövegén érzik, hogy alapos tárgyismerettel, a választott író életművének és korának mindenre kiterjedő végigbúvárlása után került papírra. Az említett megjegyzésekben ott van azonban a maga-állította határjelző cövek: „A kor, amelyben Szabédi élt, annyira ellentmondásos, hogy valamennyi vonatkozásának érdemi tárgyalására máig sem értek meg a feltételek. Jegyzeteim a többi közt ezért sem léphetnek fel a teljesség igényével." Így hát marad a költő-prózaíró-esztéta-nyelvbúvár életútjának rövid bemutatása, s az életmű mindenre kiterjedően részletes átfogása: a költő lírai verseié, verses novelláié, drámai költeményéé, a novellaíróé, a drámaíróé, a műfordítóé, a publicistáé, a kritikusé, a tudománynépszerűsítőé, a nyelvművelőé, a nyelvtörténészé, a stilisztika, a verstan, a ritmuselmélet kutatójáé, az esztétáé, amely alkotási területek mind-mind önálló fejezetekben és alfejezetekben elevenednek meg, összesen alig 180 gépelt lapon (jegyzetekkel, bibliográfiával együtt, nem használva ki még a doktori disszertációk kötött terjedelmében adott lehetőségeket sem).

Mózes Huba célja „a személyiség belső életrajzának megismerése". „Ezt a megismerést azonban — mondja — nem tekinthetjük öncélnak. A szerző érzés-, gondolat- és akaratvilágát objektiváló életműből éppen ezért elsősorban az érdekelhet bennünket, ami a korra is jellemző, s ami műalkotásként, illetve tudományos megvalósításként feltehetően az eljövendő nemzedékekre is hatni fog." Alább pedig, mintegy vizsgálódásait összegezve, megállapítja: „Szabédi a negyvenes évek végéig elsősorban mint költő, az ötvenes években pedig elsősorban mint tudós igyekezett teljesíteni a maga elé kitűzött feladatokat, úgy azonban, hogy mint költő a rációnak, mint tudós viszont a költői intuíciónak szán kiemelkedő szerepet."

A kismonográfia szerzőjének érdeklődéséhez láthatóan a költő, a novellista és az esztéta—verselmélet-író áll közelebb. A költőt — mint maga mondja — „tematikus motívumai" felől közelíti meg, amelyeknek száma csekély, de e motívumok körül „... mondandói újabb és újabb változatokban szerveződnek verssé". E

változatokat, valamint „a vershelyzet és a költői szerep viszonyát" 29, az 1924—1953 közötti időszakból kiválasztott versen tanulmányozza; e versekhez kötődő elemző észrevételek-kommentárok füzéréből rajzolódik aztán ki az a költői pályakép, amely „az őt körülvevő valóságtól való idegenkedés", „az ideálok megvalósíthatatlanságában való kételkedés", „a társtalanságra döbbenés" lelkiállapotaiból „az értelmesebb és emberségesebb világ építésének ihlető, szárnyakat adó, lelkesítő eszméjére" való rátalálás, „a néptribun-szerep vállalása" felé teljesedik ki, átélve ugyanakkor, „saját erkölcsi normáival alkudni képtelen" alkotóként az alkotással és alkotóval szemben kinyilvánított dogmatikus türelmetlenség miatti keserűség lelkiállapotát is.

A novellairó Szabédiról szólva, Mózes Huba már nemcsak az egyes írásokhoz kötődő részletmegfigyelések megfogalmazására törekszik, hanem arra, hogy általánosan jellemző képet adjon a *Veér Anna alszik* című kötet szerzőjének művészetéről. Felfigyel „a szürrealista gyökerű abszurd lehetőségei"-nek felvillanására Szabédi novellisztikájában, a „jellegzetes és igen gyakran drámai helyzetek", jól egyénített jellemek teremtésének képességére, realizmusának arra a rendkívül széles spektrumára, amely a lélektani realizmustól a kafkai színezetű fantasztikus realizmusig vagy a kort frappánsan kifejező groteszk tragikumig *(A rák)* terjed.

Végül részletező bemutatásra érdemesíti *A magyar ritmus formái* című, 1955-ben megjelent Szabédi-könyvet, amely „a verselmélet sarkalatos kérdéseit kívánja felvetni és összefüggő traktátusban megoldani". Ebben a fejezetben kétségtelenül érződik Mózes Huba személyes vonzódása (ugyanebből fakadt az IST 1984-es kötetében közölt dolgozata is a magyar népdalvers sorfajairól) és a könyv problematikáját elmélyítő, továbbgondoló hozzáállása. „Szabédi ritmuselméleti könyvében — mutat rá — nem minden jelenséget tud elfogadhatóan megmagyarázni... Alaptételét, a ritmusformáknak meghatározott mondatfajták hangsúly- és hangmagasságszerkezetéből való származtatását, lényegében bizonyítottnak tekinthetjük. S értékes eredményként könyvelhetjük el az olvasó ritmus és az éneklő ritmus megkülönböztetését is."

A fentiekben csupán néhány gondolatmenet-vázlatot és részletet ragadtunk ki Mózes Huba Szabédi-könyvéből, annak jelzésére, hogy nemcsak részletekbe menő ismerője, de avatott értője is a választott életműnek. Éppen ezért sajnáljuk, hogy egyfajta extenzív teljesség-eszménytől vezettetve magát, inkább a Szabédi-életmű műfaji és megnyilvánulásbeli sokféleségének feltárására törekedett, s kevésbé arra, hogy ezt az olykor mozaikhatást keltő sokféleséget egységes eszmei koordinátarendszerbe fogja. Talán egységesebb és nagyobb súlyú kép alakult volna ki Szabédiról, ha e sokféleségben „a ráció romantikusának" (ahogy Kántor Lajos nevezi Szabédit) művében kifejezésre jutó egységteremtő elemekre helyezte volna a súlyt, hisz különösen egy olyan alkotó esetében, mint Szabédi, a mondanivaló formai kereténél sokszorosan fontosabb a választott keretben, kifejezésformában megmutatkozó gondolat.

Szabédi írói útja a pálya első felében (1921—1942 között) a romániai magyar irodalom fejlődésútjának valahol a külső peremén helyezkedik el. Csak „a Termés spiritus rectora"-ként (Kiss Jenő) kerül a felszabadulást megelőző irodalmi mozgalmak egyikének révén szellemi-mozgalmi vonatkozásban központi helyzetbe, s majd pályájának 1944 után nyíló szakaszában válik modell-értékűvé az életmű nem nagy számú, de jelentős alkotása irodalmunk e fejlődésszakaszának alkotási-világnézeti problematikája szempontjából. Az életmű ismeretén túl a kitekintés tehát ebben az esetben is lehetséges irodalmunk egészének fontos zónái felé.

Úgy tűnik, Mózes Huba maga elégedett a legkevésbé azzal, amit ebben a kismonográfiában Szabédi Lászlóról elmondott. Némi bizonytalanság az olvasóban is fennmarad, hiszen a lírai felhangokat hordozó cím és a tárgyat megjelölő alcím („Szabédi Lászlóról és életművéről") alatt a „kismonográfia" műfaji megjelölés olvasható, ugyanakkor az ívjelző szövegben „jegyzetek Szabédi Lászlóról és életművéről", s a jegyzet-jelleget tekinti mérvadónak a kötet végére illesztett „megjegyzés"-ében maga Mózes Huba is. Szerintünk ennél jóval többről van szó: komoly alapozásról, amely után joggal várjuk — és épp e kismonográfia szerzőjétől — a „valamennyi vonatkozás érdemi tárgyalását" nyújtó nagy Szabédi-monográfiát.

DÁVID GYULA

TÖRÖK GÁBOR, A pecsétek feltörése

Mai líránkat olvasva. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1983. 424 l.

Az utóbbi hat-hét évtizedben olyan gyökeres átalakulás zajlott le az irodalmi-művészeti kifejezésformákban, amire a reneszánsz s jóval kisebb mértékben a romantika kibontakozása óta nem volt példa. A modern költő gondolkodó olvasóra számít, nem passzív befogadóra, napjaink irodalma cselekvő ráirányultságot kíván; ahogy Michel Butor mondaná: a modern irodalom nem a „lusta olvasók" irodalma.

Az új olvasónemzedék neveléséről szólva Hankiss Elemér már egy évtizeddel ezelőtt hangsúlyozta, hogy a modern líra új kódszabályainak rendszeres föltárására, tanítására, felismerésük begyakoroltatására volna szükség, ez jelentős mértékben megkönnyítené a modern irodalom olvasását és elterjedését. Csakhogy — sóhajt föl Hankiss — „hol van olyan szakkönyv, amely a költői-irodalmi kifejezésmódnak ezeket az újkeletű szabályait rendszeresen számbavenné, megvilágítaná, értelmezné? S ezért a hiányért minden bizonnyal nem a középiskolák tanárait terheli a felelősség" (*Közérthető mű, műértő olvasó. Művészet és közérthetőség.* Szerk. Szerdahelyi István. Budapest, 1972. 40). Erre a feladatra csakis olyan kivételes elemzőkészséggel megáldott szakember vállalkozhatott, mint Török Gábor, aki korábbi könyveivel (*A líra: logika. József Attila költői nyelve.* Budapest, 1968,; *Lírai igefüggvények stilisztikája.* Budapest, 1974.; *Költői rébuszok.* Budapest, 1974.; *József Attila kommentárok.* Budapest, 1977.) nagymértékben elősegítette a magyar stilisztika fejlődését, s nyelvész indíttatású lévén mindig a nyelvi anyagból, a belőle megszerkesztett forma felől közelítette meg a modern költészetet.

Új könyvét, *A pecsétek feltörését* saját maga gyártotta szóval líraolvasókönyvnek nevezi, s arra vállalkozik, hogy a mai líra jellemző nyelvi-poétikai sajátosságainak föltárásával valóban hozzásegítse az olvasót a mű rejtett művészi üzenetének fölismeréséhez. Különös érdeme, hogy olyan vonzó, magával ragadóan olvasmányos formában teszi ezt, hogy a poétikai szaknyelvben járatlan olvasó sem riad vissza attól, hogy a szerzővel együtt járja végig a modern irodalom meghódításának útját. Mert ki nem volna kíváncsi arra, hogy versnek minősülhet-é a sakkjáték egynéhány lejegyzett lépése, hogyan olvasandók a képversek, a versben van-e a többértelműség vagy bennünk, pontatlanság-e a ponttalanság a modern versben, s mi köze van a népi találós kérdésnek egy szürrealista költeményhez. Megannyi kihegyezett problémahelyzet, amelynek megoldása észrevétlenül a műélményhez viszi közelebb az olvasót, de egyben a szerző kiváló irodalompedagógiai érzékéről is árulkodik.

Ha egy pillantást vetünk a tartalomjegyzékre, magunk is meggyőződhetünk róla, hogy Török Gábor versolvasástana, ha nem is szakállasan „rendszeres", de korántsem rendszertelen munka. A témák villódzó egymásutánjából határozott gondolatmenet rajzolódik ki.

Az elvi alapozást nyújtó bevezető egység után az első fejezet a rejtjelezett lírai nyelvet állítja középpontba, a második a vers szerkezethálózatára összpontosít. A harmadik részben avatott kézzel térképezi föl a magyar lírai nyelv határzónáit. A megértés útjait építgetve a mai magyar költészet felé *A vers gyökerei* címet viselő zárórészben szó esik az archaikus, vulgáris, argónyelvi, tájnyelvi és folklórelemeknek a modern versben játszott szerepéről.

Külön kiemelendő a szerző felfogásának eredetisége: ahány alfejezet, annyi ötletsziporka, amely mind-mind hosszabb lélegzetű tanulmányban is kamatoztatható volna. Említésre méltó a könyv kiváló esztétikai érzékkel megválogatott irodalmi példaanyaga és képzőművészeti illusztrációs anyaga.

Török Gábor munkáját örömmel üdvözölhetjük, hiszen — címének megfelelően — a forma pecsétjeinek feltörésével valóban megkönnyíti a mai líra értő befogadását, s ezzel közelebb viszi az olvasót a modern irodalomban testet öltő új emberi élményvilághoz és magatartásvilághoz is.

P. DOMBI ERZSÉBET

PAUL SCHVEIGER, **O introducere în semiotică. Puncte de vedere**

Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică. Bucureşti, 1984. Angol nyelvű kivonattal. 230 l.

A szerző a tőle a korábbi munkáiban is megszokott tárgyilagossággal, precizitással határolja el magát azoktól, akik a szemiotikával csak azért foglalkoznak, mert ma ez divat, vagy azért, hogy valamely szaktudomány közismert eredményét a szemiotika nyelvére fordítsák. Számára a szemiotika olyan lencse, amellyel mint fénynyalábokat fókuszálni lehet több szaktudomány és határtudomány eredményeit, pozitív elemeit, eszköze tehát egy, a lényegre koncentráló szintézisnek, filozófiai jellegű általánosításnak. Így a könyv fontossága is messze túlnő a szemiotikán: inkább tudományelméleti, filozófiai jellege van.

Ez a rövidítésekkel, szimbólumokkal operáló, matematikai tömörségű könyv a szerző szerint hipotézisek rendszere, olyan hipotéziseké, amelyeket az ezutáni kommunikációs kutatásoknak kell igazolniuk vagy cáfolniuk. Hipotetikus jellegű az a Bevezetésben megfogalmazott néhány alapelv is, amely az első három fejezet elméleti alapvetésének tekinthető: 1. a nyelv általános szemiotikai rendszer, 2. a nyelv jellegzetesen emberi lévén, tanulmányozása a kulturális és kognitív antropológia körébe tartozik, 3. a szemiotika és az antropológia egymással kölcsönhatásban van és feltételezi egymást.

Az első három fejezetben lépésről lépésre haladva, az alapfogalmakat, terminusokat, modelleket pontosan meghatározva jut el az antropológiához mint az emberrel kapcsolatos tudományok integráló diszciplínájához. Az első lépés ehhez a szemiotika és a kommunikációelmélet integrális modelljének felvázolása (I. fejezet), amelyben helyet kap a jelek osztályozása, a jeltan felosztása, a kommunikáció modellje és funkciói. A következő lépésben a szemiotikát már mint az antropológia részét tárgyalja. Pontosabban megfogalmazva: Paul Schveiger úgy látja, hogy az egyik úgy viszonyul a másikhoz, mint fajfogalom a génuszfogalomhoz. Az antropológia itt — az amerikai terminológia mintájára — a kultúra tudományát jelenti, illetve a kulturális antropológiáról van szó, amely többé-kevésbé az etnológiával azonosítható. Hangsúlyozza, hogy ezzel semmiképpen nincs szándéka alábecsülni a nyelvtudomány szerepét egy kultúraelméletben. A nyelvtudomány és az antropológia viszonyának részletesebb kifejtésére a III. fejezetben kerül sor.

Etnolingvisztikai és néprajzi szempontból még ilyen elméleti megalapozás után is meglepetésnek számít az V. és a VII. fejezet. Az V. fejezet témája a nyelvbe és a szokásokba való belenevelés-belenevelődés folyamatának, eszközeinek, módjainak leírása néhány szemléletes példa alapján. Bár a kultúra és a szokás fogalma itt is inkább csak operacionális, ez nem akadályozza meg a szerzőt abban, hogy szakszerű elemzését adja a kulturális modell elsajátításának, megtanulásának. Ezt folytatja a VII. fejezetben: a népi kommunikáció szemiotikai aspektusainak elemzésével. Három konkrét kommunikációs helyzetet ír le részletesen: a köszönést, a „kiskapuban" folyó kommunikációt és a vendégfogadást.

Bevallom, amikor hozzáfogtam a könyv olvasásához, magam is „szokványos" szemiotikai bevezetésre számítottam. Arra semmiképpen nem, hogy részben olyan kérdések elméleti megalapozását találom, amelyek napjainkra váltak időszerűvé mind a nyelvtudomány, mind a néprajztudomány számára, és amelyek elég hosszú ideje engem is foglalkoztatnak. Ilyen mint elméleti kérdés a nyelv és a kultúra viszonya, a kulturális modell (minta) és az ebbe való belenevelés-belenevelődés gyakorlata, szokás- és intézményrendszere, a kommunikáció és a beszéd néprajza, a beszélési szokások kérdése. Ehhez járul egy újabb fénynyaláb az utolsó fejezetből: a biológiai és a nyelvi rendszerek izomorfizmusa. Ez a szerző szerint két ponton evidens: a nyelv és a faj izomorfizmusában, valamint a nyelv és a genetikai kód analóg szerkezetében.

Három fejezetet csak cím szerint említek meg, lévén, hogy ezek olyan kérdéseket tárgyalnak, amelyeket nem tudtam logikusan beépíteni recenziónk eddigi gondolatmenetébe, és amelyeknek szakmai értékelésére — az igazat megvallva — nem is érzem magam kompetensnek: IV. fejezet: A tudományos terminológia nyel-

vészete és szemiotikája, VI. fejezet: A szövegnyelvészet mint szemiotikai apparátus, VIII. fejezet: Ion Barbu egy versének generatív elemzése.

A könyv tematikája, szakmai színvonala, sokarcúsága és sokoldalúsága mind indokolttá tenné, hogy oldottabb, kötetlenebb formában magyar nyelven is mielőbb megjelenjék.

PÉNTEK JÁNOS

Atlas Linguarum Europae (ALE)

sous la rédaction de Mario Alinei, R. Avanesov†, D. Brozović, N. Donadze, T. Itkonen, V. Ivanov, J. Kruijsen, E. Mooijman, J. Saramago, B. Serebrennikov, I. Stan, G. Tuaillon, G. Vitorino et A. Weijnen, sous les auspices de l'UNESCO, Assen, Van Gorcum, 1983, 20 cartes; XCVIII + 177 pages.

Az európai nyelvek atlaszának (ALE) első füzete és ennek kísérő kötete számos európai jeles szakember nemzetközi összefogásának az eredménye.

Az ALE az UNESCO pénzügyi támogatásával jelenik meg, az egyes európai akadémiák, illetőleg a velük egyenrangú tudományos testületek, valamint a Nemzetközi Akadémiai Unió (Union Académique Internationale) közreműködésével. A vállalkozás élén egy kiadói bizottság áll (amelynek elnöke 1982-ig A. Weijnen volt, jelenleg ezt a tisztséget M. Alinei tölti be). Ez a bizottság hangolja össze a munkálatokban részt vevő 39* nemzeti bizottság tevékenységét (ezeknek teljes felsorolását l. a térképlapokat tartalmazó füzet elején, valamint a kísérő kötetben: V—IX). Itt jegyezzük meg, hogy a román bizottság elnöke I. Coteanu, alelnökei B. Cazacu és I. Pătruț, tagjai: L. Ionescu-Ruxăndoiu, N. Mocanu, Murádin László, N. Saramandu (titkár), V. Arvinte, E. Beltechi, Șt. Binder, S. Dumistrăcel, I. Faiciuc, P. Neiescu, I. Stan, T. Teaha, D. Urițescu, E. Vasiliu, E. Vrabie.

Az atlasz munkálatai tizenhét évvel ezelőtt kezdődtek meg. A munkálatok előkészítése érdekében különböző európai városokban mintegy húsz megbeszélést, találkozót tartottak, amelyeken megvitatták az atlasszal kapcsolatos elméleti és módszertani elveket, a kérdőív szerkezetét, a fonetikai átírás rendszerét, egyes kísérleti jellegű helyszíni gyűjtések tapasztalatait.

A kiadott első füzet 19 térképlapot foglal magában. Ezek a kérdőív (ALEQ I.) 14 kérdésére kapott válaszokat közlik. Az ALEQ I. onomasziológiai jellegű kérdőív, a benne levő 543 kérdés az egyes nyelvek alapvető szókészletének legfontosabb elemeire vonatkozik.

Amint M. Alinei a kísérő kötet bevezetőjében megjegyzi, az egyes nemzeti bizottságok szolgáltatta adatanyag nagyobb része az ALE számára végzett különleges helyszíni gyűjtésekből származik (pl. az újlatin nyelvekből való adatok túlnyomó része), másik részét már eddig közölt forrásokból emelték ki (pl. a francia adatokat). Vannak olyan adatok is, amelyek eddig nem publikált archiválís gyűjteményekből kerültek ki (pl. a finn és dán adatok).

Az ALE ponthálózata 2500 kutatópontot foglal magában (felsorolásukat l. a kísérő kötetben: LIII—LXXXI). A kutatópontok területi eloszlása nem egyenletes, mivel az egyes nyelvek ponthálózatát az egyes nemzeti bizottságok állapították meg saját lehetőségeik és szempontjaik alapján. Meglepő, hogy az olasz nyelvterület ponthálózata csupán 65 kutatópontból áll. Románia 84 kutatóponttal szerepel az atlaszban. Ezek közül 77 román, 3 magyar, 2 német, 1 szerb-horvát és 1 ukrán nyelvű. A három hazai magyar kutatópont közül az egyik (Torockó — Remetea) a mezőségi, a második (Kézdialmás — Mereşti [helyesen: Mereni]) a székely, a harmadik (Bogdánfalva — Valea Seacă) a moldvai csángó nyelvjárást képviseli.

Az ALE mintegy 1000 nyelvből, illetőleg nyelvjárásból közöl adatokat. A tanulmányozott idiómák 21 nyelvcsoportba, illetőleg 6 nyelvcsaládba tartoznak: indoeurópai, uráli, altáji, kaukázusi, sémi, baszk.

A felölelt terület kiterjedése szempontjából az ALE a nyelvatlaszok negyedik „nemzedék"-ének a képviselője, egyidejűleg nemzetek feletti és „interlingvális" atlasz (a nemzeti atlaszok a nyelvatlaszok első, a regionális atlaszok a nyelvatlaszok második, a nemzetek feletti nyelvatlaszok közül azok, amelyek egy nyelvcsoportra korlátozódnak, a nyelvatlaszok harmadik „nemzedék"-éhez tartoznak).

Az ALE-ban olyan nyelvek és nyelvjárások is szerepelnek, amelyeknek még nincs nyelvatlaszuk, tehát e nyelvek és nyelvjárások adalékai most jelennek meg először nyelvtérképen. Ilyenformán az ilyen nyelvek számára az ALE az első nemzeti és regionális nyelvatlasz szerepét is betölti.

Az ALE interpretatív atlasz, vagyis nem elégszik meg az adatok puszta közlésével, hanem bizonyos szempontból csoportosítja is az egyes térképlapok adatait. A közreadott első füzetben tizennégy térképlap adatainak csoportosítása (a térképlapok szélén, illetőleg hátán) onomasziológiai szempontból, ötét a motiváció szempontjából történik (szintén a térképlapok szélén vagy hátán). Az onomasziológiai térképlapok esetében ugyanazon referens elnevezései etimológiai alapon kerülnek ugyanabba vagy más csoportba, illetőleg kapnak azonos, hasonló vagy eltérő szemléltető jeleket. Az ún. motivációs térképlapok adatai az összehasonlító szemasziológiai vizsgálatok számára fontosak.

Az onomasziológiai térképlapok a következők: **soleil, lune, brouillard, nuage, vent, arc-en-ciel, grêle, neige, flaque d'eua, étang, lac, mer, rivière**. A motivációs térképlapok az alábbiak: **arc-en-ciel** (három térképlap), **sauterelle** (két térképlap).

A térképlapokon közölt adatok helyes értelmezéséhez szükséges a kísérő kötetet is tanulmányozni. Ez — egyebek mellett — M. Alinei bevezetőjén kívül (XV—XXXIX) tartalmazza még a rövidítések jegyzékét (XLI—XLVII), a ponthálózat ismertetését (XLIX—LXXXI), a fonetikus lejegyzés jeleit (LXXXIII—LXXXV), a nem latin betűk átírását (LXXXVII—LXXXVIII), az adatok számítógépes feldolgozására, az adatok térképezési eljárásaira vonatkozó tudnivalókat W. Putschke és R. Neuman tollából (LXXXI—XCVI), az egyes térképlapokhoz fűzött megjegyzéseket, kommentárokat (3—170), valamint a bibliográfiát (171—7).

Az ALE a pontszerű szemléltető (nem adatbeíró) atlaszok sorába tartozik. Az azonos etimológiai típusú szavakat (vagy a motivációs térképlapokon a hasonló motivációjúakat) ugyanaz az alapjel jelöli (négyzet, kör, háromszög stb.); a morfológiai és fonetikai változatok jelölése az alapjelek némi módosításával vagy az alapjeleknek mellékjelekkel való kiegészítésével történik.

Az ALE térképlapjain számos finnugor, ezen belül magyar adat szerepel, a kísérő kötet kommentárjaiban pedig több figyelemreméltó megjegyzés olvasható a finnugor, illetőleg magyar nyelvi adatokkal kapcsolatban. Az ALE magyar adatai a következők: *nap* (az I.1. jelzésű térképlapon), *hold, istenkalácsa* (I.2.), *köd* (I.3.), *felhő, felleg, ború, borulás, borulat, homály* (I,4.), *szél, szellő, szélfújás* (I.5.), *szivárvány* (I.6.—9.), *jég, jégeső, jeges eső, jégverés* (I.10.), *hó* (I.11.), *tócsa, víztócsa, tócska, pocsatèk, pocsár, pocsolya, pocséta, tóka, pocsonya, kátyu* (I.12—I.13.), *tó, pocsolya, mocsolya, cigánytó, süllyedés, kukibgödör* [helyesen: *kubikgödör*], *tócska, tócsa, tavacska, patak, mocsár, vályogvető gödör, kenderáztató, kopolya, vízesgödör, pocséta, kis tó, pocsolya, gödör, mórvető gödör, ingovány* (I.14.), *tó* (I.15), *tenger* (I.16.), *folyó(víz)* (I.17.), *szöcske, szecskö* (így!), *szökdéncs, ugráncs, kabóca, cakó* (I.18—19.).

Íme néhány olyan megjegyzés a magyar adatokra vonatkozólag, amelyek a kommentárokban találhatók: Egyes nyelvekben, így a magyarban is a 'soleil' megnevezői nemcsak az égitestet jelölik, hanem 24 órát is. — A *szél* török jövevényszó a magyarban, ez az alapszava a *szellő*-nek, ez található meg a *szélfújás*-ban. — A *szivárvány* abba a motivációs csoportba tartozik, amelyben a „szív, szívás" jelentéselem uralkodik. — A *hó* valószínűleg uráli eredetű szó. — A *tenger* török eredetű. — A *folyó* 'Fluß' a *folyik származéka*. Ennek töve hangutánzó eredetű. — A 'sauterelle' magyar elnevezései két motivációs csoportba tartoznak: a) olyan szavak csoportjába, amelyeknek jelentésében benne van az 'ugrik, ugrás, ugró' széma, pl. fr. *sauterelle*, sp. *saltón*, ol. *saltarello*, lengy. *skoczek*, m. *szöcske, ugráncs*. — b) olyan szósorba, amelyben az 'ugró állat (ló, suta/kecskebak, kakas; gólya stb.)' jelentéselem van jelen: fr. *cheval*, ol. *cavaletta*, rom. *cal*, m. *kabóca*, finn *hepokatti* ('cheval' + 'sauterelle'), rom. *căluț de iarbă*.

Az ALE első füzetének meg a kísérő kötetnek a közzététele az európai könyvkiadás fontos eseménye, amely bizonyára mélyrehatóan befolyásolja majd a nyelvföldrajz, valamint a leíró és történeti nyelvtudomány további fejlődését, ugyanakkor az európai országok közötti együttműködés történetének is jelentős mozzanata.

ZSEMLYEI JÁNOS

Dacoromania — Bibliografie

Coordonatori: Ioan Pătruț, Vasile Breban. *Autori:* Ioana Anghel, Vasile Breban, Elena Comșulea, Doina Grecu, Doina Negomireanu, Felicia Șerban, Valentina Șerban, Emilia Todoran, Maria Ana Vartic.
Editura Științifică și Enciclopedică. București, 1983. 852 l.

Az 1921 és 1948 között több-kevesebb rendszerességgel kiadott Dacoromania (I/1921, II/1922, III/1924, IV/1927 — két részletben —, V/1929, VI/1931, VII/1934, VIII/1936, IX/1938, X/1941 és 1943 — a második rész —, XI/1948) a két világháború közötti korszak legjelentősebb román nyelvészeti, filológiai és irodalomtörténeti folyóirata. Ez a kiadvány tulajdonképpen az 1919-ben Kolozsvárott a román egyetemmel egyidőben létesített kutatóintézet, a Muzeul Limbii Române évkönyve volt. Kiadását szinte mindvégig az akkori idők legtekintélyesebb román nyelvésze, Sextil Pușcariu irányította. (A X. kötet egy öttagú bizottság — Giuglea, Pașca, Petrovici, Procopovici, Pușcariu —, a XI. pedig Pașca és Petrovici irányításával látott napvilágot.) A Dacoromania munkatársai elsősorban az említett kutatóintézet tagjai és az egyetem tanárai voltak (Sextil Pușcariu, Vasile Bogrea, Theodor Capidan, Nicolae Drăganu, George Giuglea, Petre Grimm, Gustav Kisch, Constantin Lacea, Dimitrie Macrea, Teodor Naum, Ștefan Pașca, Emil Petrovici, Sever Pop, Alexe Procopovici), de a folyóirat nem zárkózott el más belföldi (pl. Vasile Grecu, Eugen Herzog, Iorgu Iordan, Grigore Nandriș) és külföldi szerzők (Wilhelm Meyer-Lübke, Petar Skok, Leo Spitzer, Carlo Tagliavini) írásainak a közlésétől sem. A közlemények tudományos színvonala mellett bizonyára ez is közrejátszott abban, hogy a Dacoromania jelentős rangot vívott ki magának mind a román, mind a külföldi szakemberek körében.

A Dacoromania tizenegy évfolyamának tizenhárom vaskos kötetében megjelent nyelvtörténeti, szókincstani, hangtani, nyelvtani, névtani, nyelvjárástani, stilisztikai stb. közlemények rendkívül gazdag adatanyagot és sok értékes román nyelvi vonatkozású információt tartalmaznak. Éppen ezért a szakemberek joggal tartják ezt a kiadványt a további kutatás nélkülözhetetlen eszközének. A mintegy 9000 lap bőségtől duzzadó adat- és információáradatában csak korszerű bibliográfiai feldolgozás segítségével lehetséges a gyors és könnyű tájékozódás. Tulajdonképpen ennek a felismerésnek a jegyében vállalkozott egy tíztagú munkaközösség a folyóirat könyvészetének az elkészítésére. Kitartó és szorgalmas munkájuk eredménye a tőlem bemutatásra kiválasztott vaskos kötet.

A könyvészeti munkát Ioan Pătruț tömör előszava (*Cuvînt înainte* 5—9) nyitja, ezt a magyarázó jegyzet (*Notă explicativă* 11) meg a rövidítések jegyzéke (*Abrevieri* 14—17) követi. A kötet törzsanyagát a könyvészet (*Bibliografie* 21—180) és a mutatók (*Indicii revistei Dacoromania* 183—848) alkotják. A könyvészet a folyóiratban megjelent 1065 tanulmány, kisebb közlemény, recenzió stb. címét és kivonatos ismertetését tartalmazza, a különböző kutatási területeknek megfelelő csoportosításban (pl. általános nyelvészet, nyelvtörténet, fonetika és fonológia, nyelvtan). A mutatók közül a tárgymutató (*Indice de materii* 183—208) kissé elnagyoltnak tűnik. A névmutató (*Indice de autori* 209—317) mintegy 5000 névvel a teljességre törekvést tükrözi. Éppen ezért — a tájékozódás megkönnyítése céljából — jó lett volna a szerzők nevét más betűtípussal szedetni. (A névmutatóban Ács Károlytól Zrínyi Miklósig csaknem két és félszáz magyar név szerepel, írással azonban csak Bitay Árpád és Kristóf György van jelen a folyóiratban.) A szómutató (*Indice de cuvinte și afixe* 318—848) a húsz csoportba osztott szóanyag mellett a személy-, hely- és állatneveket is tartalmazza.

Összegezve az elmondottakat, a Dacoromania könyvészete azt bizonyítja, hogy a jól összehangolt szerzői munkaközösség lelkiismeretes munkát végzett, és sikeresen oldotta meg vállalt feladatát. A kötet — apró fogyatékosságai ellenére — lényegesen megkönnyíti e rangos folyóirat gazdag anyagának a tudományos vizsgálódásokba való bevonását. A kutatók őszinte elismerése mellett elégtételnek ez nem is kevés.

SZÁSZ LŐRINC

Bibliografia românească modernă (1831—1918). Vol. I (A—C)

(Coordonare generală: Gabriel Ştrempel. Coordonare bibliografică: Neonila Onofrei, Valeria Trifu. Autori: Neonila Onofrei, Lucreţia Angheluţă, dr. Liana Miclescu, Cornelia Gilorteanu, Tamara Teodorescu.) Prefaţă de Gabriel Ştrempel. Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică — Societatea de Ştiinţe Filologice din R. S. România. (Bucureşti), 1984. XXXI + 912 p.

România Szocialista Köztársaság Akadémiájának Könyvtárában elkészült s a Filológiai Tudományok Románia SzK-beli Társaságának közreműködésével a Tudományos és Enciklopédiai Könyvkiadónál megjelent a román retrospektív bibliográfia régóta esedékes új sorozatának első kötete.

Az új sorozat a Bianu—Hodoş—Simonescu-féle *Bibliografia românească veche* folytatásaként az 1831—1918 közötti nem időszaki jellegű kiadványokat veszi számba a szerzői nevek legismertebb változatának, illetve a szerző nélküli művek címének betűrendjében.

A sorozat első része a román szerzők bármely nyelven, bárhol megjelent művei mellett a más nemzetiségű szerzők bárhol megjelent román nyelvű, illetve a román művelődés áramkörébe ideiglenesen vagy véglegesen bekapcsolódott idegen szerzők más nyelvű műveit is felöleli — a tervek szerint négy kötetben. Egy további kötet a rendeltetés, illetve formátum tekintetében elkülönülő közigazgatási, katonai stb. kiadványokat rendszerezi majd. Végül — a szerkesztők szándéka szerint — az együttélő nemzetiségek könyvtermésének, illetve az idegen szerzők Romániában alkalomszerűen kiadott más nyelvű műveinek az áttekintése következik.

A most megjelent kötet a sorozat első részének **A—C** betűs tételeit tartalmazza, az utalásoktól eltekintve szám szerint 16083-at. Az egyes tételek, illetve tétel-csoportok élén nagybetűs címsor jelöli a szerzőket (esetenként a születési és halálozási évet is feltüntetve), valamint a szerzőként szerepeltetett közületeket, félkövér betűkkel szedett címsor pedig a közös vezérszó alá vonható szerző nélküli műveket. A szerző nélküli művek tételeit egyébként minden esetben * vezeti be. (A * a tételek élén arra utal, hogy a szóban forgó mű leírása — kézbe vehető példány hiányában — szakirodalmi adatok alapján készült.)

A szerzői tétel-csoportokban az ábécérendbe sorolt önálló művek, valamint azok a társszerzős alkotások, amelyeken a címsorba kiemelt név első helyen fordul elő, részletesen kidolgozott leírással szerepelnek. Ezt követően a társszerzőség más eseteit, a szóban forgó szerző előszó-írói, műfordítói, szöveggondozói, illusztrátori tevékenységét, antológiákban, gyűjteményekben való jelenlétét, illetve a műveiből készült átdolgozásokat apró betűs utalások jelzik.

A cirill- és latin betűs román nyelvű művek adatait a bibliográfia minden esetben latin betűs írással foglalja össze, a nem latin betűs idegen nyelvű munkák tekintetében viszont kétféle eljárást követ: egyes ábécék (görög, bolgár, orosz) betűit változatlanul adja vissza, a kevésbé ismert (arab, héber) betűkkel írott szövegeket szögletes zárójelben kipontozza, s a zárójel után latin betűs átírást, illetve fordítást közöl.

A tételek közül nem egy a román—magyar kapcsolatok hagyományairól, alakulásáról is tanúskodik. Ilyen például a Miron Cristea (Cristea Illés) magyar nyelvű Eminescu-tanulmányát, a Bartók Béla román népköltési gyűjteményét, a *Toldi* 1890-ben kiadott román fordítását vagy a Révai Károly tolmácsolta magyar Coşbuc-kötetet leíró 15576., 5196., 2940. és 15112. tétel.

Az új sorozat előszavában a munkálatokat irányító Gabriel Ştrempel számol be a bukaresti akadémiai könyvtárban évtizedek óta folyó bibliográfiai kutatásokról, a nagy retrospektív könyvészetek nélkülözhetetlenségét hangsúlyozva. Majd a sorozat célkitűzését, szerkezetét ismertető bevezetés, a különféle rövidítések és a szerzőként szerepeltetett közületek jegyzéke következik.

A bibliográfiát a leírás alapjául szolgáló példányok lelőhelyére utaló könyvtári jelzetek következetes közlése teszi még teljesebbé, még használhatóbbá.

A kötet végén angol, valamint orosz nyelvű tájékoztatás is olvasható.

MÓZES HUBA

IOAN PĂTRUŢ, **Nume de persoane şi nume de locuri româneşti**

Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică. Bucureşti, 1984. 172 l.

A szerzőnek nem ez az első könyve, melyet a román hely- és személyneveknek, illetőleg a kettő szoros kapcsolatának szentel. Az 1974-ben megjelentetett *Studii de limba română şi slavistică* című kötetében is külön fejezetben (Onomastică) tárgyalja a személyneveket, hogy később újabb könyvében — *Onomastică românească* (1980) — sajátos elméletet és módszert dolgozzon ki a hely- és személynevek eredetének megoldásához. A mostani, 1984-ben közzétett kötetében a névrendszer kialakulásának a csak tőle képviselt módszerét mélyíti el, újabb hely- és személynevek bevonásával.

Az első, tulajdonképp módszertani fejezetben *(Probleme de metodă în onomastică)* a szerző a helynév és személynév szoros összefüggését bizonyítja, szemben azokkal az értelmezésekkel, amelyek csaknem minden helynévben valamely köszót keresnek. (Hangsúlyozza éppen ezért, a teljes hely- és személynév anyag összegyűjtésének szükségességét.) Úgy véli, hogy a román névmagyarázatokban nem fordítottak kellő figyelmet a puszta helynév és a puszta személynév lehetséges egységének, abból kiindulva, hogy a személynévből származó régi román helynevek mindig valamely toldalékkal vannak ellátva. Ezt a tételt tagadva a szerző korai erdélyi helyneveket idéz példának (mai román alakjukban *Turda, Tarcea, Mocrea, Galşa, Pîncota, Vinţul de Sus, Cluj, Dej, Boj, Blaj* stb.), mint olyanokat, amelyek román névadás révén keletkezhettek, és amelyekben a puszta helynév és puszta személynév egysége nyilvánvaló. Az ilyen helynevek kiiktatják azt a régebbi nézetet, amely szerint az első bizonyítható erdélyi román helynév a 1337-ből *Caprewar* formában adatolt *Căprioara* volna.

A szerző ebben a fejezetben tárgyalja a dokumentumokban jelentkező régi erdélyi helynevek minden problematikáját is *(Onomastica transilvană în documente)*. Az erdélyi helynevek adatolás szempontjából messze megelőzik ugyan a moldvai és havasalföldi helynevek írásos adatait, de ezeket az adatokat nagy óvatossággal lehet csak felhasználni, elsősorban a román, illetőleg a magyar nyelv eltérő fonetizmusa miatt. A helynév a magyar nyelv hangrendszeréhez igazodva (magánhangzó harmónia, a mássalhangzó torlódás feloldása stb.) módosulást szenved, s emiatt szükséges a népi román helynév és az írásos hivatalos forma összevetése, a kettő együttes tanulmányozása.

A szerző könyvének második fejezetben a személynevek felépítését, struktúráját vizsgálva, ezek összehasonlításából újabb, nem élő, feltételezett toldalékokat következtet ki, mint *-ig-, -og-, -ug-, -ag-, -eg-, -or-, -er-, -ai-, -iu-*.

A harmadik fejezet tárgya egy sor személynévből keletkezett helynév, illetőleg a helynév alapjául szolgáló személynév etimológiája, ezek: *Densuş, Pian, Cluj, Dej, Boj, Humor, Honorici, Dobriţinaş*.

Meggyőződésünk, hogy a szerzőnek e könyve — éppúgy, mint a hasonló témájú könyvei — sokakat vitára késztet, de kétségkívül, egyéni módszert dolgozott ki a román személynevekből alakult helynevek eredetének bizonyítására.

GABRIEL VASILIU

NAGY JENŐ, **Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok**

Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1984. 390 l.

Egy munkás élet terméséből nyújt ízelítőt Nagy Jenő tanulmánykötete. Épp ezért kettős élmény végigolvasni a gyűjteményt. Ugyanis feltárulnak benne egyrészt egy tudományos pálya kibontakozásának objektív határai, indítékai és belső mozgatórugói, másrészt pedig az ezek által meghatározott és megvalósított értékmozzanatai. Egyszóval az egyén és kultúra dinamikus egymást-alakítása követhető nyomon a kötet folyamán.

E kérdés mindkét vonatkozása fontos az itt közölt tanulmányok, az életpálya objektiv helyének, értékének elbirálásában. A transzgresszív összefüggések megítélése jelen esetben mégsem áll módunkban. Hiszen végeredményben egy generációnak egy tág érdeklődéshálózattal, az európai és nemzeti-nemzetiségi tudományos törekvésekkel való azonosulásáról, az ezektől való (pozitív irányú) elhajlásról van szó. Továbbmenően pedig a generáció feladatvállalásának csoportokra, egyénekre való lebontásáról. A szerző és korosztálya munkájának megítélését nehezíti az a tény, hogy az általa képviselt és elindított, szubjektív voltában is objektiv (tehát általános) alkotó mechanizmus közvetlenül és áttételesen ma is erőteljesen érvényesül, hat. A század első felében megfogalmazott feladatok, kidolgozott módszerek változó szemléletmódba ágyazódva mindmáig érvényesek. Ez a generáció, külső-belső okokból egyaránt, még nem valósította meg önnön munkájának szintézisét, csak ragyogó részeredményeket mutatott fel, a végső következtetések mindmáig megfogalmazatlanok. Sejtésem szerint még mindig nagy a megíratlan vagy kiadatlan tanulmányok száma, s a lapokban vagy kötetekben megjelentetett munkák is csak részeredményei a közös erőfeszítésnek. A tudományos munka mechanizmusára, belső összefüggéseire világítanak rá a kötet olyan vallomásszerű mozzanatokat is tartalmazó tanulmányai, mint a nyelvjáráskutatásról, az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárról, a pályatársakról szóló ak. S ez eredményezi azt, hogy a tartalmukban, jellegükben egymástól távol álló írások szemlélete egységes.

Másodszor a tágabb folyamatba ágyazódó tanulmányok egyediségükkel hívják fel magukra a figyelmet. Az első és harmadik fejezet (A népi életforma köréből. A nyelvi kölcsönhatás vizsgálatához) mindenik írása, terjedelemtől függetlenül, egy-egy részletkérdés kidolgozása. Olyan specifikus adatokat tartalmaznak, amelyek vitathatatlanul önismeretünket gazdagítják, s amelyek a további összehasonlító, általánosító munkálatok alapját képezik. A nyelvjáráskutatásról és a nyelvi kölcsönhatásról szóló fejezetek az empíriára jellemző elfogulatlansággal bizonyítják a kultúra humanizmusát. A nyelvek és kultúrák közötti híd szerepének és lehetőségének vállalása tág, egyetemes összefüggések, megfelelések, azonosságok felvillantásával teremt sajátos értéket. S e szerep és lehetőség vállalásának indítéka szintén a század első felének szemléletében gyökerezik.

Külön említésre méltóak azok a szemléletbeli pozitívumok, amelyek a kötetbe bevett írások tudományosságát növelik. A gyűjtésben és feldolgozásban érvényesített rendszerszemlélet teszi lehetővé, hogy az életforma-kultúra-nyelv elszakíthatatlan összefüggésben, kölcsönhatásban táruljon fel. Hiszen mind a néprajz, mind a nyelvjárástan, és a kettő együtt is egy tágabb tudományháló részei, s ezért jelentős eredményt is csak a szűk tudományos korlátok túllépésével érhetnek el. A szerző saját tapasztalataival erősíti meg mestere, Csűry Bálint intését, amely szerint a figyelem „a választott nyelvészeti témán kívül általában a népi életforma minden megnyilatkozására terjedjen ki, hiszen a nyelv és a mögötte rejlő tárgyi világ szoros összefüggésben van egymással, egyiket a másiktól elszakítva vizsgálni nem lehet." Másodszor pedig a szakirodalomban való jártasság a példamutató ezekben az írásokban. Ez a kvalitás teszi megbízhatóvá az anyagközlést és jelzi a felvetett kérdések jelentőségét.

A kötetnek külön fontossággal rendelkező része a jegyzetanyag. A további, összefoglaló kutatás számára támpontokat, forrásanyagot nyújt. S az egész kötet nyereség olyan szempontból is, hogy a kiadványokban, a sajtóban elszórtan megjelent írások, tanulmányok eddig kiaknázatlan eredményei újra beépülhetnek a köztudatba.

KESZEG VILMOS

GRIGORE BENEDEK, Slovenské nárečia v stoliciach Sălaj a Bihor v Rumunsku

Matica Slovenská Martin. 1983, 215 l.

Az alábbiakban ismertetett monográfia hosszú utat tett meg az ötlettől a megvalósításig. Keletkezése történetének kezdete még az ötvenes évek derekára nyúlik vissza, amikor is Márton Gyula az orosz nyelvi tanszék évi tudományos ter-

vének megvitatása kapcsán többek között a Románia területén élő nemzetiségek (szerb-horvát, szlovák, orosz/lipován/, cseh, ukrán) nyelvjárása hely- és személynév anyagának kutatására buzdította a tanszék tagjait. Az érdeklődőknek szakmai és módszertani előadásokat tartott, és a későbbiek folyamán is hasznos útmutatással látta el azokat, akik ilyen jellegű kutatómunkára vállalkoztak.

Előzetes tájékozódás alapján kiderült, hogy a szilágysági és bihari szlovák nyelvjárások eddig is a szlavisták érdeklődési körén kívül maradtak. E nyelvjárások kutatását vette tervbe 1957-től kezdve Benedek Gergely, aki már három évvel ezelőtt Emil Petrovici és Ioan Pătruț közvetlen irányításával alapos általános nyelvészeti és nyelvjárástani tanulmányokat végzett. Ugyanakkor személyes tudományos együttműködési kapcsolatokat épített ki csehszlovákiai szakemberekkel, főleg A. Habovštiak és J. Štolc professzorokkal.

A tárgyalt kötet nyelvi adatait a szerző 1957—1968 között gyűjtötte Szilágy, illetve Bihar megye tizenhét szlovákok is lakta településén. Az anyaggyűjtéshez négyezer címszót felölelő kérdőfüzetet használt, de a kérdőíves anyagot több adatközlő néhány azonos tárgyú (disznótor, szüret, lakodalom, életrajz stb.) spontán beszédanyagának magnóra vett, illetve lejegyzett szövegével is kiegészítette. Ez utóbbi a nyelvjárási valóság teljesebb megismerését célozta, tudniillik a spontán beszédanyagra alapozott szöveg érezhetően meghatározza nemcsak a fonémák, hanem a morfémák realizációs jegyeit is, amelyek a beszédhelyzet, illetve a különböző szuperszegmentális elemek (dallam, ritmus, mondathangsúly) hatásaként jelennek meg.

A nyelvjárási anyagot a szerző a lejegyzésben az ún. „impresszionista" jelölésmód szerint rögzítette. A gyűjtött adatok egy részét, ellenőrzés végett, a Szlovák Tudományos Akadémia Dialektológiai Központjának is bemutatta, ahonnan helyeslő és a nyelvjárási adatok hitelességét megerősítő választ kapott.

A romániai szlovákok nyelvjárásai monografikus feldolgozásának első, román nyelven elkészült változata a szerzőnek egyben 1972-ben sikeresen megvédett doktori értekezése. A dolgozat törzsanyagát a tanulmányozott nyelvjárások hangrendszere, fonémáinak eredete és a nyelvjárástipusok megállapítása alkotja. Az említett témakör kisebb-nagyobb változtatásokkal, rövidítésekkel-bővítésekkel és összevonásokkal, továbbá a tanulmányozott nyelvjárások alaktanával kiegészítve a szóban forgó szlovák nyelvű változatnak is szerves része. Így tehát e mű a témaválasztást megindokló előszón Príhovor: 5—6 l.) a romániai szlovák települések történetét, az anyaggyűjtés és feldolgozás módszereit, a nyelvjárásokról tett előzetes megjegyzéseket tartalmazó bevezetőn (Úvod: 7—21 l.), valamint a szövegmutatványokat, könyvészetet, rövidítések jegyzékét tartalmazó lapokon (162—215 l.) kívül három fő fejezetből áll: hangtan (Hláskoslovie: 22—63 l.), alaktan (Tvaroslovie: 64—148 l.) és a nyelvjárások belső rétegeződése és általános jellemvonása (Vnútorné členenie a charakteristické znaky nárečí (149—161 l.).

Benedek Gergely településtörténeti adataiból tudjuk, hogy a bihari és szilágysági szlovákok a XVIII. század végétől telepedtek le, először a Réz hegység bihari oldalára, majd később keletebbre is, vagyis Szilágy megyébe. Az akkori szlovák telepesek — feltételezi a szerző — egymástól eltérő tájszólást beszélhettek, minthogy több nem egységes nyelvjárású területről, a hajdani Zólyom, Abaúj-Torna, Zemplén és más megyékből költöztek mai lakóhelyükre. Ám a tájékozódó-felderítő kiszállásain szerzett megfigyeléseiről írott beszámolójában a szerző úgy véli, hogy a közel kétszázéves itteni együttélésnek éreztetnie kellett egységesítő hatását. Ezzel szemben a tulajdonképpeni adatgyűjtés és feldolgozás folyamán rendkívül heterogén típusú szlovák nyelvjárási alakulatokkal találta szembe magát: gyakran ugyanabban a helységben, és esetenként ugyanazon beszélő nyelvhasználatában is, számos, különböző szlovákiai nyelvjárástípusra, vagy éppen egyikre sem jellemző párhuzamos alakváltozat fordul elő. E most is fennálló nyelvi tarkaságnak, településtörténeti adatokra hivatkozva, a szerző megnyugtató magyarázatát adja: a század elején az említett területen létrejött új szlovák településeken összeházasodás révén, később a vidék iparosítása eredményeképpen a családok keveredtek, továbbá a szlovák irodalmi (sztenderd) nyelvre alapozott anyanyelvi oktatás, a román illetve a magyar nyelvi környezet jelenléte stb. még fokozta is a nyelvi-nyelvjárási keveredést. A fiatalabb nemzedékek beszédében már érezhető is az egységes nyelvhasználatra való törekvés. A lényeg itt azonban nem annyira a keveredési folyamat nyelven kívüli tényezőinek feltárásában, magyarázatában rejlik,

hanem abban, hogy a szerzőnek sikerült felfednie és bemutatnia az empirikus megfigyelés alapján káosznak tűnő nyelvjárási alakulatokban a rendszerbeli összefüggés-hálózatokat.

A dolgozat alapszemlélete természetesen szinkrón, a módszere pedig leíró. Ugyanakkor éppen a fent vázolt heterogén nyelvjárási képződmény megkövetelte a leíró módszernek az összehasonlítóval, a szinkrón szemléletnek a diakrónnal való kiegészítését. A bemutatott nyelvjárási alakulatokban a szerző két fő csoportot határol el egymástól: egy, középszlovák jellegű nyelvjárást (Stredoslovenské nárečie) és egy vegyes nyelvjárásnak nevezett csoportot (Zmiešané nárečia), amely a közép- és nem középszlovák nyelvjárási jelleg ötvözetéből tevődik össze. A középszlovák típus a két szomszédos helység — Kővág (Chiog) és Fegyvernek (Fegernic) — beszédére jellemző. A többi tizenöt kutatópont nyelve — Bodonos (Budoiu), Verzár (Vărzari), Baromlak (Borumlaca) stb. — a vegyesnek nevezett nyelvjárási típust alkotja. Feleslegesnek tartjuk itt egyiknek is, másiknak is a fonomorfológiai jellegzetességeit felsorolni, az érdeklődő a kötetben igen gazdag ilyen jellegű szemléltető nyelvi anyagot talál. Csupán érzékeltetni akarjuk, hogy a leírás folyamán a nyelvjárási részrendszerek összevetése lehetségesnek és főleg tanulságosnak bizonyult, ugyanakkor az ősszláv rekonstrukciók reflexeinek a tanulmányozott nyelvjárásokban való nyomon követése a tipizálási folyamat elmélyítését szolgálta.

A monográfia tudományos értékét erősíti a leírásmód korszerűsége is. A szerző mind a fonológiában, mind pedig a morfológiában az állományt és az oppozíciós rendszert (a paradigmatikus szintet) a disztribúciós-realizációs szerveződési törvényszerűségeinek (szintagmatikus szintnek) egységében és kölcsönhatásában mutatja be.

Végezetül meg kell még jegyeznünk, hogy elismerés illeti mindazokat a csehszlovákiai szakembereket, akik Benedek Gergelyt ebben az értékes, úttörő munkájában segítették és a könyvnek a szerzőtől szlovák nyelven is megfogalmazott kiadását lehetővé tették.

BÁN ELEK

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 139/1985